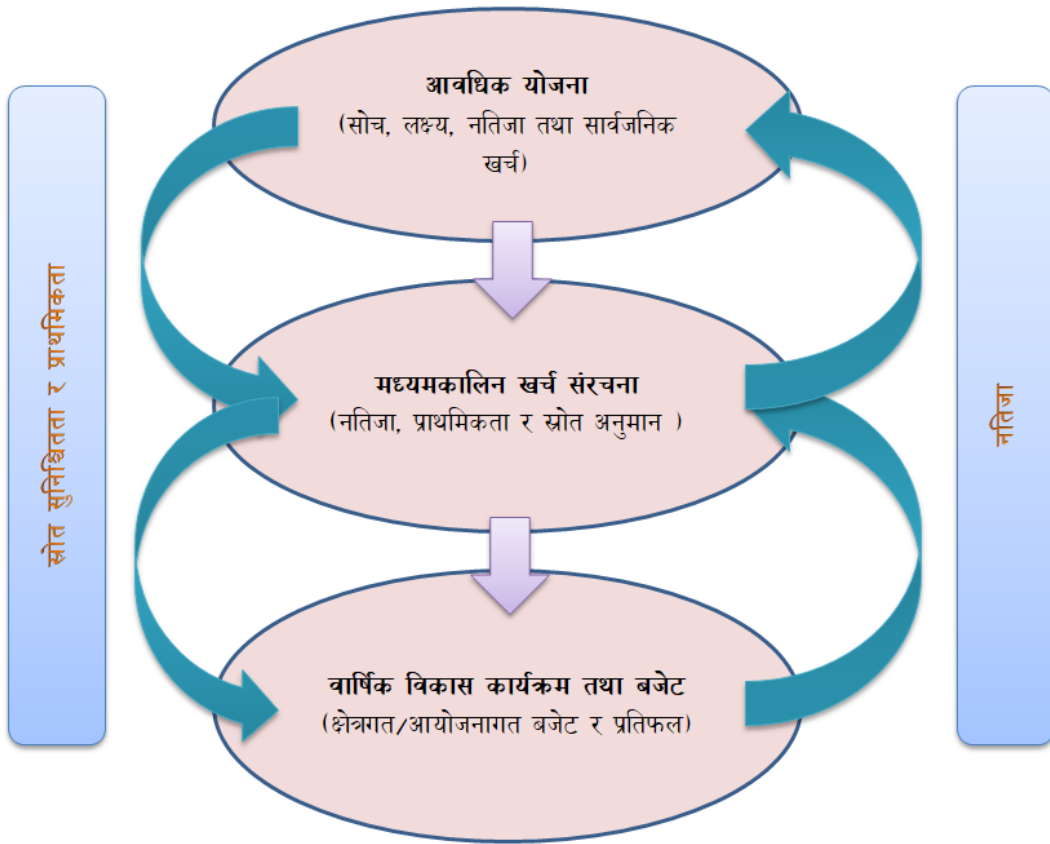

“मेलम्ची नगर समृद्धिको आधार: कृषि, पर्यटन, उद्योग र जलाधार”

मध्यमकालिन खर्च संरचना

आ.व. २०८०/०८१ देखि २०८२/०८३ सम्म

मेलम्ची नगरपालिका
मेलम्ची नगरकार्यपालिकाको कार्यालय
मेलम्ची, सिन्धुपाल्चोक
बागमती प्रदेश, नेपाल

विषयवस्तु

परिच्छेद-१	१
१.१.पृष्ठभूमि.....	१
१.२. मध्यमकालिन खर्च संरचना तयारीको उद्देश्य.....	१
१.३. मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरू.....	२
१.४. नेपालमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अभ्यास.....	३
१.५. कानूनी व्यवस्था.....	३
१.६. संस्थागत व्यवस्था	४
परिच्छेद -२	७
मध्यमकालिन खर्च संरचना.....	७
२.१ अवसर.....	७
२.२ समस्याहरू र चुनौतीहरू	८
२.३ दीर्घकालिन सोच, समष्टिगत लक्ष्य र रणनीति.....	८
२.४. बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँटफाँट	१०
२.४.१. कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण.....	१०
२.४.२. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण.....	१०
२.४.३. लैंगिक सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण.....	११
२.४.४. जलवायु सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण	११
२.४.५. विषय क्षेत्रको तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण.....	१२
परिच्छेद-३	१४
आर्थिक क्षेत्र.....	१४
३.१ कृषि.....	१४
३.२ पशुपन्छी तथा मत्स्य.....	२०
३.३ बैंक, वित्तिय संस्था र सहकारी.....	२३
बैंक, वित्तिय तथा सहकारी क्षेत्रसंग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण.....	२५
३.४ पर्यटन.....	२६
३.५ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति.....	३०
३.६ गरिबी निवारण.....	३३
३.७ भु-उपयोग तथा भूमि व्यवस्थापन.....	३६

परिच्छेद-४	३९
सामाजिक क्षेत्र	३९
४.१ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि.....	३९
४.२ स्वास्थ्य.....	४५
४.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य.....	५१
४.४ लैङ्गिक समानता तथा जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरण.....	५५
४.५ बालबालिका.....	६१
४.६ युवा, रोजगार तथा उद्यम.....	६३
४.७ खेलकूद तथा मनोरन्जन.....	६६
४.८ सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण.....	६९
४.९ शान्ति सुरक्षा.....	७१
४.१० न्याय तथा कानून.....	७२
परिच्छेद-५	७४
भौतिक पुर्वाधार तथा वातावरण क्षेत्र.....	७४
५.१ सडक तथा यातायात.....	७४
५.२ सिंचाई.....	७८
५.३ खानेपानी तथा सरसफाई.....	८०
५.४ उर्जा.....	८४
५.५ आवास, भवन तथा बस्ती विकास.....	८६
५.६ सूचना प्रविधि तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन.....	८९
परिच्छेद - ६	९३
वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन.....	९३
६.१ वन, वातावरण, जलाधार संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन.....	९३
परिच्छेद - ७	१०१
संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह तथा सुशासन.....	१०१
७.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह.....	१०१
७.२ राजस्व परिचालन, वित्तिय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन.....	१०५
अनुसूची	१०८

१.आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण	१०८
२.सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण	११६
३. पूर्वाधार विकास क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण	१२८
४. वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण	१३५
५ .संस्थागत विकास , सेवा प्रवाह तथा सुशासन क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण.....	१३७

परिच्छेद-१

१.१.पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको कार्यान्वयन, समृद्ध नेपाल सुखि नेपालीको राष्ट्रिय दिर्घकालिन लक्ष्य, पन्ध्रौ योजना र दीगो विकासको लक्ष्य तथा बागमती प्रदेशको आवधिक योजना र यसले लिएका लक्ष्य तथा तथा नगरपालिकाको आवधिक योजनाले लिएका लक्ष्यहरु हाँसिल गर्न वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । वि.स. २०८७ सम्म मुलुकलाई मध्यम आय भएको मुलुकमा रुपान्तरण गर्न तथा वि.सं. २१०० सम्म समुन्नत मुलुकको रुपमा स्तरोन्नती गर्न नगरपालिका स्तरबाट समेत भूमिका खेल्नुपर्ने हुन्छ, जसको लागि सार्वजनिक खर्चको प्रवाहकारी र मितव्ययी ढंगले उपयोग गर्न आवश्यक छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले स्रोत व्यवस्थापन र अपेक्षित उपलब्धिको खाका समेत प्रस्तुत गर्दछ । यसको प्रमुख उद्देश्य स्रोतको बाँडफाँट गरी खर्चको प्रभावकारिता बढाउनु हो । यसले विकास योजनाको लक्षित नतिजा हाँसिल गर्न स्रोत साधनको प्रभावकारी विनियोजन र परिचालन, पारदर्शी र मितव्ययी खर्च प्रणाली, वित्तीय सुशासन जस्ता पक्षमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १७ मा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले सार्वजनिक खर्चको विवरण तयार गर्दा आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च गर्नुपर्नेछ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । उक्त खर्च संरचनामा प्रस्तावित योजनाको उद्देश्य, प्रस्तावित योजनाको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्न वा खर्च छुट्याउन आवश्यकताको पुष्ट्याई, प्रस्तावित योजना कार्यान्वयन हुन सक्ने आर्थिक वर्ष र त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धी, प्रस्तावित योजना लागू गर्न आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण, खर्च व्यहोर्ने श्रोत र खर्चको रकमबाट प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धीको प्रक्षेपण, प्रस्तावित योजनाको मध्यम अवधीको खर्चको रणनीति र त्यसको वार्षिक खर्च संगको तादात्म्यता, सञ्चालित योजना भए गत आर्थिक वर्षमा छुट्याईएको खर्च अनुसार लक्ष्य हासिल भए नभएको यथार्थ विवरण जस्ता विषय समावेश गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यसै पृष्ठभूमिमा रहि यस मेलेन्ची नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको छ ।

१.२ मध्यमकालिन खर्च संरचना तयारीको उद्देश्य

मध्यमकालिन खर्च संरचना सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण औजार हो । यसले स्रोत साधनको यथार्थपरक आँकलन गरी त्यसको अधिकतम तथा उच्चतम उपयोगको लागि प्राथमिकता निर्धारण गरी मध्यमकालीन (त्रिवर्षीय) प्रक्षेपण गर्दछ । यस अन्तर्गत समष्टिगत बजेट तथा नतिजा खाका तयार गरिन्छ । यो चक्रिय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तयार गरिन्छ । यसमा खर्च र स्रोत पहिलो वर्षको वास्तविक अनुमान गरिएको छ भने आगामी दुई वर्षको लागि प्रक्षेपण गरिएको छ । चालु वर्षको कार्यान्वयन समीक्षाका आधारमा आगामी २ वर्षको परिमार्जन गर्दै एक वर्ष थप्दै लगिनेछ । यसका उद्देश्य देहाय अनुसारका छन्:

- क) नगरपालिकाको खर्च प्रणालीमा वित्तिय अनुशासन कायम गरी नगरपालिकालाई प्राप्त हुने मध्यम अवधीको आन्तरिक र बाह्य श्रोतको वास्तविक अनमान गरी बजेट खाका तर्जुमा गर्नु,
- ख) आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रमबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्दै विनियोजन कुशलता कायम गर्नु,
- ग) नगरपालिका विकासका योजनाहरूको प्राथमिकता क्षेत्रमा लगानी सुनिश्चित गर्न स्रोत साधनको विनियोजन प्रक्रियाको पुनः संरचना गरी प्राथमिकता प्राप्त विषयगत क्षेत्रमा स्रोत सुनिश्चित गर्नु,
- घ) मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई दिगो विकासमैत्री बनाई नेपालले निर्धारण गरेका लक्ष्य सन २०३० सम्ममा हाँसिल गर्न सहयोग गर्नु,
- ङ) लैङ्गिक उत्तरदायि बजेट निर्माणमा सहयोग गर्नु,
- च) जलवायु उत्थानशिल योजना तथा कार्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन गर्नु,
- छ) बजेट अनुमानलाई यथार्थपरक बनाउनु,
- ज) सार्वजनिक खर्चलाई प्रभावकारी र नतिजामुखी बनाउनु,
- झ) लगानीबाट प्राप्त हुने उपलब्धी मापनमा सहजता ल्याउनु
- ञ) खर्च प्रणालीलाई पारदर्शी र मितव्ययी बनाई वित्तीय सुशासन कायम गर्नु।

१.३. मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरू

सार्वजनिक खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा संविधानले व्यवस्था गरेका प्रावधानहरू एवं स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित विभिन्न नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि आदिको कार्यान्वयन तथा दीर्घकालीन योजना, आवधिक योजना, विषयगत रणनीतिक योजना र दिगोविकासको लक्ष्य हासिल गर्ने पक्षलाई ध्यान दिनु आवश्यक छ । सो बमोजिम यस मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायमा उल्लिखित लगायत अन्य पक्षलाई आधार लिइएको छः

क. नेपालको संविधान

ख. दिगोविकासका लक्ष्यको अवस्था र मार्गचित्र (२०१५-२०३०)

ग. अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

घ. राष्ट्रिय दीर्घकालिन सोच, २१०० तथा पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजना (आ.व.२०७६/७७-२०८१/८२)

ङ. प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि लैंगिक उत्तरदायी बजेट नमुना निर्देशिका, २०७७

च. स्थानीय तहको बजेट तथा कार्यक्रममा दिगो विकास लक्ष्यको सांकेतिकरण स्रोत पुस्तिका, २०७९

छ. बागमती प्रदेशको पहिलो आवधिक योजना (आ.व.२०७६/७७-२०८१/८२)

ज. नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रम

झ. मेलम्ची नगरपालिकाको पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (आ.व.२०७९/८०-२०८४/८५)

ञ. मेलम्ची नगरपालिकाको अन्य विषय क्षेत्रगत नीति र योजनाहरू

१.४. नेपालमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अभ्यास

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको सुरुवात दशौ योजना (वि.सं. २०५९ देखि ०६५) संगसँगै भएको थियो । पहिलोपटक आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा मध्यकालिन खर्च संरचनाको तर्जुमा भएको थियो । शुरुमा शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, सिंचाई, विद्युत, सडक, र जलस्रोत जस्ता मुख्य क्षेत्रमा यसको सुरुवात गरिएको थियो । यसले आवधिक योजना र वार्षिक बजेटबीच तादात्म्यता कायम गर्ने, विकास आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकरण गर्ने, आवधिक योजनाले लिएका उद्देश्य र लक्ष्य हासिल हुनेगरी स्रोत साधनको सदुपयोग गर्ने र पहिलो प्राथिकतामा परेका आयोजनामा स्रोतको सुनिश्चितता गर्ने उद्देश्य लिएको थियो । यसबाट वित्तिय अनुशासन र आर्थिक स्थायित्व कायम हुने अपेक्षा गरिएको थियो ।

१.५. कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधानको धारा ५९ मा आर्थिक अधिकार अधिकारको प्रयोग अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा बजेट बनाउने निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने एवं संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले सम्बन्धित तहको बजेट बनाउने व्यवस्था रहेको छ । यस्तै धारा ६० मा राजस्व स्रोतको बाँडफाँड एवं वित्तिय समानीकरण, सशर्त, समपूरक र विशेष गरी चार प्रकारका अनुदानको व्यवस्था गरिएको छ ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले नेपाल सरकार तथा प्रदेश र स्थानीय तहले मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ऐनको परिच्छेद ६ मा सार्वजनिक खर्च सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । दफा १७ मा मध्यमकालिन खर्च संरचना सम्बन्धी नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले दफा १६ बमोजिमको सार्वजनिक खर्चको विवरण तयार गर्दा आगामी तिन आर्थिक वर्षमा हुनेको खर्चको प्रक्षेपनसहितको मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २ मा कार्यलयको परिभाषा अन्तर्गत स्थानीय तहका सबै सरकारी कार्यालय भनी परिभाषित गरिएको र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम २ मा कार्यालयले तीन वर्षको खाका, बजेट तथा कार्यक्रमको खाका र नतिजाको खाका समावेश भएको मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्नु पर्ने व्यवस्था छ ।

त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन , २०७४ को दफा २४ मा गाँउपालिका तथा नगरपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक विषयक्षेत्रगत मध्यमकालिन तथा दीर्घकालिन योजना बनाई लागु गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यैगरी अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १६ मा स्थानीय तहले सार्वजनिक खर्चको विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको र दफा १७ मा यस्तो विवरण तयार गर्दा आगामी तिन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपन सहितको मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस्तो मध्यमकालिन खर्च संरचना देहायको विवरणहरु खुलाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ :

क) प्रस्तावित योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य,

- ख) प्रस्तावित योजनाको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्न वा खर्च छुट्याउन आवश्यकताको पुष्ट्याई,
- ग) प्रस्तावित योजना कार्यान्वयन हुनसक्ने आर्थिक आर्थिक वर्ष र त्यसपछिको दुई आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धि,
- घ) प्रस्तावित योजना लागू गर्न आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण,
- ङ) खर्च व्यहोर्ने स्रोत र खर्च गरिएको रकमबाट प्राप्त हुनसक्ने प्रतिफल र उपलब्धिको प्रक्षेपण,
- च) प्रस्तावित योजनाको मध्यम अवधिको खर्चको रणनीति र त्यसको वार्षिक खर्चसंगको तादात्म्यता,
- छ) सञ्चालित योजना भए गत आ.व.मा छुट्याईएको खर्च अनुसार लक्ष्य हासिल भए नभएको यथार्थ विवरण ।

यसबाहेक आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को ऐनको दफा ७ मा राष्ट्रिय स्रोत अनुमान समितिले संघ, प्रदेश र स्थानिय तहको कुल राष्ट्रिय स्रोत अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । स्थानीय तह समेतको आधारमा मात्र कुल राष्ट्रिय स्रोत अनुमान गर्न सकिने भएको हुँदा सबै गाँपालिका तथा नगरपालिकाले म्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्नु आवश्यक छ ।

१.६.संस्थागत व्यवस्था

मध्यमकालिन खर्च संरचना आवधिक योजना र वार्षिक बजेटबीच तादात्म्यता कायम गर्ने औजार भएकोले वार्षिक बजेट निर्माणमा यसको महत्वपूर्ण भुमिका रहन्छ । यसका लागि स्थानीय तहमा देहायबमोजिमको संस्थागत व्यवस्था रहेको छ ।

१.६.१ स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति

स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण सम्बन्धी कार्य स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६६ बमोजिमको समितिले गर्नेछ । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा यस समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः-

- (क) मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यको समग्र निर्देशन गर्ने,
- (ख) आगामी तीन वर्षको कुल स्रोत र खर्चको प्रक्षेपण गर्ने,
- (ग) प्रक्षेपित कुल स्रोत र खर्चको आधारमा विषय क्षेत्रगत खर्चको सीमा निर्धारण गर्ने,

१.६.२ मध्यमकालीन खर्च संरचना कार्यदल

स्थानीय तहमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको लागि देहाय बमोजिमको एक कार्यदल रहनेछ । सो कार्यदलले प्रत्येक क्रियाकलापमा एकाइगत लागत आकलन, परिमार्जनका साथै शाखा अन्तर्गतका मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमासम्बन्धी कार्यमा समन्वय तथा सहजीकरण गर्ने तथा सो शाखाहरूको विषयगत रूपमा एकीकृत बजेट मस्यौदा तयार गर्नेछ

- (क) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत - संयोजक
- (ख) विषयगत शाखा प्रमुखहरू - सदस्य

(ग) योजना शाखा प्रमुख - सदस्य सचिव

विषयगत रूपमा एकीकृत रूपमा बजेट तयारीका लागि कार्यदलले देहायबमोजिमका कार्यहरू सम्पन्न गर्नु पर्नेछः

(क) विषयगत समितिहरूसँग आवश्यक समन्वय गर्ने,

(ख) मध्यमकालीन खर्च संरचनासम्बन्धी मार्गदर्शनको मस्यौदा तयार गरी कार्यपालिकामा पेश गर्ने,

(ग) मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयार गरी विषयगत समितिमा पेश गर्ने,

(घ) त्रिवर्षीय खर्चको प्रक्षेपणसहित बजेटको आकार र स्रोतको आकलन गरी स्रोत अनुमान

तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति समक्ष पेश गर्ने,

(ङ) मध्यमकालीन खर्च संरचनासम्बन्धी अन्य कार्यहरू गर्ने ।

१.६.३ विषयगत योजना तर्जुमा समितिहरू

कार्यपालिकाबाट प्राप्त स्रोत सीमा तथा मार्गदर्शनभिन्न रही विषयगत शाखाहरूबाट प्राथमिकता निर्धारण भई बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश भएका कार्यक्रम तथा आयोजनालाई विषयगत रूपमा छलफल, विश्लेषण र पुनःप्राथमिकता निर्धारण गरी पेश गर्ने कार्य वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा कार्यका लागि गठित विषयगत समितिहरूले गर्नुपर्नेछ । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी प्रक्रियामा विषयगत समितिहरूले देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्नुपर्नेछः

(क) कार्यदलबाट प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना र आगामी आर्थिक वर्षको बजेट उपर छलफल र विश्लेषण गर्ने ।

(ख) विषयगत रूपमा कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकीकरणको आधार तयार गर्ने ।

(ग) कार्यक्रम तथा आयोजनाको विषयगत रूपमा प्राथमिकता निर्धारण गरी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्ने ।

१.६.४ बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति

विषयगत समितिबाट प्रस्ताव भएका विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना र बजेटको एकीकृत मस्यौदा तयारी सम्बन्धी कार्य स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६७ बमोजिमको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले गर्नुपर्दछ । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा यस समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः-

(क) विषयगत समितिबाट पेश भएको विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा उपर छलफल गरी स्वीकृत बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन अनुरूप भए नभएको एकिन गर्ने,

(ख) स्थानीय आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य, प्राथमिकता एवम् चालु आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रम, दिगो विकास लक्ष्य र विषय क्षेत्रगत सन्तुलन कायम हुने गरी स्रोत विनियोजन तथा प्रक्षेपण भए नभएको एकीन गर्ने,

(ग) विगतको उपलब्धि, आय र खर्चको प्रवृत्ति समेतको विश्लेषण गरी स्थानीय आर्थिक खाका तयार गर्ने,

(घ) स्थानीय आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीति र चालु आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रम, दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण श्रोतपुस्तिकालाई आधार लिई विषय उपक्षेत्रगत रूपमा तयार भएको त्रिवर्षिय खर्च तथा स्रोत अनुमानको आधारमा समष्टिगत मध्यमकालीन बजेट खाका तर्जुमा गर्ने,

(ङ) स्थानीय आवधिक योजना तथा विषय क्षेत्रगत योजनाको लक्ष्य र उपलब्धि सूचकलाई आधार मानी विषय उपक्षेत्रगत रूपमा तयार भएको नतिजा खाकाको आधारमा समष्टिगत मध्यमकालीन नतिजा खाका तयार गर्ने,

(च) मध्यमकालीन खर्च संरचना दस्तावेजलाई अन्तिम रूप दिई स्वीकृतिका लागि आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रमसँगै कार्यपालिकामा पेश गर्ने ।

परिच्छेद - २

मध्यमकालिन खर्च संरचना

नेपालको संविधानले तोकेका निर्देशक सिद्धान्त तथा नितिहरूले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्यहरू तथा स्थानीय तहलाई प्राप्त अधिकारको परिधि भित्र रही स्थानीय सरकारले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र ऐन कानूनहरू तर्जुमा गर्ने नीति बनाउने र आयोजनाहरू छनोट गर्ने बजेट तर्जुमा गरी आयोजनाहरूमा रकम विनियोजन गर्ने लगायतका अधिकारहरू प्राप्त भएका छन् । उल्लेखित अधिकारहरूको अधिनमा रही नगरपालिकाले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने वार्षिक बजेट तयार गर्ने तथा वार्षिक बजेट र आवधिक योजनाको तादात्म्यता मिलाउन मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रदेश र संघका आवधिक योजनाहरूले लिएको लक्ष्यहरूलाई आत्मसाथ गर्दै तयार गरिएको नगरपालिकाको आवधिक योजनालाई बजेटसंग तादात्म्यता कायम गरी यसका लक्ष्यहरू परिपूर्ति गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ । मेलम्ची नगरपालिकाले तयार गरेको पञ्चवर्षिय योजनासंग वार्षिक बजेटलाई जोड्न यो मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गरिएको छ ।

नेपाल सरकारको समृद्ध नेपाल: सुखी नेपालीको दीर्घकालीन सोच अनुरूप तयार चालु पन्द्रौं योजना, बागमती प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना तथा नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनामा समावेश नीति तथा कार्यक्रमलाई यसमा आत्मसात गर्ने प्रयास गरिएको छ । नगरपालिकाले तयार पारेको आवधिक योजनाको प्राथमिकता, दीर्घकालिन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीतिको आधारमा नै यो मध्यमकालिन खर्च संरचनाको प्राथमिकता, दीर्घकालिन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति तयार पारिएको छ ।

२.१ अवसर

- ✓ समुद्री सतहबाट करिब २२०० मिटर उचाइको हिउँ पर्ने क्षेत्र देखि ७०६ मिटर कम उचाइको समथर क्षेत्र भएको ।
- ✓ नेपालकै पहिलो जलवायु सम्मेलन गरिएको गुफाडाँडा, धौलेश्वरी मन्दिर, भोटेचौर क्षेत्र, चिसापानी क्षेत्र, फट्केश्वर महादेवस्थान, तपचुली, थानाभञ्ज्याङ्गगढी लगायत धार्मिक, पर्यटकीय क्षेत्रहरू भएको ।
- ✓ मेलम्ची नदी तथा ईन्द्रावती नदी लगायतको जलाधार क्षेत्रहरू प्रशस्त भएको ।
- ✓ कृषि उत्पादनको लागि मकै, धान, गहुँ, आलु, सुन्तला किबी फलफुल, तरकारी लगायतका कृषि उत्पादनका पकेट क्षेत्रहरू विकास हुँदै गएको ।
- ✓ शहरीकरण बढ्दै गएको, बजारको पहुँच नजिक रहेको र काठमाडौं, बनेपा र भक्तपुरसम्मको दुरी नजिक रहेको ।
- ✓ राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको रूपमा रहेको मध्यपहाडी लोकमार्ग यसै पालिका हुँदै अगाडि बढ्नु ।
- ✓ स्थानीय सरकारको गठन पश्चात आफ्नो आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने/गराउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई भएको ।
- ✓ भौगोलिक, जैविक विविधता र पर्यावरणीय विविधता रहेको छ ।

२.२ समस्याहरू र चुनौतीहरू

- ✓ नगरपालिकाको भौगोलिक बनावट बिकट तथा फराकिलो भएकोले पूर्वाधार निर्माणमा कठिनाई हुने गरेको ।
- ✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जग्गा जमिनमा सिंचाई पुर्याउँन नसकिएको ।
- ✓ भुकम्प, आगलागी, बाढी पहिरो, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, चट्टयाड, हिमपात, जंगली जनावरको आतङ्क जस्ता विपद्हरू बारम्बार दोहोरिने गरेको ।
- ✓ कृषि तथा पशुपालन व्यवसाय निर्वाहमुखी भएको ।
- ✓ युवा जनशक्तिहरू विदेश पलायन तथा शहरी क्षेत्रमा बसाई बढ्दै गएको ।
- ✓ पर्यटकीय पूर्वाधार विकासको लागि श्रोतको अभाव रहेको ।
- ✓ स्वास्थ्य तथा शिक्षामा गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्न दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको ।
- ✓ फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन हुन नसकेको
- ✓ पर्यटकीय सम्भावनाहरूको विस्तारीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसक्नु ।
- ✓ उद्योगको प्रवर्द्धन र विकासमा आवश्यक नीति निर्माणको कमी रहनु ।

२.३ दीर्घकालिन सोच, समष्टिगत लक्ष्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

"सुन्दर, आत्मनिर्भर र समृद्धशाली मेलम्ची नगर"

(१) सुन्दर नगर : प्राकृतिक विविधताको उपयोग गरी धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास गरी सुन्दर नगरीको निर्माण गर्ने परिकल्पना गरिएको छ ।

(२) आत्मनिर्भर नगर : कृषि, पशुपालन, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आर्थिक रूपमा आत्मनिर्भर नगर बनाउने परिकल्पना गरिएको छ ।

(३) समृद्धशाली नगर : नगरको आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय, पूर्वाधार तथा सेवा प्रवाहलाई दीगो, उत्थानशील, प्रविधिमैत्री तथा स्थानीय आवश्यकताको आधारमा सबैको सहज पहुँचमा पुऱ्याउँदै नगरलाई समृद्धशाली बनाउने परिकल्पना गरिएको छ ।

समष्टिगत लक्ष्य

- ✓ सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय तथा विपद् व्यवस्थापन पूर्वाधार विकास, संस्थागत विकास र सेवा प्रवाहलाई स्थानीय आवश्यकताको आधारमा सबैको पहुँचमा सहज, सर्वशुलभ र दीगो तथा उत्थानशील बनाउँदै लैजाने ।
- ✓ जनमुखी असल शासन प्रवाह गर्न अन्य संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूले अवलम्बन गरेका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो परिस्थिति तथा वातावरण सुहाउँदो तरिकाले अवलम्बन गर्ने ।
- ✓ कानूनी राज्यको सिद्धान्त अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहअस्तित्व , सहकार्य र समन्वयको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्न आवश्यक ऐन, नियम र नीति बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।

- ✓ यो योजना अवधिसम्ममा मेलम्ची नगरपालिका भित्र साना तथा मझौला उद्योगहरूका लागि औद्योगिक केन्द्रको रूपमा विस्तार गरी स्थानीय रोजगारीमा ३ गुणा वृद्धि गर्ने ।
- ✓ खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै व्यवसायिक कृषि प्रवर्धनका लागि दुध र मासुजन्य क्षेत्रका पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउने ।
- ✓ विद्यालय भर्नादरमा उल्लेख्य वृद्धि भई माध्यमिक तहसम्मका विद्यार्थी अन्यत्र पढ्न जानुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्ने ।
- ✓ नगरभित्र एउटा विशिष्टकृत नगर अस्पतालको निर्माण भई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको लागि काठमाडौं जानुपर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्ने ।
- ✓ नगर लगानी सम्मेलनको दोश्रो संस्करण सम्पन्न गर्ने ।
- ✓ समयानुकूल सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोगमा सर्वसाधारणको पहुँच विस्तार गरी सरकारी सेवाहरू लिन कार्यालय धाउनु पर्ने अवस्थाको न्यूनिकरण गर्ने ।

प्रमुख रणनीतिहरू

- ✓ आर्थिक क्षेत्रका मुल स्तम्भहरू जस्तै: कृषि, पशुपालन, उद्योग तथा पर्यटनको क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यावसायिक बनाई यसमा संलग्न मानवश्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धि बनाउने ।
- ✓ सामाजिक, आर्थिक र मानवीय विकासको आधारको रूपमा रहेको भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै: बाटो, पुल, सिंचाई कुलो, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
- ✓ सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासमा प्रत्यक्ष असर पार्ने स्वास्थ्य तथा शिक्षाको पहुँच बढाउँदै गुणस्तरमा सुधार गर्दै जाने र नगरवासीहरूको जीवनशैलीलाई गुणस्तरीय बनाउँदै लैजाने ।
- ✓ विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापहरूमा वातावरण संरक्षण तथा विपद् उत्थानशिल बनाउँदै लैजाने ।
- ✓ सामाजिक न्याय स्थापित गरी सामाजिक समावेशीकरण गर्न र पछाडि परेका वर्ग र क्षेत्रलाई मुल प्रवाहीकरण गर्न सहभागीतामूलक विकास पद्धति अवलम्बन गरी कसैलाई पछाडि नछाड्ने नीति अवलम्बन गर्ने ।
- ✓ आर्थिक क्षेत्रका मूल स्तम्भहरू जस्तै कृषि, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यावसायिक बनाई यसमा संलग्न मानव स्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धि तुल्याउने ।
- ✓ हरेक क्षेत्रको विकासमा अपरिहार्य आधारको रूपमा रहेका आधारभूत भौतिक पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, सिंचाई, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
- ✓ सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको संस्थागत विकास गरी मानव स्रोत निर्माण, अध्ययन र अनुसन्धान तर्फ केन्द्रित नीति तथा कार्यक्रमलाई महत्वका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
- ✓ सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागीतामूलक विकास पद्धति अवलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।

- ✓ विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापमा वातावरण संरक्षण र प्रवद्र्धन हुने क्रियाकलाप समेत गर्न सोको सुनिश्चितता गर्ने ।
- ✓ जनमुखी असल शासन स्थापित गर्न सङ्घीय र लोकतान्त्रिक सफल राज्यहरूमा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो विशिष्टिकृत परिस्थिति अनुरूप अनुशरण गर्ने ।

२.४. बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँटफाँट

२.४.१. कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनमान तथा प्रक्षेपण

प्राथमिकताक्रम	आ.व.२०८०/०८१को खर्च प्रक्षेपण (रु.हजारमा)		आ.व.२०८१/०८२को खर्च प्रक्षेपण (रु.हजारमा)		आ.व.२०८२/०८३को खर्च प्रक्षेपण (रु.हजारमा)	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
पहिलो (P1)	६५८१७०	४४.६१	४८००३१	३२.४७	५८३६६९	३८.३५
दोश्रो (P2)	८१७३६९	५५.३९	९९८३१६	६७.५३	९३८१५०	६१.६५
	१४७५५३९	१००.००	१४७८३४७	१००.००	१५२१८१९	१००.००

२.४.२. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनमान तथा प्रक्षेपण

संकेत	दिगो विकास लक्ष्य	मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रक्षेपण					
		२०८०/०८१		२०८१/०८२		२०८२/०८३	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिबीको अन्त्य	१५१४५५	१०.२६	१६८४००	११.३९	१८४९५०	१२.१४
२	शुन्य भोकमरी	४६१००	३.१२	४९६२५	३.३६	४७७२५	३.१३
३	स्वस्थ जीवन	१४४४८०	९.७९	१४४७५५	९.७९	१५१००५	९.९२
४	गुणस्तरीय शिक्षा	४१४३४०	२८.०८	४३१२९१	२९.१७	४६५१४०	३०.५४
५	लैंगिक समानता	१३४३५	०.९१	१६०७५	१.०९	१८७२५	१.२३
६	दिगो सफापानी र सरसफाई	५८७००	३.९८	८१७५०	५.५३	७९६५०	४.७०
७	आधुनिक उर्जामा पहुँच	५००	०.०३	५६००	०.३८	५६००	०.३७
८	समावेशी आर्थिक वृद्धि र मर्यादित काम	२९५००	२.००	३४३००	२.३२	३१४००	२.०६
९	उद्योग, नविन खोज र पूर्वाधार	२९८८३	२.०३	८२५९५	५.५९	२९२५०	१.९२
१०	असमानता न्यूनिकरण	०	०.००	०	०.००	०	०.००
११	दिगो शहर र बस्तीहरू	४२७६८३	२८.९८	३०५५५६	२०.६७	३५११००	२३.०६
१२	दिगो उत्पादन र उपभोग	०	०.००	०	०.००	०	०.००

संकेत	दीगो विकास लक्ष्य	मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रक्षेपण					
		२०८०/०८१		२०८१/०८२		२०८२/०८३	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१३	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन	०	०.००	०	०.००	०	०.००
१४	सामुद्रिक स्रोतको उपयोग	०	०.००	०	०.००	०	०.००
१५	भू-सतह स्रोतको उपयोग	३८४५०	२.६१	४१७५०	२.८२	५०७५०	३.३३
१६	शान्तिपूर्ण, न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	६०५०	०.४१	६६५०	०.४५	३८८०	०.२५
१७	दीगो विकास लक्ष्यका लागि विश्वव्यापी साझेदारी	११४९६३	७.७९	११००००	७.४४	१११७०२	७.३३
जम्मा		१४७५५३९	१००.००	१४७८३४७	१००.००	१५२२८७७	१००.००

२.४.३. लैंगिक सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

संकेत नं	लैङ्गिक संकेत	आ.व.२०८०/०८१को खर्च प्रक्षेपण (रु.हजारमा)		आ.व.२०८१/०८२को खर्च प्रक्षेपण(रु.हजारमा)		आ.व.२०८२/०८३को खर्च प्रक्षेपण (रु.हजारमा)	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	प्रत्यक्ष लाभ	५०८२७	३.४४	४४०३६	२.९८	५०८८०	३.३४
२	अप्रत्यक्ष लाभ	१०११४६४	६८.५५	९५१९४०	६४.३९	९९१२२०	६५.०९
३	तटस्थ	४१३२४८	२८.०१	४८२३७१	३२.६३	४८०७७७	३१.५७
कुल जम्मा		१४७५५३९	१००.००	१४७८३४७	१००.००	१५२२८७७	१००.००

२.४.४. जलवायु सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

संकेत नं	लैङ्गिक संकेत	आ.व.२०८०/०८१को खर्च प्रक्षेपण (रु.हजारमा)		आ.व.२०८१/०८२को खर्च प्रक्षेपण(रु.हजारमा)		आ.व.२०८२/०८३को खर्च प्रक्षेपण(रु.हजारमा)	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	प्रत्यक्ष	१८३०७	१.२४	२४१०६	१.६३	३४१५०	२.२४
२	अप्रत्यक्ष	६७०२७	४.५४	६७७००	४.५८	९४७००	६.२२
३	तटस्थ	१३९०२०५	९४.२२	१३८६५४१	९३.७९	१३९४०३७	९१.५४
कुल जम्मा		१४७५५३९	१००.००	१४७८३४७	१००.००	१५२२८८७	१००.००

२.४.५. विषय क्षेत्रको तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु.हजारमा)

क्र. स.	विवरण	२०७८/०७९ को यथार्थ	२०७९/०८० को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	कुल बजेट	१४२९३२७	१७०१३१३	१४७५५३९	१४७८३४७	१५२२८७७
२	कुल राजस्व	५०००८०	६६४४०५	६२०८०५	६२४७८४	६५३९६३
	संघीय विभाज्य कोषबाट प्राप्त राजस्व	१११०१७	१२७८८८	१२६४०६	१२६४६०	१३८४६०
	प्रदेश विभाज्य कोषबाट प्राप्त राजस्व	१०५७७६	११९२९५	१३०७२१	१३८५२१	१५०१२१
	स्थानीय विभाज्य कोषबाट प्राप्त राजस्व र आन्तरिक राजस्व	२८३२८७	४१७२२२	३६३६७८	३५९८०३	३६५३८२
३	नेपाल सरकारबाट प्राप्त राजस्व	५८५०६८	५९३९२२	६१६४००	६३२४००	६६७०००
	समानीकरण अनुदान	१९८५००	२१०१००	१८०१००	१९०५००	२०४५००
	शर्त अनुदान	३८२३६८	३५८८२२	४०९४००	४१५०००	४२९०००
	समपुरक अनुदान	०	१५०००	१००००	१००००	१५०००
	विशेष अनुदान	४२००	१००००	१६९००	१६९००	१८५००
४	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त राजस्व	७८०९२	९४२४१	८३९२२	९२४२०	९७३५०
	समानीकरण अनुदान	१८५००	२१३१४	२००५२	२०९२०	२१३५०
	शर्त अनुदान	२४४९२	४७६८८	२८८७०	३६५००	४१०००
	समपुरक अनुदान	३००००	२५२३९	३००००	२५०००	२५०००
	विशेष अनुदान	५१००	०	५०००	१००००	१००००
५	गत वर्षको मौज्जात र अन्य आम्दानी	२६६०८७	३४८७४५	१५४४१२	१२८७४३	१०४५६४
६	चालु खर्च	६९९७६२	९१५९८२	८५७९६४	८७१४८५	९००६२९
७	पुजीगत खर्च	३७२३३६	७८५३३२	६१७५७५	६०६८६२	६२२२४८

क्र. स.	विवरण	२०७८/०७ ९ को यथार्थ	२०७९/०८० को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन खर्च संरचना		
				२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
८	बजेट बचत(+) न्युन (-)					
९	वित्तीय व्यवस्था					
१०	आन्तरिक ऋण					

परिच्छेद-३ आर्थिक क्षेत्र

यस मध्यमकालीन खर्च संरचना प्रयोजनका लागि कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य, सहकारी, उद्यम विकास, भूमि व्यवस्था, पर्यटन, खानी खनिज, उद्योग, बैंक तथा वित्तीय क्षेत्र र गरिबी निवारण उप-क्षेत्रहरू आर्थिक क्षेत्रमा समावेश गरिएको छ । यि उप-क्षेत्रहरूको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रमहरूलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

मेलम्ची नगरपालिकाको हालसम्मको अनुभव र सिकाईको आधारमा उपलब्ध श्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गरी नगरबासीको जीवनस्तर उकास्ने, सन्तुलित विकासको अवधारणा अवलम्बन गर्ने र जनसहभागितामा आधारित समानुपातिक विकास प्रकृया कार्यन्वयन गर्ने उद्देश्यले यो आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ । योजनाबद्ध विकास नीति अनुरूप परिणात्मक लक्ष्य राखी निर्माण गरिएको यो आवधिक योजना निर्माण गर्दा नगरपालिकाको वर्तमान स्थितिको मुल्यांकन, कार्यसम्पादन र प्रगति विवरणको अध्ययन र नगरपालिकाले लिएको मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन सोचलाई आधार मानिएको छ ।

३.१ कृषि

नेपालको संविधानले खाद्य सम्बन्धी अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । यसै सन्दर्भमा, विभिन्न कारणले उत्पन्न हुनसक्ने खाद्य तथा पोषण संकटको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै प्रमुख खाद्यान्न, फलफूल, तरकारी, दुग्धजन्य र माछा-मासु उत्पादनमा आत्मनिर्भरताका लागि कृषि तथा पशुविकासमामा नीतिगत, संरचनात्मक र संस्थागत सुधारको आवश्यकता रहेको छ ।

देशलाई खाद्य सम्प्रभु तुल्याउन र स्वाधीन अर्थतन्त्रको विकास गर्न कृषि क्षेत्रमा उल्लेख्य मात्रामा लगानी बढाउन आवश्यक छ । संविधान प्रदत्त अधिकारका सूची, कृषि क्षेत्रको समग्र विकासका लक्ष्यलाई मार्गदर्शनको रूपमा लिइएको छ । साथै, कृषि विकास रणनीति (सन् २०१५-२०३५) र दिगो विकास लक्ष्यलाई समेत मार्गदर्शनको रूपमा लिइएको छ । उक्त रणनीतिले कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको व्यावसायीकरण, यान्त्रीकरण र विविधीकरण गरी यस क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन जोड दिएको छ । यसैगरी दिगो विकास लक्ष्यले लिएको भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा पोषण सुनिश्चितता गर्ने तथा दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य हासिल गर्ने गरी यस क्षेत्रमा स्रोत र साधनको परिचालन गरिने छ । विशेषतः कृषि क्षेत्रको औद्योगीकरणका माध्यमबाट थप रोजगारी सिर्जना गरी आय-आर्जन, गरिबी निवारण तथा आयात व्यवस्थापनलाई समेत सम्बोधन गरिने छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लगानीलाई कृषि क्षेत्रको समग्र विकासमा परिचालन गरिने छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- मेलम्ची नगरपालिकाका अधिकांश मानिसहरूको आफ्नै खेतीयोग्य जग्गा जमिन हुनु ।
- प्रशस्त मात्रामा जलाधारको क्षेत्र भएको हुँदा सिंचाईको लागि सुविधा हुनु ।
- हावापानी र भौगोलिक विविधताको कारण विभिन्न प्रकारका बालीनालीको उत्पादन हुनु ।
- बजारको सुलभ पहुँच हुनु ।
- वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवा जनशक्तिहरूमा कृषि तर्फको आकर्षण बढ्नु ।
- कृषिमा आधारित सहकारीहरू क्रियाशील रहनु ।

- नगरको उच्च भागमा चिया, किबी, फलफुल, जडिबुटी लगायतका कृषिजन्य वस्तुहरू उत्पादनको प्रशस्त संभावना रहनु ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- नदीमा आउने बाढी तथा कटानका कारण कृषि योग्य जमिनमा क्षयिकरण हुँदै जानु ।
- अधिकांश युवा जनशक्ति वैदेशिक रोजगारीमा पलायन हुनुको कारणबाट जग्गा जमिनहरू बाँझो बसी उत्पादकत्व घट्दै जानु ।
- रासायनिक कृषि मल समयमा उपलब्ध नहुनु ।
- वन्यजन्तुको कारणबाट बालीनालीको नोक्सानी हुनु ।
- केही खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाईको अभाव हुनु ।
- परम्परागत खेती प्रणाली कायम रहनु ।

दीर्घकालीन सोच

वैज्ञानिक, व्यवसायिक, उच्च प्रतिफलयुक्त, आत्मनिर्भर तथा निर्यातमुखी कृषि

लक्ष्य

नगरपालिकाको आर्थिक समृद्धिको मुल संवाहकको रूपमा कृषिको विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

१. व्यवसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित गर्ने ।
२. एक गाँउ एक कृषि उत्पादनलाई विस्तार गर्ने ।
३. कृषि उत्पादनलाई उद्योगसंग आवद्ध गराउन साझेदार सरोकारवालाहरूसंग समन्वय गर्ने ।

रणनीति

१. निर्वाहमुखि कृषि प्रणालिलाई व्यवसायीकरण गर्ने ।
२. परम्परागत कृषि प्रणालीलाई यन्त्रिकरण तथा आधुनिकिकरण गर्ने ।
३. कृषिलाई आधुनिकिकरणसंगै रैथाने बालीहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ।
४. हावापानी सुहाउदो कृषि उत्पादनको पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी उत्पादन वृद्धि गर्ने ।
५. कृषि उत्पादनलाई उद्योगसंग आवद्ध गरी कृषि उत्पादनको मुल्य अभिवृद्धि गर्ने ।
६. कृषिसंग सम्बन्धित उद्योगहरूको कच्चा पदार्थ उत्पादन गरी निर्यात गर्ने ।

कृषि क्षेत्रसंग सम्बन्धित समग्र सूचक र लक्ष्य

सूचक	एकाई	आ.व. २०७९/०८० उत्पादकत्व	मध्यमकालीन खर्च संरचना			
			२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३	
कृषि	धान	मे.टन	३.५	३.७	३.९	४.१
	मकै	मे.टन	२.९	३.०	३.१	३.२
	कोदो	मे.टन	२.१	२.३	२.४	२.५
	गहुँ	मे.टन	१.९	२.१	२.३	२.५
	आलु	मे.टन	१२	१३	१४	१५
	तोरी	मे.टन	०.५	०.६	०.७	०.८
	सुन्तला	मे.टन	६.५	७.०	७.५	८
	कागती	मे.टन	४.५	५	५.५	६
	किवि	मे.टन	१.०५	१.२	१.३	१.५
	अलैची	मे.टन	०.४	०.५	०.६	०.७
	कफी	मे.टन	१.७	१.८	१.९	२

कृषि क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

विवरण	सूचक	आ.व. २०७९/०८०को उपलब्धी	मध्यमकालीन खर्च संरचना		
			२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
कृषिमा आधारित उद्योगको संख्या	संख्या	१	१	१	२
कृषि व्यवसायमा संलग्न थप कृषक,समुह,समिति र सहकारी	संख्या	७३	८०	८५	९०
आधुनिक मिनि कोल्ड स्टोर	संख्या	५	६	६	७
सकलन केन्द्रहरुको स्थापना र सञ्चालन	संख्या	१	२	३	४
प्रशोधन केन्द्रको स्थापना र संचालन	संख्या	१	१	२	२
कृषि फर्म स्थापना	संख्या	१००	१२०	१३०	१४०
एक वडा एक उत्पादन कार्यक्रम	संख्या	०	०	२	५
सिपयुक्त सक्षम जनशक्ति उत्पादन	संख्या	७५	९५	११५	१२५
पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी	प्रतिशत	७९.२	८२	८६	९०
खेतीयोग्य जमिन मध्ये पूर्ण रुपमा खेती भैरहेको जमिन	हेक्टर	५११७	५२८०	५४००	५६२०
वर्षै भरी सिंचाई सुविधा पुगेको जमिन	हेक्टर	६००	६६०	७१०	७५०

विवरण	सुचक	आ.व. २०७९/०८०को उपलब्धी	मध्यमकालीन खर्च संरचना		
			२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
कृषि प्रदर्शनी मेला	संख्या	०	१	१	१
कृषि औजार बिक्री केन्द्र	संख्या	-	-	-	१
कृषि तथा पशु उपज संकलन तथा बिक्री केन्द्र	संख्या	१	२	२	३
व्यवसायिक कृषि फर्म	संख्या	४०	४५	४८	५२
कृषि घुम्ती सेवा	संख्या	१	१	१	२
कृषक पाठशाला	संख्या	१	१	१	२
व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या	३	४	५	५
ब्राण्डेड कृषि उपज	संख्या	-	-	-	१
व्यवसायिक फलफूल खेती गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर	६५	७०	७२	७५
आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रयोगकर्ता कृषक	संख्या	६००	६७०	७००	७२०
कृषि सहकारी संस्था	संख्या	३७	३५	३०	२२
साना किसान सहकारी संस्था	संख्या	४	७	८	१०
फलफूल तथा तरकारी उत्पादन सहकारी संस्था	संख्या	१	२	३	४
कफी सहकारी संस्था	संख्या	३	३	४	४
रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थानीय बाली नक्ष	संख्या	३	२	१	०
जलवायु अनुकूलन विशेष बालीनाली	संख्या	३	३	४	४
सामुदायिक बीउ बैंक	संख्या	-	१	१	१
स्थानीयस्तरमा उत्पादन भै निकासी हुने बीउका किसिम	संख्या	१	१	१	२
जैविक किटनाशक प्रयोगकर्ता कृषक	प्रतिशत	५	६	७	८
नगरपालिकाबाट कृषि उपज निर्यात तथा बजारीकरणका लागि दिइएको अनुदान सहायत रकम रु.	लाखमा	७	८	८.५	९
कृषि क्षेत्रलाई छुट्टाइएको बजेट	प्रतिशत	१.०४	१.४५	१.९	२.४
बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षति	प्रतिशत	७	६	५	५
बैकल्पिक सिंचाई प्रविधि प्रयोगकर्ता कृषक	प्रतिशत	७	८	९	१०

विवरण	सुचक	आ.व. २०७९/०८०को उपलब्धी	मध्यमकालीन खर्च संरचना		
			२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
कृषि प्राविधिक जनशक्ति	संख्या	७	८	८	८
कृषिमा आधारित उद्योग	संख्या	३०	३५	४०	४५
कृषक समूह	संख्या	८२	८३	८५	८६
व्यवसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर	४०	४२	४४	४७
कृषि सडकको पहुँचले जोडिएको कृषि क्षेत्र	प्रतिशत	४	५	७	९
सघन खेतीपातीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर	१	१	२	२
बगर खेतिले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर	-	-	-	-
खाद्यान्न गोदाम	संख्या	१५	१६	१७	१८
कृषि क्षेत्रले ओगटेको पूर्ण रोजगारी	प्रतिशत	-	-	-	-
घाँसवालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र	हेक्टर	१२	१४	१७	२१
कृषि प्राविधिक तालिम तथा अभिमुखीकरणबाट पूर्ण लाभान्वित कृषक	प्रतिशत	१५	१७	१९	२१

कृषि क्षेत्रका कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	कृषि यान्त्रिकरण (५० प्रतिशत अनुदानमा मल्ट्रिकप थ्रेसर, ब्याट्रि/न्याफ स्याक स्प्रेयर,मिनिट लर लगायत अन्य यन्त्र वितरण)	कृषिमा आधुनिकिकरण संगै यान्त्रिकरण गरि कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५५००	कृषकलाई कृषिका आधुनिक यन्त्रहरूको वितरण गरि कृषि उत्पादनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम (लागत साझदारीमा थोपा सिंचाई सहितको टनेल निर्माण, फलफुल बगैचा स्थापना, उन्नत तरकारी तथा फलफूलको बिउ वितरण आदि कार्यक्रम)	कृषकहरूलाई कृषि व्यवसायमा आकर्षित गरि आयआर्जनमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००००	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन भई कृषकहरूको आयआर्जनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
३	बालि विकास तथा रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रैथाने प्रजातिका बालीहरूको संरक्षणका साथै प्रवर्द्धन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२०००	रैथाने प्रजातिका बालीहरूको संरक्षणका साथै प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
४	साना सिंचाई मर्मत, माटो, बगैचा तथा भकारो सुधार कार्यक्रम	साना सिंचाई मर्मत तथा माटो र भकारो सुधार कार्यक्रम संचालन गरि कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३५००	साना सिंचाई मर्मत, माटो, बगैचा तथा भकारो सुधार कार्यक्रम मार्फत कृषि उत्पादनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
५	बालि संरक्षण कार्यक्रम (जैविक विषादी वितरण, किट नाशक विसादी वितरण लगायत)	बालि संरक्षणको लागि विभिन्न जैविक तथा किटनाशक विषादीहरूको प्रयोग गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२०००	बालि संरक्षण कार्यक्रम संचालन भई कृषकहरूले कृषि उत्पादन वृद्धि गरेका हुनेछन् ।
६	कृषि तथ्यांक संकलन तथा सेवा व्यवस्थापन	नगरभित्रको कृषिमा आधारित तथ्यांकको अभिलेखिकरण तथा अध्यावधिकरण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२०००	नगरभित्रको कृषिमा आधारित तथ्यांकको अध्यावधिकरण भएको हुनेछ ।
७	मौरी, आलु, च्याउ तथा मसला प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्थानिय स्तरमा उत्पादन हुने विभिन्न नगदेवालीहरूको प्रवर्द्धन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४२००	मौरीपालन, आलु खेती, च्याउ खेती तथा मसला बालीको प्रवर्द्धन तथा सम्बर्द्धन भएको हुनेछ ।
८	स्कुल अफ हर्टिकल्चर	माटोको गुणस्तर तथा वनस्पतिको विस्तृत अध्ययन गर्न वाली विज्ञानमा नविनतम प्रविधिको अध्ययनको सुरुवात गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	स्कुल अफ हर्टिकल्चर कार्यक्रम केही विद्यालयहरूमा लागु गरि वाली विज्ञान अध्यापनको सुरुवात गरिएको हुनेछ ।
९	प्रविधि परामर्स सेवा केन्द्र स्थापना	कृषिमा आइपर्ने समस्याहरूको समाधान गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	प्रविधि परामर्स सेवा केन्द्र स्थापना भई कृषकलाई आईपर्ने समस्याहरूको परामर्स केन्द्र मार्फत समाधानका प्रयासहरू गरिनेछन् ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१०	कृषि मेला प्रदर्शनी तथा नगर प्रमुख उत्कृष्ट कृषक सम्मान	कृषकको प्रोत्साहनको लागि कृषक सम्मान तथा कृषि उत्पादनको लागि कृषि मेला प्रदर्शनीको आयोजना गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	कृषकको प्रोत्साहनको लागि कृषक सम्मान तथा कृषि उत्पादनको लागि कृषि मेला प्रदर्शनीको आयोजना गरीएको हुनेछ ।

३.२ पशुपन्छी तथा मत्स्य

नेपालका अन्य स्थानहरूमा जस्तै यस नगरपालिकाका अधिकांश घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन् । यस क्षेत्रमा उपयुक्त हुने जातका गाई, भैसी, बाखा, बगुर, कुखुरा, हाँस, बट्टाई, कालिज लगायतका पशुपन्छीहरूको व्यवसायीक उत्पादनको राम्रो संभावना रहेको छ। पशुपन्छी पालनमा आधुनिकिकरण र व्यवसायीकरण हुन नसकेकोले यिनीहरूको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने आम्दानी भने न्यून रहेको छ । यस नगरपालिकामा गाई, भैसीको प्रवर्द्धन गरी दुग्ध उत्पादनको माध्यमबाट प्रशस्त आम्दानी गर्न सकिन्छ भने टाउट्ट तथा मिश्रित माछा पालनको माध्यमबाट आम्दानी वृद्धि गर्ने प्रबल संभावना छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- गाई, भैसी, बगुर, बाखा, मत्स्य, पंछी प्रजाति र घाँस खेतीको लागि उपयुक्त भुगोल र हावापानी
- पशुपालन प्रति कृषकहरूको बढ्दो आकर्षण
- दुध, मासु तथा अण्डा बिक्रीको लागि बजारको सहज पहुँच
- दुग्ध बजारीकरणमा कृषि सहकारीहरूको सक्रिय उपस्थिति बढ्दो व्यवसायिक पशुपन्छी पालन
- नगर भित्र दुग्ध र दुग्धजन्य उत्पादनमा वृद्धि भई सोको निर्यात हुनु
- पशु बिमा प्रति कृषकहरूको आकर्षण बढ्नु।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- दुग्धजन्य प्रदार्थको विविधिकरण हुन नसकेको
- सबै कृषकहरूलाई पशु बिमामा आवद्ध गराउन नसक्नु
- नयाँ प्रकारको पशु रोगहरू देखिदै जानु र सोको पहिचान तथा उपचारको लागि दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु
- उन्नत जातको घाँस उत्पादन कम हुनु ।
- सबै क्षेत्रमा नक्ष सुधारका लागि कृत्रिम गर्भाधान सेवा प्रदान गर्न नसक्नु ।

दीर्घकालीन सोच

व्यवसायिक पशु पन्छी पालन मार्फत आर्थिक समृद्धि हाँसिल गर्ने

लक्ष्य

आधुनिक, वैज्ञानिक र व्यवसायिक रूपमा पशु पन्छी पालन गरी पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुँदै निर्यात गर्ने

उद्देश्यहरू

- कृषकहरूको क्षमता विकास गरि पशुपन्छी तथा मत्स्य उत्पादनको वृद्धि मार्फत आत्मनिर्भर भई निर्यात गर्ने ।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन व्यवसायलाई व्यवसायिकरण र आधुनिकिकरण गर्ने ।

रणनीति

- कृषि तथा पशुपन्छी तथ्याङ्क संकलन तथा विश्लेषण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- पशुपन्छीपालनमा व्यवसायिकताको अभिवृद्धि गर्न कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धि तथा सेवा विस्तार गर्ने ।
- स्थानीय जातका पशुपन्छीहरूको संरक्षण गर्ने ।
- पशुपन्छी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता गराउने ।
- पशुपन्छीजन्य उत्पादनको निर्यात गर्ने ।
- असल पशुपालन अभ्यास सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्ने ।

पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा र सुचक र लक्ष्य

क्र.सं	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/१० ८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
१	दुग्ध उत्पादन	लि.	५४०००००	५५०००००	५८०००००	६०००००
२	एग्रोभेट	संख्या	११	१३	१५	१६
३	कृत्रिम गर्भाधान सेवा	संख्या	६५१	७००	८५०	१०२०
४	पशु उपचार केन्द्र	संख्या	२	३	४	५
५	उन्नत नस्लका पशुपन्छी श्रोत केन्द्र	संख्या	०	१	१	२
६	रैथाने पशुपन्छी पालन फर्म	संख्या	५	८	१३	१८
७	भेटेरिनरी प्रयोगशाला	संख्या	०	१	१	२
८	दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था	संख्या	४६	४८	५०	५२
९	पशु प्राविधिक जनशक्ति	संख्या	८	९	९	९
१०	पशुधन निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा	५०	६०	७०	८०

क्र.सं	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/० ८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
११	पन्छीजन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा	३५	४०	५०	६०
१२	दुग्धचिस्यान तथा डेरी	संख्या	१४	१५	१७	१८

पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	पशु विमामा कृषकले ब्यहोर्ने रकमको ५० प्रतिशत अनुदान कार्यक्रम	पशुपालन वृद्धिको लागि पशु विमामा कृषकले ब्यहोर्ने रकमको ५० प्रतिशत अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४५००	पशु विमामा कृषकले ब्यहोर्ने रकमको ५० प्रतिशत अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन भई पशुपालन गर्ने कृषकको संख्यामा वृद्धि भएको हुनेछ ।
२	कृषक समुहको माग र आवश्यकताका आधारमा स्थलगत तालिम तथा एकिकृत घुम्ती शिविर	पशुपालन सम्बन्धि स्थलगत तालिम सञ्चालन गर्नु तथा कृषकहरूको सहजताको लागि घुम्ती शिविर संचालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	पशुपालन सम्बन्धि स्थलगत तालिम सञ्चालन भएको हुनेछ साथै कृषकहरूको सहजताको लागि घुम्ती शिविर संचालन भएको हुनेछ ।
३	७५ प्रतिशत अनुदानमा हिउँदे, बर्षे तथा बहुबर्षिय घाँसको विउ विरुवा वितरण कार्यक्रम	पशुपालनको लागि घाँसहरूको सहज उपलब्धता गराउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	पशुपालनको लागि घाँसहरूको सहज उपलब्धता भई पशुपालक कृषकहरूको संख्यामा वृद्धि भएको हुनेछ ।
४	सामुदायिक तथा छाडा कुकुर बन्ध्याकरण शिविर संचालन कार्यक्रम	समुदायमा छाडा छोडिएका कुकुरहरूको संख्यामा कमि ल्याउनु तथा सरुवा संक्रामक रोगहरूको नियन्त्रणको लागि	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	समुदायमा छाडा छोडिएका कुकुरहरूको संख्यामा कमि भई सरुवा संक्रामक रोगहरूको नियन्त्रण धेरै मात्रामा भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
५	पशु उपचारका लागि औषधि खरिद तथा खोप कार्यक्रम संचालन	पशुजन्य रोगको नियन्त्रण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	पशु उपचारका लागि औषधि खरिद तथा खोप कार्यक्रम संचालन भई पशुमा लाग्ने रोगहरुको नियन्त्रण भएको हुनेछ ।
६	स्थानीय जातको पशुपंक्षी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्थानीय जातका पशुपन्छीहरुको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	८००	कार्यक्रम मार्फत स्थानीय जातका पशुपन्छीहरुको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।

३.३ बैंक, वित्तिय संस्था र सहकारी

राष्ट्रिय स्तरका वाणिज्य बैंक, विकास बैंक र वित्तिय संस्थाहरुको संचालन अनुमति, नियमन, अनुगमन र मूल्याङ्कन नेपाल राष्ट्र बैंक मार्फत हुने भएतापनि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले सहकारी संस्था सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन; नगरपालिकाको भौगोलिक क्षेत्रभित्र सञ्चालन हुने सहकारी संस्थाको दर्ता, अनुमति, खारेजी र विघटन; सहकारी बचत तथा ऋण परिचालन सम्बन्धी स्थानीय मापदण्ड निर्धारण र नियमन; सहकारी सम्बन्धी राष्ट्रिय, केन्द्रीय, विषयगत, प्रादेशिक र जिल्ला संघसंग समन्वय र सहकार्य; सहकारी सम्बन्धी स्थानीय तथ्याङ्क व्यवस्थापन र अध्ययन अनुसन्धान; स्थानीय सहकारी संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि; स्थानीय सहकारी क्षेत्रको प्रवर्द्धन, परिचालन र विकास गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । स्थानीय स्तरको व्यापार व्यवसाय र आर्थिक बृद्धिमा बैंक, वित्तिय संस्था, सहकारीहरुको महत्वपूर्ण योगदान रहदै आएको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरु

- सहकारी क्षेत्र स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रमा पर्नु
- सहकारी क्षेत्रमा उद्यमशीलता विकासका लागि संघ र प्रदेश स्तरका निकायहरुबाट सहयोग उपलब्ध हुनु
- नगरपालिकाले सहकारी क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिनु
- समुदायमा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रवाह गर्न विभिन्न कृषि तथा महिला समुहहरु सक्रिय रहनु
- बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरुको उपस्थिति रहनु ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु

- स्थानीयवासीको न्यून वित्तिय साक्षरता रहेको ।
- सहकारी संस्थाहरुमा वित्तिय सुशासन कायम नहुनु ।
- उत्पादक सहकारी संस्थाले परिचालित पुँजिलाई उत्पादन मुलक क्षेत्रमा परिचालन गर्न नसक्नु ।
- बैंक तथा वित्तिय संस्थाको झन्झटिलो ऋण लगानी प्रकृत्याले गर्दा स्थानीय कृषक, सिमान्तकृत र पिछडिएका वर्गहरुको पहुँचमा लैजान चुनौती रहेको ।

- सहकारीहरूको उच्च व्यादजर रहेको।
- औद्योगिक पूर्वाधार, उद्योग, व्यापारिक केन्द्र र स्थानीय पूँजीको विकास गर्नुपर्ने चुनौती रहेको।

दीर्घकालीन सोच

वित्तीय पहुँच वृद्धिमा फलित आर्थिक क्षेत्रको गतिशीलता

लक्ष्य

प्रत्येक घरधुरीमा बैंक तथा वित्तीय संस्था र सहकारीहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने

उद्देश्यहरू

१. बैंक तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आकर्षित गर्ने ।
२. सहज कर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमा फलित उद्योग, कृषि पर्यटन क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने ।
३. सहकारीहरूको अनुगमन, नियमनलाई प्रभावकारी बनाई वित्तीय सुशासन कायम गर्दै पहुँचमा अभिवृद्धि गर्ने ।

रणनीति

१. वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने ।
२. व्यवसायिक, उत्पादनमूलक साना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने ।
३. सहकारीमा सबै नागरिकहरूको सहज पहुँच पुऱ्याउने ।
४. सहकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै प्रभावकारी रूपमा परिचालन गरी सुशासन कायम गर्ने ।

बैंक, वित्तीय संस्था र सहकारी क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा र सुचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	आफ्नै नाममा बैंक खाता भएका घर परिवार	संख्या	-	-	-	-
२	नगरपालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैंक	संख्या	५	६	६	८
३	नगरपालिकामा विस्तार भएका विकास बैंक	संख्या	१	१	२	२
४	नगरपालिकामा विस्तार भएका लघु वित्त	संख्या	१२	१२	१५	१५
५	नगरपालिकामा कार्यक्षेत्र भएका विमा कम्पनी	संख्या	८	८	१०	१०

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व. २०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
६	वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवारको संख्या	संख्या	-	-	-	-
७	बैंकबाट ऋण लिएर व्यवसायक संचालन गर्ने व्यवसायी	संख्या	-	-	-	-
८	लघुवित्तद्वारा समेटिएको खेती गर्ने परिवार	प्रतिशत	६५	५०	४२	३९
९	३० मिनेटको पैदल दुरीमा बैंकिङ्ग सेवामा पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	४	५	८	१२

बैंक, वित्तीय तथा सहकारी क्षेत्रसंग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	COPOMIS सञ्चालन र प्रयोग सम्बन्धि तालिम तथा प्रशिक्षण	सहकारीलाई प्रविधिमैत्री बनाई संस्थाको हरेक विवरण अध्यावधिक गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	९००	सहकारीहरू प्रविधिमैत्री भई संस्थाको हरेक विवरण अध्यावधिक भएको हुनेछ ।
२	नगर सहकारी सञ्चाल गठन तथा परिचालन, कृषि सहकारी संस्थामा उद्यमशिल विकास र कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन गोष्ठी, तालिम र प्रशिक्षण	सहकारी संस्थामा आइपर्ने समस्याको समाधान गर्नु, कृषि उद्यमशिलताको विकास भई कृषि उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	सहकारी संस्थामा आइपर्ने समस्याको समाधान भएको हुनेछ तथा कृषि उद्यमशिलताको विकास भई कृषि उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
३	सहकारी शिक्षा, प्रशिक्षण, गोष्ठी, तालिम, अनुगमन, निरीक्षण तथा तथ्यांक अद्यावधिकरण	सहकारी संस्थाले गर्नुपर्ने हरेक कृयाकलाप चुस्त, दुरुस्त रूपमा सञ्चालन भई हरेक विवरण अद्यावधिक गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	सहकारी संस्थाले गर्नुपर्ने हरेक कृयाकलाप चुस्त, दुरुस्त रूपमा सञ्चालन भई हरेक विवरण अद्यावधिक भएको हुनेछ ।
४	सहकारी लेखा तथा वित्त व्यवस्थापन र सहकारी कोष व्यवस्थापन तालिम	सहकारीको वित्तिय व्यवस्थापन तथा सहकारी कोषको व्यवस्थापन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	सहकारीको वित्तिय व्यवस्थापन तथा सहकारी कोषको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
५	सहकारी एकीकरण प्रोत्साहन कार्यक्रम	सहकारी संस्थाले गर्ने कार्यहरू प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्नको लागि	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	सहकारी संस्थाहरू एकिकृत भई सहकारी संस्थाले गर्ने कार्यहरू प्रभावकारी रूपले सञ्चालन भएका हुनेछन् ।
६	बैंक खाता नभएका घर धुरीको लगत संकलन	बैंक खाता नभएका परिवारको लगत संकलन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	बैंक खाता नभएका परिवारको लगत संकलन गरि बैंक खाता नभएका परिवारको खाता खोल्न प्रोत्साहित हुनेछन् ।
७	उद्यमी तथा बैंकहरुबिच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	उद्यमीहरू तथा बैंकबिच अन्तरक्रिया गरि उद्यमीहरूलाई बैंकबाट सहूलियत कर्जा लगायतका विषयमा सहजता प्रदान गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	उद्यमीहरू तथा बैंकबिच अन्तरक्रिया गरि उद्यमीहरूलाई बैंकबाट हुने विभिन्न सेवाहरूका विषयमा ज्ञान हासिल भएको हुनेछ ।

३.४ पर्यटन

नेपालको आर्थिक विकासमा तुलनात्मक लाभको क्षेत्र मानिएको पर्यटन क्षेत्र पनि मेलम्ची नगरपालिकाको समृद्धिको आधार हो। प्राकृतिक र साँस्कृतिक सम्पदा, प्राकृतिक सुन्दरता, धार्मिक पर्यटकीय गन्तव्य स्थल तथा मौलिक साँस्कृतिक र पुरातात्विक सम्पदा नै मेलम्चीमा पर्यटन आगमनका कारक हुन्। यी स्थल र सम्पदाको संरक्षण सम्बर्द्धन र विविधीकरण गर्दै पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास गरी अर्थतन्त्रमा योगदान दिने नीति अवलम्बन गर्नुपर्छ। हालसम्म पर्यटन पूर्वाधारको विकास थोरै भएता पनि नगरपालिका पर्यटनको सम्भावना रहेको क्षेत्र हो।

सबलपक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू

- भौगोलिक विविधतामा अवस्थिती रहनु (करिव ७५२.०३ मि.देखि २२०० मि.)
- धार्मिक, साँस्कृतिक एवं जातीय विविधता कायम रहनु ।
- पाँचपोखरी, हेलम्बुका पर्यटकीय क्षेत्र भित्रिने प्रमुख मार्ग मेलम्ची नगरपालिका भित्र पर्नु ।
- विविध जातजातिको महोत्सव र पर्वमा झाँकी भेषभुषाको महोत्सव गर्न सकिने सम्भावना रहेको।
- कृषि पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गर्न सकिने अवस्था रहेको ।
- विभिन्न पर्यटकीय पदमार्गको पहिचान गरिएको ।
- साहसिक खेलकुदको आयोजना गर्न सकिने ।
- नयाँ गन्तव्य स्थलहरूको पहिचान र विविधिकरण भएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- नगरपालिकाको सीमित श्रोतसाधनको कारण पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण गर्न नसकिएको ।
- पर्यटक पथ प्रदर्शक र व्यवसायिक ट्राभल एजेन्सीहरू नभएको ।
- एकिकृत पर्यटन सूचना केन्द्रको व्यवस्था नभएको ।
- पर्यटन व्यवसायमा निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न नसकिएको ।
- पर्यटकीय गतिविधिहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाउन नसकिएको ।
- नगरपालिकाको धार्मिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक र प्राकृतिक स्थानहरूको प्रचार प्रसार गर्न नसकिएको ।
- पर्यटकीय गन्तव्य स्थलहरूमा आधारभूत संरचना सहितको होटल, रेष्टुरेन्टहरू नहनु

दीर्घकालीन सोच

सबल पर्यटन पूर्वाधार, मेलम्ची नगरको समृद्धिको आधार

लक्ष्य

मेलम्ची नगरपालिकालाई पर्यटनको आकर्षक केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

१. पर्यटन पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।
२. मेलम्ची नगरपालिकाको आम्दानीमा पर्यटन प्रवर्द्धनबाट हुने योगदानमा वृद्धि गर्ने ।
३. एकिकृत पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने ।

रणनीति

१. पर्यटकीय पूर्वाधारको निर्माण गरी पर्यटन व्यवसायको विकास गर्ने ।
२. पर्यटन करको दायरालाई फराकिलो पार्ने ।
३. पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि प्रचार प्रसार गर्नु ।

पर्यटन क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	पर्यटक आगमन	संख्या	३०००	४५००	६०००	७५००
२	रोजगारीमा योगदान	प्रतिशत	२	३	६	९
३	कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान	प्रतिशत	३	४	५	६

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
४	पर्यटक बसाइ अवधि	दिन	२	३	४	५
५	प्रति पर्यटक प्रति दिन खर्च	हजारमा	३	३	३.५	४
६	आधारभूत पुर्वाधार पूर्ण भएका पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या	७	८	९	१०
७	तालिम प्राप्त पर्यटन सम्बद्ध जनशक्ति	संख्या	२५	५०	७५	१००
८	आधारभूत सुविधायुक्त होटल, रिसोर्ट लज	संख्या	३०	३५	४०	४५
९	होमस्टे	संख्या	४	८	१२	१४
१०	पर्यटन सूचना केन्द्र	संख्या	-	१	१	२
११	वार्षिक पर्यटन पात्रो अन्तर्गत समेटिएका पर्यटन गतिविधि	संख्या	७	८	९	११
१२	चिनो तथा कोशेली बिक्री केन्द्र	संख्या	१	१	२	२
१३	नविनतम पर्यटन गन्तव्य	संख्या	३	४	६	७
१४	पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य	संख्या	३	५	७	८
१५	पूर्ण रूपमा पर्यटनमा संलग्न रोजगार	संख्या	३००	३८०	५००	७२०

पर्यटा क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	विभिन्न स्थानहरूमा बुद्ध पार्कहरू निर्माण	शान्तिका दुत गौतम बुद्धको मुर्ति स्थापना गरि बौद्ध धर्मको संरक्षण गर्दै आन्तरिक पर्यटन तथा आयमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१९५०	शान्तिका दुत गौतम बुद्धको मुर्ति स्थापना भई आन्तरिक पर्यटन तथा आयमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
२	अन्तरपालिका पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	दुईवटा पालिकाबिच समन्वय तथा सहकार्य भई आन्तरिक पर्यटनमा वृद्धि गरि नगरको आन्तरिक आयमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	दुईवटा पालिकाबिच समन्वय तथा सहकार्य भई आन्तरिक पर्यटनमा वृद्धि गर्दै नगरको आन्तरिक आयमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
३	होमस्टे सञ्चालन कार्यक्रम	आन्तरिक पर्यटकको सुरक्षित बसोबास तथा खानपिनको लागि नगरवासीद्वारा होमस्टे सञ्चालन गरी आर्थिक रूपमा सबल बनाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०५०	आन्तरिक पर्यटकको सुरक्षित बसोबास तथा खानपिनको लागि नगरवासीद्वारा होमस्टे सञ्चालन गरि आर्थिक रूपमा आत्मनिर्भर भएका हुनेछन् ।
४	पर्यटकिय पदमार्ग र पर्यटकिय मार्ग निर्माण	आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि पदमार्ग तथा पर्यटकिय मार्गको निर्माण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००००	आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि पदमार्ग तथा पर्यटकिय मार्गको निर्माण भएको हुनेछ ।
५	पर्यटकिय वृत्त चित्र निर्माण तथा पर्यटकिय स्थलहरूको सूचिकरण	प्रविधिको प्रयोगमार्फत नगरभित्रका पर्यटकिय स्थलहरूलाई विश्वसामू चिनाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	पर्यटकिय स्थलहरूको सूचिकरण भई पर्यटकिय वृत्तचित्रको निर्माण भएको हुनेछ ।
६	निजी क्षेत्रसंग सहकार्य गरी पर्यटन महोत्सव आयोजना	आन्तरिक पर्यटन वृद्धि गरि आन्तरिक उत्पादन तथा संस्कृतिको प्रवर्द्धन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	आन्तरिक पर्यटन वृद्धि गर्न तथा आन्तरिक उत्पादन तथा संस्कृतिको प्रवर्द्धनको लागि निजी क्षेत्रसंगको सहकार्यमा पर्यटन महोत्सवको आयोजना भएको हुनेछ ।

३.५ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

मुख्यतया कृषि पेशामा आश्रित घरपरिवारको संख्या बढी भएको यस नगरपालिकामा मध्यम र ठूलास्तरका उपभोक्ता बजारहरूको विकास भएको छैन। यस नगरपालिका क्षेत्रमा कृषिमा आधारित राइस मिल, दुग्ध डेरी, बेकरी जस्ता केही साना उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् भने काष्ठ, वनजन्य, नदीजन्य उद्योगको रूपमा फर्निचर, ब्लक कारखाना, क्रसर उद्योग लगायत र अन्य छाला सम्बन्धी उद्योगहरू समेत संचालनमा रहेका छन् । यस नगरपालिकामा ठूला उद्योगहरूको स्थापना र विस्तार भने भएको पाइदैन । यस क्षेत्रमा कृषिमा आधारित उद्योगहरूको अधिक सम्भावना भएकोले वाणिज्य क्षेत्र लगायतका निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरी उद्योग व्यवसायहरूको स्थापना तथा संचालन गर्न ठोस कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- कृषिमा आधारित औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको
- स्थानीय जनशक्तिको सदुपयोग हुने कम खर्चिलो श्रमशक्ति प्राप्त गर्न सकिने
- भोटेचौर, पिप्ले, बाहुनेपाटी, मेलम्ची, तालामाराङ, दुवाचौर जस्ता बजार केन्द्रहरूको रूपमा रहेका
- पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, हाड, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने
- नगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक पोखरीहरू तथा कृत्रिम पोखरीमा व्यवसायिक माछापालन गर्न सकिने
- स्थानीय सम्भाव्यताका आधारमा धान खेती, गहुँ खेती, केरा खेती, कुखुरापालन, पशुपालन र तरकारी खेती उत्पादनलाई प्रवर्द्धन गर्न सकिने
- नदीजन्य पदार्थको प्रशोधनका लागि क्रसर उद्योगहरू संचालनमा रहेको
- स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित कृषि उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने
- औद्योगिक पूर्वाधारहरूको यथोचित विकास गर्न सके नगरपालिकामा रोजगारीको सम्भावना र अवसरहरूको प्रचुरता रहेको
- सिलाई/कटाई/बुनाई, मैनुबन्दी बनाउने तालिम, मोटरसाईकल तथा साइकल मर्मत तालिम, कृषिजन्य तालिम प्रदान गरी साना तथा घरेलु उद्योगको लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तै सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको
- युवा जनशक्ति दिन प्रतिदिन विदेश पलायन भइरहेको
- औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने शिक्षा प्रणाली नभएको
- स्थानीय जनताहरू काठमाडौँ र अन्य सुविधासम्पन्न शहरहरू तिर बसाई सरी जाने प्रवृत्ति रहेको
- नगरपालिकाका स्थानीय बजार केन्द्रहरूमा ठूलोस्तरको आर्थिक गतिविधि संचालन हुन नसकेको
- निजी क्षेत्रको लगानीलाई आर्कषण गर्न नसकिएको
- स्थानीय पूँजी बजारको विकास आशातित रूपमा नभएको
- पूँजीको अभाव, विकासका पूर्वाधारको भरपर्दो व्यवस्था नभएको

दीर्घकालीन सोच

नगरपालिका भित्र रहेको खानी, खनिजहरूको दिगो व्यवस्थापन

लक्ष्य

नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका खानी, खनिज तथा स्थानीय उत्पादनहरूमा आधारित उद्योगको स्थापना गरी रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने

उद्देश्य

१. उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्नु
२. नगरपालिकामा उत्पादन हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु
३. स्थानीय बजार प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने

रणनीति

१. नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने ।
२. प्रमुख औद्योगिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने ।
३. स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।
४. बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने ।
५. स्थानीय बजार प्रवर्द्धन कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

खानी, खनिज उद्योग, वाणिज्य र आपूर्ति क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/ ०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
१	गैरकृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा संलग्न रोजगारहरू)	प्रतिशत	२	२.५	३	४
२	कूल रोजगारीमा ठूला उद्योगको योगदान	प्रतिशत	०.५	०.८	१.३	१.५
३	कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	०.५	०.७	०.९	१.४
४	थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत	५	५.५	५.८	६.४
५	खुद्रा व्यापारमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत	१५	१८	२०	२२

क्र.सं	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/ ०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/ ०८१	२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३
६	नगरपालिकाको कूल आयात	लाखमा	-	-	-	-
७	नगरपालिकाक कूल निर्यात	लाखमा	-	-	-	-
८	थोक तथा खुद्रा व्यापारमा कूल लगानी	लाखमा	-	-	-	-
९	खानीमा आधारित उद्योग	संख्या	१०	११	१२	१३
१०	साना उद्योग	संख्या	५०८	५८०	६४०	७००
११	मझौला उद्योग	संख्या	१५	१७	२०	२४
१२	ठूला उद्योग	संख्या	१०	१०	११	११
१३	व्यवसायिक अभिमुखीकरण तालिम (वार्षिक)	संख्या	१५	१८	२०	२२
१४	महिला उद्यमीहरु	संख्या	-	५०	१००	१५०
१५	युवा उद्यमीहरु	संख्या	-	१५०	३००	४५०
१६	समग्र उद्यमीहरुको संख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता)	संख्या	७००	७८०	८६०	९००

खानी,खनिज उद्योग,वार्षिज्य र आपूर्ति क्षेत्रसंग सम्बन्धित कार्यक्रमहरुको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम कार्यक्रम	लघु उद्यम कार्यक्रम मार्फत गरिवीका रेखामुनि रहेका घरपरिवारलाई सिप सिकाई आत्मनिर्भर बनाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०५००	लघु उद्यम कार्यक्रम सञ्चालन भई गरिवीका रेखामुनि रहेका घर परिवारका सदस्यहरुको जिवनस्तर उकास्न सहयोग भएको हुनेछ ।
२	दश लाखसम्मको उद्योग लगानी प्रस्तावको लागि वित्तिय संस्थाहरुसंग अभिमुखिकरण	सहुलियतपूर्ण व्याजदरमा वित्तिय संस्थासंग समन्वय गर्दै उद्योगको स्थापना गरि नगरवासीको आयआर्जनमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	सहुलियतपूर्ण व्याजदरमा वित्तिय संस्थासंग समन्वय गर्दै उद्योगको स्थापना भएको हुनेछ ।
३	औद्योगिक ग्रामको डि.पि.आर निर्माण तथा एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योग स्थापनाका	औद्योगिक ग्राम निर्माण गरी कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	औद्योगिक ग्रामको डी पी आर निर्माण भई कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापनाको लागि सम्भाव्यता अध्ययन भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
	लागि सम्भाव्यता अध्ययन				
४	उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रम सञ्चालन	उपभोक्ता तथा नगरवासीहरूमा उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतनाको वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	उपभोक्ता तथा नगरवासीहरूमा उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतनाको वृद्धि भएको हुनेछ ।
५	हाट बजार पूर्वाधार निर्माण	हाट बजारको सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००००	हाट बजारको पूर्वाधार निर्माण भई हाट बजारको सञ्चालन भएको हुनेछ ।
६	कृषि उपज प्याकेजिड, लेबलिड गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डिड सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया	कृषि जन्य वस्तुहरूको उत्पादनमा वृद्धि भई कृषकहरूले आफ्ना उत्पादनको उचित मुल्य पाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००	कृषि जन्य वस्तुहरूको उत्पादनमा वृद्धि भई कृषकहरूले आफ्ना उत्पादनको उचित मुल्य पाएका हुनेछन् ।

३.६ गरिवी निवारण

वि.सं. २०१३ सालदेखि हालसम्म आवधिक विकास योजनाहरूमा सबैभन्दा बढी देखापर्ने पेचिलो मुद्दाको रूपमा गरीबी निवारण रहेको छ । यसका लागि हालसम्म भएका प्रयासहरूले अपेक्षित नतिजा दिन सकेको छैन । दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो प्राथमिकताको लक्ष्य नै सन् २०३० सम्म सबै प्रकारको गरीबीको अन्त्य गर्ने भन्ने उल्लेख गरिएको छ भने राष्ट्रिय लक्ष्य शुन्यमा झार्ने नसकिए पनि कुल जनसंख्याको पाँच प्रतिशतमा सीमित गर्ने रहेको छ । वि.सं. २०७८ को जनगणना अनुसार यस नगरपालिकामा करिव १५ प्रतिशतले आफ्नो आम्दानीको पुरै साधारण दैनिक गुजाराका खर्चिने र थोरै प्रतिशतले मात्र आम्दानीको केही अंश लगानी तथा बचत गर्ने गरेका छन् । अर्को तर्फ आफ्नो आम्दानीले तीन महिनामात्र खान पुग्ने घरधुरी संख्या समेत ठुलो हुनुले यो नगरपालिकामा निरपेक्ष गरीबीको रेखामुनि रहेको घरपरिवार समेत उल्लेख्य रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू

- गरिवी निवारण योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएकोले वास्तविक गरीब पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्न सहयोगी हुने
- खेती योग्य उर्वर जमिन प्रशस्त भएको र पर्यटनको प्रचुर संभावना भएकोले गरिवी निवारणका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने अवसरहरू रहेको
- स्थानीय तहमै रोजगार केन्द्रको प्रवन्ध गरिएको

- नगरपालिकाले गरिवी निवारणलाई प्राथमिकता दिएको
- प्रधानमन्त्री रोजगार जस्ता संघीय कार्यक्रमहरू संचालनमा आएको
- युवा उमेरको जनसंख्या रहेका
- वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सिपलाई गरिवी निवारणमा सदुपयोग गर्न सकिने
- रोजगारी श्रृजना, सिपमूलक तालिम आदिमा नगरपालिकाले प्रत्यक्ष सहयोग गर्न सक्ने वैधानिक र नीतिगत आधार तयार भएका
- मेलम्ची न.पा वडा नं ९ मा १४ वटा र वडा नं १० मा ५ वटा गरिबि निवारण कोषद्वारा सामुदायिक संस्थाहरू प्रवर्द्धन गरिएका

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- वास्तविक गरिबको संख्या पहिचान हुनु नसकेको
- बाह्रै महिना खान नपुग्ने परिवार संख्या उल्लेख्य रहेको
- सरकारको मूल कार्यक्रमहरूमा गरिब परिवारको वास्तविक पहुँच पुग्न नसकेको
- कृषि उद्योग, पर्यटन र अन्य व्यवसाय प्राय निर्वाहमुखी हुने गरेको
- शिक्षा र जनचेतनामा कमी रहेकोले गरीबी घटाउन कठिन र चुनौतीपूर्ण रहेको
- युवाहरू अवसर नपाएर विदेश पलायन हुनु परेको
- विगतका गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू वास्तविक रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेको
- श्रमको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास हुन नसकेको
- रोजगारमूलक शिक्षाको उचित प्रबन्ध हुन नसकेको

दीर्घकालीन सोच

गरिबीको रेखामुनि रहेका नागरिकहरूलाई आर्थिक समृद्धितर्फ उन्मुख गराउने

लक्ष्य

स्थानीय स्रोत, साधन र अवसरहरूको उपयोग गरी स्थानीयस्तरमा रोजगारी सृजना गर्ने

उद्देश्य

निरपेक्ष र बहुआयमिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।

रणनीति

१. गरीबी सम्बन्धी सूचना र तथ्याङ्क चुस्त दुरुस्त राख्न ।
२. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
३. विपन्न लक्षित सीपमूलक तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

गरिबी निवारण क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सुचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनी रहेको परिवार	प्रतिशत	२२	२०	१८	१६
२	बहुआयामिक गरिबीको दर	प्रतिशत	२६	२४	२२	२०
३	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	९	८	७	६
४	गरिबलक्षित कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष लाभ लिने घर परिवार	संख्या	२२७६	२०००	१८००	१६००
५	भूमिहिन तर करार खेतीबाट लाभान्वित घरपरिवार	संख्या	-	-	-	-
६	आयमुलक सीप विकास तालिमद्वारा लाभान्वित घरपरिवार	संख्या	-	-	-	-
७	अशक्त, असहाय, बेसाहारा आश्रयस्थलमा मेटिनुपर्ने	संख्या	-	-	-	-
८	स्वास्थ्यविमाबाट सुरक्षित गरिएका विपन्न परिवार	संख्या	-	-	-	-
९	गरिबीको रेखामुनी रहेका महिला	प्रतिशत	२३	२२	२०	१८
१०	गरिबीका रेखामुनी रहेका ५ वर्ष मुनीका बालबालिका	प्रतिशत	-	-	-	-
११	कूल बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च	प्रतिशत	१२.४४	१३	१३.५	१४
१२	आफ्नै नाममा अचल सम्पत्ति भएका महिला	प्रतिशत	-	-	-	-

गरिबी निवारण क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजार मा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	बेरोजगारहरूको सूचना तथा तथ्यांक संकलन	नगरभित्रका बेरोजगार व्यक्तिहरूको तथ्यांक संकलन गरि रोजगारदाताहरूसंग बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई रोजगारि दिलाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	नगरभित्रका बेरोजगार व्यक्तिहरूको तथ्यांक अध्यावधिक भएको हुनेछ तथा रोजगारदाताहरूसंग बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई रोजगारि को अवसर श्रृजना भएका हुनेछन् ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजार मा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
२	प्रधानमन्त्रि रोजगार कार्यक्रम नगर तथा संघ	नगरभित्रका सुचिकृत बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई १०० दिन बराबरको रोजगारी प्रदान गरि जिवनस्तर उकास्न सहयोग गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००००	नगरभित्रका सुचिकृत बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई १०० दिन बराबरको रोजगारी प्रदान गरि उनिहरूको जिवनस्तर उकास्न सहयोग पुगेको हुनेछ ।
३	विपन्न परिवारलाई स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम	विपन्न वर्गको स्वास्थ्य बिमा गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम मार्फत विपन्न वर्गको स्वास्थ्य बिमा भएको हुनेछ ।
४	Job Bank स्थापना	बेरोजगार व्यक्ति, रोजगार दाता तथा रोजगारिका अवसरहरूको बारेमा एकै स्थानबाट जानकारी तथा रोजगारीको प्राप्त गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	बेरोजगार व्यक्ति, रोजगार दाता तथा रोजगारिका अवसरहरूको बारेमा एकै स्थानबाट जानकारी तथा रोजगारी प्राप्त भएका हुनेछन् ।
५	अति विपन्न परिवार लक्षित उद्यमी अनुदान	गरिबी निवारणको लागि अति विपन्न परिवारलाई उद्यमशिलता प्राप्तिको लागि अनुदान प्रदान गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	गरिबी निवारणको लागि अति विपन्न परिवारलाई उद्यमशिलता को लागि अनुदान प्रदान गरि जिवनस्तर उकास्न सहयोग पुगेको हुनेछ ।

३.७ भू-उपयोग तथा भूमि व्यवस्थापन

समुद्री सतहबाट करीव ७०६ मिटर देखि २२५० मिटरका उचाइमा रहेको यस नगरपालिकाको जमिन मेलम्ची तथा इन्द्रावती नदी प्रणालीले निर्माण गरेको क्षेत्र हो । अधिकांश क्षेत्र पहाडी भूभाग रहेको नगरपालिकामा मेलम्ची र इन्द्रावती नदी रहेका छन् । कुल क्षेत्रफल मध्ये करिव ३८ प्रतिशत जमिनमा हाल खेतीपाती भैरहेको अनुमान गरिएको छ । यसैगरी वस्ती क्षेत्रले ४.४९ प्रतिशत ओगटेको छ भने १.५३ प्रतिशत भू-भाग नदी/खोला किनार तथा बगर क्षेत्रले ओगटेको छ । व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सके भूमिकोपूर्ण सदुपयोग माफर्त यस नगरपालिकाको दीर्घकालीन समृद्धि हासिल गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

सबलपक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
• सतही जलस्रोतको पर्याप्तता रहेको ।
• भूमिको वैज्ञानिक र दिगो सदुपयोग माफर्त दीर्घकालिन समृद्धि हासिल गर्न सकिने ।
• स्थानीय तहमा भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार रहेको ।
• जमिनको उर्वरता पर्याप्त रहेको ।
• वैज्ञानिक भूमि उपयोगको सम्भावना रहेको ।
• राजधानी तथा राष्ट्रिय निकुन्जबाट नजिक रहेको ।

- पर्यटकीय संभावना बोकेको भूबनोट रहेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- जंगली जनावरको जोखिम रहेको ।
- अधिकांश जमिन भिरालो भएको कारण यन्त्रिकीकरण गर्न कठिनाई भएको ।
- शहर केन्द्रित बसाइसराई बढेकोले अधिकांश जग्गा जमिन बाँझो रहेको ।
- भूमिको वैज्ञानिक र व्यावसायिक ढङ्गले पूर्ण सदुपयोग गर्ने चुनौती रहेको ।
- भिरालो जमिनको कारण भूक्षय तथा पहिरोको उच्च जोखिम रहेको ।

दीर्घकालीन सोच

भू-श्रोतको पूर्णत वैज्ञानिक सदुपयोग मार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने ।

लक्ष्य

वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू गरी भूमिलाई आर्थिक विकासको आधार बनाउने ।

उद्देश्यहरू

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रूपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।
- सुरक्षित आवासयोग्य भू-क्षेत्रको विकास गर्नु ।

रणनीति

- राष्ट्रिय र प्रादेशिक भू-उपयोग नीति अनुरूप स्थानीय भू-उपयोग योजना र कृषि नीति निर्माण गर्ने ।
- खेती गर्न इच्छुक तर आफ्नो जमिन नभएका कृषकहरूको लगत संकलन गरी भूमिको व्यवस्था गर्न ।
- जग्गा बाँझो राख्ने कृषकको लगत संकलन गर्ने ।
- जग्गा चक्लाबन्दी अभियान संचालन गर्ने ।
- सुरक्षित आवासको सूनिश्चितता गर्ने ।

भू-उपयोग तथा भूमि व्यवस्थापन क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	नगरपालिका भित्रका विभिन्न बस्ती संरक्षण	नगरपालिका भित्रका जोखिमयुक्त बस्तीहरूको संरक्षण गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२५०००	भौगर्भिक अध्ययनका आधारमा नगरपालिका भित्रका जोखिमयुक्त बस्तीहरूको पहिचान भई संरक्षणको कार्य भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
२	विभिन्न पहिरो र खेत संरक्षण	खेतीयोग्य जग्गाको संरक्षण गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	जग्गाको संरक्षण भई कृषकहरूले खेतीपाती संचालन गरेका हुनेछन् ।
३	भूमि अभिलेख प्रणाली निर्माण	नगरपालिका भित्रका भूमिहरूको अभिलेख राख्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	नगरपालिका भित्रका भूमिहरूको अभिलेख प्रणाली निर्माण भई अभिलेख भएको हुनेछ ।
४	सिंचित, असिंचित तथा खेती भएको जमिनको अध्यावधिक तथ्याड प्रणाली निर्माण	तथ्याडको अध्यावधिक गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	८००	सिंचित असिंचित जग्गा जमिनको तथ्याड अध्यावधिक भएको हुनेछ ।
५	चक्लाबन्दी तथा सामुहिक खेती गर्ने कृषकलाई अनुदान प्रदान	चक्लाबन्दी तथा सामुहिक खेती मार्फत उत्पादनमा वृद्धि गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	खाद्य उत्पादनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
६	जोखिमयुक्त स्थानको भौगर्भिक अध्ययन	विज्ञ टोलीबाट जोखिमयुक्त स्थानको भौगर्भिक अध्ययन गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	भौगर्भिक अध्ययन भएको हुनेछ ।
७	जोखिमयुक्त स्थानका नागरिकहरूलाई अभिमुखिकरण कार्यक्रम	जोखिमयुक्त बस्तीका नागरिकहरूलाई विपद् सम्बन्धी अभिमुखिकरण कार्यक्रम गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	जोखिमयुक्त बस्तीका नागरिकहरूले विपद् सम्बन्धी अभिमुखिकरण तालिम प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
८	एकिकृत बस्ती निर्माणका लागि सहयोग	एकिकृत बस्ती निर्माणमा सहयोग गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	अध्ययन र मागका आधारमा एकिकृत बस्ती निर्माण भएको हुनेछ ।

परिच्छेद-४ सामाजिक क्षेत्र

यस आवधिक योजनाको प्रयोजनका लागि शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि, स्वास्थ्य, खेलकुद, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण, सांस्कृतिक, भाषा, कला तथा साहित्य आदिलाई सामाजिक क्षेत्रको उपक्षेत्र अन्तर्गत समावेश गरिएको छ । सामाजिक क्षेत्रको उपक्षेत्रहरूको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रमहरूलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि

शिक्षा विकासको आधार स्तम्भ हो । नागरिकहरूलाई ज्ञान र सीपले सुसज्जित गरी देशमा दिगो शान्ति र आर्थिक समृद्धि कायम गर्नका लागि शिक्षालाई महत्वपूर्ण माध्यमको रूपमा लिइन्छ । नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा समावेश गरी प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तह सम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकलाई प्रत्याभूत गरेको छ । संघीय सरकारले वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सिपमुलक शिक्षा मार्फत दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारमा रोजगारीको सुनिश्चितता गर्न शिक्षामा राज्यको लगानी अभिवृद्धि तथा निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छ । यो नीतिगत प्रावधानलाई स्थानीय सरकारले पनि आत्मसाथ गरेमा संघीय तथा प्रादेशिक सरकारका लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्तिमा सहयोग पुग्न जान्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- नेपालको संविधानको अनुसूची-८ स्थानीय तहको अधिकार सूचीमा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा समावेश गरिएको ।
- २०७२ को भूकम्प पश्चात सबै विद्यालयको पुननिर्माण कार्य सम्पन्न हुनु ।
- शिक्षाप्रतिको जन अभिरुचि बढ्दै जानु ।
- माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षा प्रदान गर्ने शैक्षिक संस्था सहित पर्याप्त मात्रामा शैक्षिक संस्थाहरू रहेका ।
- नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट पनि शिक्षामा उल्लेख्य बजेट विनियोजन हुनु ।
- प्रदेश सरकारको एक विद्यालय एक नर्स कार्यक्रम नगरपालिका अन्तर्गतका ४ वटा विद्यालयमा सञ्चालन रहनु ।
- एक विद्यालय एक बालविकास केन्द्रको अवधारणा बमोजिम सबै विद्यालयहरूमा बालविकास केन्द्रको व्यवस्था हुनु,
- शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालनमा गैर सरकारी संघसंस्थाहरूको समेत साझेदारीमा रहनु ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- भौगोलिक विकटता र सडक पूर्वाधारको अभावले विद्यालयसम्मको पहुँचको लागि औसत समय धेरै हुनु ।

- विद्यालयमा विशेष तथा लक्षित समूहका बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न नसकिनु ।
- सबै विद्यालयमा व्यवस्थित र बालमैत्री वातावरणमा बाल विकास केन्द्र सञ्चालन नहुनु ।
- सबै विद्यालयमा बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- सबै विद्यालयमा तहगत एवम् विषयगतरूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चारको पहुँच विस्तार हुन नसक्नु ।
- कतिपय विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारहरू बाढी तथा पहिरोको उच्च जोखिममा रहनु ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको संस्थागत व्यवस्था हुन नसक्नु ।
- अपेक्षितरूपमा सिकाइ उपलब्धि हासिल हुन नसक्नु ।
- शिक्षा सम्बन्धी संवैधानिक अधिकार कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त स्रोत व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- घट्दो जन्मदरले गर्दा विद्यालयमा विद्यार्थीको संख्या घट्दै जानु ।

दीर्घकालीन सोच

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रतिस्पर्धी मानव स्रोतको विकास

लक्ष्य

नगरपालिकाभित्रको विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गरी सिर्जनशील, नवप्रवर्तनशील, उत्पादनशील, र नैतिकवान मानव स्रोतको विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

१. सबै बालबालिकाको आधारभूत शिक्षामा अनिवार्य र निःशुल्क एवम् माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
२. विद्यालय शिक्षालाई व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नवप्रवर्तनात्मक बनाउने ।
३. शिक्षाको माध्यमबाट अनुशासित, सभ्य र नैतिकवान नागरिक निर्माण गर्ने ।

रणनीति

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास गरी कक्षा १ मा भर्ना हुने सबै बालबालिकाले बालविकास शिक्षाको अनुभव लिएको कुरा सुनिश्चित गरिनेछ ।
२. विद्यालयको न्यूनतम शैक्षिक तथा भौतिक पूर्वाधारको मापदण्ड तयार गरी सबै विद्यालयमा न्यूनतम पूर्वाधारको विकास गर्ने ।
३. सबैको लागि शिक्षा अभियान संचालन गर्ने ।
४. प्राविधिक र व्यवहारिक शिक्षा केन्द्रित शिक्षा तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने ।
५. सचेतना अभियान संचालन गर्ने ।

शिक्षा क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सुचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	८६	८७	९२	९५
२	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत	प्रतिशत	८५	८६	८७	८८
३	आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ५) को खुद भर्नादर	प्रतिशत	९६	९७	९८	९९
४	आधारभूत तह कक्षा ५ सम्मको टिकाउदर	प्रतिशत	९२	९३	९४	९४
५	आधारभूत तह कक्षा ८ सम्मको टिकाउदर	प्रतिशत	८०	८१	८२	८३
६	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	२८	२९	३०	३१
७	माध्यमिक शिक्षाको कूल भर्नादर (९ कक्षा देखि १२ कक्षासम्म)	प्रतिशत	८२	८३	८५	८७
८	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा उपस्थिति	प्रतिशत	९७	९८	९८	९९
९	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (आधारभूत तह कक्षा १-८)		०.९८	०.९८	०.९९	०.९९
१०	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यमिक)		०.९५	०.९६	०.९७	०.९८
११	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको जम्मा साक्षरता दर	प्रतिशत	-	-	-	-
१२	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको पुरुष साक्षरता दर	प्रतिशत	-	-	-	-

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१३	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर	प्रतिशत	-	-	-	-
१४	विद्युतमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०
१५	इन्टरनेटमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत	१०	२०	४०	७०
१६	WASH सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत	८५	८६	८८	९२
१७	अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू	प्रतिशत	१०	१२	१६	२०
१८	न्यूनतम रूपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत	९०	९१	९२	९३
१९	न्यूनतम रूपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका माध्यमिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत	७८	७९	८०	८१
२०	समग्र साक्षरता प्रतिशत	संख्या	६९.९	७०	७२	७४
२१	साक्षरता प्रतिशत (पुरुष)	संख्या	७७.८	७८	७९	८०
२२	साक्षरता प्रतिशत (महिला)	संख्या	६२.५	६३	६४	६५
२३	उच्च शिक्षा अध्यापन हुने क्याम्पस	संख्या	२	२	२	२

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
२४	प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय	संख्या	२	२	३	३
२५	आधारभूत शिक्षा कक्षा १ देखि ५ उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत	३३.९	३४	३६	३८
२६	आधारभूत शिक्षा कक्षा १ देखि ८ उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत	२०.४	२२	२४	२६
२७	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत	६.२	६.७	७.२	७.५
२८	स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत	२.५	२.९	३.५	४.२
२९	स्नातकोत्तर उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत	१.६	१.९	२.२	२.५
३०	विद्या वारिधि उत्तीर्ण जनसंख्या	संख्या	-	-	-	-
३१	प्राविधिक वा व्यावसायिक तालिम प्राप्त युवा	प्रतिशत	-	२	५	७
३२	विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका माध्यमिक विद्यालय	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५
३३	सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका माध्यमिक विद्यालय	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०
३४	सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय	प्रतिशत	२०	२१	२२	२३
३५	छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय	प्रतिशत	९५	९६	९७	९८
३६	एक स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय	प्रतिशत	२०	२८	३५	४२

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
३७	व्यवस्थित रूपमा संचालन भएका बालकलव	संख्या	२५	२७	२९	३२
३८	बालविकासदेखि कक्षा ३ सम्म बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन भएका विद्यालय	प्रतिशत	३२	४०	६०	८०
३९	पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	८६	८९	९२	९५
४०	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत	प्रतिशत	८५	८६	८७	८८

शिक्षा क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	विद्यालयहरूमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन	विद्यार्थीहरूमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक ज्ञानको विकास गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	विद्यार्थीहरूमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक ज्ञानको केहि मात्रामा भए पनि विकास भएको हुनेछ ।
२	बालमैत्री कक्षा कोठा व्यवस्थापन	बालबालिकाको सहजताको लागि बालमैत्री कक्षा कोठाको व्यवस्थापन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५०००	बालबालिकाको सहजताको लागि बालमैत्री कक्षा कोठाको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
३	सामुदायिक विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार मर्मत तथा सुधार कार्यक्रम	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधारमा सुधार गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	सामुदायिक विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधारको मर्मत तथा सुधार हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
४	कर्मचारी तथा शिक्षकहरूको लागि तालिम तथा सेमिनारहरूको सञ्चालन	कर्मचारी तथा शिक्षकहरूलाई नविनतम प्रविधिको प्रयोग तथा विद्यालयमा अध्यापनको लागि तालिमको सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	कर्मचारी तथा शिक्षकहरूलाई नविनतम प्रविधिको प्रयोग तथा विद्यालयमा अध्यापनको लागि तालिमको सञ्चालन भएको हुनेछ ।
५	विद्यालयहरूको लागि शैक्षिक सामाग्री खरिद	विद्यालयको दैनिक सञ्चालनको लागि	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	विद्यालयहरूमा दैनिक सिकाई तथा कार्यसञ्चालनको लागि शैक्षिक सामाग्रीहरूको उपलब्धता भएको हुनेछ ।
६	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	अभिभावकहरूको लागि अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००	अभिभावकहरूको लागि अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुनेछ ।
७	शिक्षा सम्बन्धी अन्य वार्षिक कार्यक्रम	प्रभावकारी रूपमा शैक्षिक गुणस्तर कायम राख्नु/वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	९४५००	शैक्षिक पहुँच र गुणस्तरमा हालको अवस्थामा भन्दा वृद्धि भएको हुनेछ ।

४.२ स्वास्थ्य

स्वास्थ्य सेवा र उपयुक्त पोषण मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकता हो । स्वस्थ्य मानिसले नै समृद्ध मुलुकको निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्छ । गुणस्तरीय तथा सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु राज्यको दायित्व हो । नागरिकको जीवन गुणस्तरीय बनाउनको लागि पहिलो शर्त गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता हो । यसै तथ्यलाई मनन गरी नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरिएको छ । त्यसैको उपधारा १ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन भनि उल्लेख गरिएको छ । यस हकको कार्यान्वयन गराउने नागरिकको नजिकको सरकार भनेको स्थानीय सरकार भएकोले आफ्ना नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सहज पहुँचको प्रबन्ध गर्नु अपरिहार्य छ । सामान्यस्तरको स्वास्थ्य सेवाहरू नगरपालिकामा रहेका विभिन्न स्वास्थ्य चौकीहरू मार्फत प्रदान भइरहेको छ भने प्रस्तावित मेलम्ची नगर अस्तपालबाट जटिल शल्यक्रिया सहितको विशेषज्ञ सेवा प्रदान गरिएको छ । हाल स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चितताको लागि संचालनमा रहेका पुर्वाधारहरू अनुसूचीमा राखिएको छ । यी संस्थाहरूबाट सीमित मात्रामा स्वास्थ्यका आधारभूत सेवा सञ्चालन भएता पनि धेरैजसो क्षेत्रमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको प्रवाह अपर्याप्तता रहको छ । नेपाल सरकारको "एक स्थानीय तह एक अस्पताल निर्माण" अभियान अन्तर्गत नगरपालिका वडा नं. ११ मा एक १५ शैयाको हस्पिटल निर्माणधिन रहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- प्रत्येक वडामा आधारभूत स्वास्थ्य चौकी र एउटा नगर अस्पताल रहेको ,
- ६ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बर्थिङ सेन्टर र नगर अस्पतालमा शल्यक्रिया सहितको प्रशुती सेवा उपलब्ध रहेको ।
- टाढाका बस्तिहरूमा ४ वटा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र एउटा एकिकृत सेवा केन्द्र रहेको ।
- पूर्ण खोप घोषणा गर्ने सुनिश्चितता गर्ने नीति लिएको ।
- स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमन र अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने नीति लिएको ।
- सबै वडामा गरी जम्मा ९९ जना महिला स्वयंसेविकाहरू सक्रिय रूपमा रहेका ।
- निःशुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्तिलाई सहज बनाइएको ।
- २ वटा आयुर्वेद औषधालयहरूबाट सेवा प्रदान भैरहेको ।
- जडीबुटी, होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा तथा योग तथा ध्यान केन्द्रको व्यवस्था गर्न सकिने ।
- अधिकांश स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्थायी भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न भैसकेको ।
- दक्ष जनशक्तिहरू कार्यरत रहेका ।
- खोप केन्द्र तथा गाउँघर क्लिनिक मार्फत समुदायस्तरमा सेवा प्रदान गरिएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- रक्तसञ्चार सेवा उपलब्ध नभएको ।
- सुविधा सम्पन्न अस्पताल तथा विज्ञ डाक्टरहरूको अभाव रहेको ।
- आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहको ।
- दरबन्दी अनुसारको जनशक्ति आपूर्ति हुन नसकेको ।
- विशेषज्ञ सेवाको अभाव रहेको ।
- नागरिकहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनाको कमी रहेको ।
- नसर्ने रोगहरू जस्तै: मुटु रोग, प्रेसर, सुगर, क्यान्सर जस्ता रोगहरूको प्रकोप बढ्दो क्रममा रहेको ।

दीर्घकालीन सोच

गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता

लक्ष्य

नागरिकहरूलाई स्थानीयस्तरमा सहज रूपमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा वृद्धि गर्ने

उद्देश्यहरू

- आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको लागि नगर बाहिर जानुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्ने ।
- स्वास्थ्य चेतना र खानपानमा सुधार ल्याई प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र उपचारात्मक सेवामा वृद्धि गर्ने ।
- आयुर्वेद तथा प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रवर्द्धन गरी स्वास्थ्य जीवनयापनको सुनिश्चितता गर्ने ।
- स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरतालाई वृद्धि गर्दै लैजाने ।

रणनीति

१. स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नती गर्ने ।
२. जनशक्तिको पर्याप्त व्यवस्था गर्ने ।
३. जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
४. अति विपन्न र आम नागरिकको स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्ने ।
५. स्वास्थ्य सचेतना तथा जनचेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने ।
६. आयुर्वेद तथा प्राकृतिक चिकित्साको प्रवर्द्धन गर्ने ।
७. "मेरो स्वास्थ्य मेरो जिम्मेवारी"
८. ज्येष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।
९. स्तनपाई आमालाई मातृ शिशु सुरक्षार्थ जडिबुटीजन्य औषधि वितरणको व्यवस्था गर्ने ।
१०. स्वास्थ्य संस्थाहरूको पूर्वाधारलाई समय सापेक्ष सुधार गर्दै लैजाने ।

स्वास्थ्य क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	दक्ष प्रसूती कर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (अनुपात)	प्रतिशत	६५	७०	७५	८०
२	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराएको दर	प्रतिशत	७७	८०	८५	९०
३	पाँच वर्षमूनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)	जना	५	४	३	२
४	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)	जना	५	४	३	१
५	कुष्ठरोगीको सक्रिय विरामी वार्षिक	संख्या	-	-	-	-
६	कालाजार विरामी वार्षिक	संख्या	-	-	-	-

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
७	हात्तिपाइले बिरामी वार्षिक	संख्या	-	-	-	-
८	डेङ्गु बिरामी वार्षिक	संख्या	-	-	-	-
९	सक्रिय ट्रकोमा बिरामी वार्षिक	संख्या	-	-	-	-
१०	मुटु सम्बन्धी बिरामी वार्षिक	संख्या	२०५०	२०००	१९००	१७००
११	क्यान्सर बिरामी वार्षिक	संख्या	२०५०	२०००	१९००	१७००
१२	मधुमेह बिरामी वार्षिक संख्या	संख्या	२०५०	२०००	१९००	१७००
१३	स्वास प्रणाली सम्बन्धी दीर्घ रोग दम आदिका बिरामी	संख्या	४१००	४०००	३८००	३५००
१४	आत्महत्याबाट हुने मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा	संख्या	२०	१७	१४	१०
१५	सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा	संख्या	५	४	३	१
१६	परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर	प्रतिशत	२४%	२८%	३२%	३६%
१७	प्रोटोकल अनुसार चार पटक प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिला वार्षिक	प्रतिशत	२१%	४०%	६०%	८०%
१८	प्रोटोकल अनुसार आठ पटक गर्भवती जाँच गर्ने महिला वार्षिक	प्रतिशत	५०%	६०%	७०%	८०%
१९	अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला	प्रतिशत	७७%	८०%	८५%	९०%
२०	हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पुरा (३ डोज) गर्ने शिशु	प्रतिशत	७०%	७५%	८०%	८५%
२१	रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधि प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत	-	-	-	-
२२	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सोभन्दा कम समय लाग्ने परिवार	प्रतिशत	२८%	२४%	२०%	१५%

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
२३	स्वास्थ्य बिमामा आवद्ध विपन्न परिवार	प्रतिशत	५%	६%	८%	१०%
२४	राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या	प्रतिशत	७२%	७५%	८०%	८५%
२५	स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण प्रति लाख जनसंख्यामा	संख्या	१९२	२००	२२०	२४०
२६	स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुल बजेट र कूल खर्च	प्रतिशत	३%	४%	६%	८%
२७	सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी	संख्या	१	१	२	२
२८	कुपोषण भएका बालबालिका दर मध्यम	प्रतिशत	५%	५%	४%	४%
२९	कुपोषण भएका बालबालिका दर कडा	प्रतिशत	२%	२%	२%	१%
३०	चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या	१	१	१	२
३१	चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या	६	६	७	७
३२	चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या	२	२	२	३
३३	बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र	संख्या	-	-	-	-
३४	योग केन्द्र	संख्या	-	१	१	२
३५	पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	७५%	८०%	८५%	९०%
३६	आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री	संख्या	२६	२४	२०	१६
३७	परिवार नियोजन सेवा केन्द्र लामो समयको	संख्या	१	२	३	४

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
३८	रक्तसंचार सेवा	संख्या	-	-	१	१
३९	अपेक्षित आयु (जन्मदाको बखत)	वर्ष	७१	७१.५	७२	७२.५
४०	मातृ मृत्युदर	जना	-	-	-	-
४१	पाठेघरको क्यान्सरका निमित्त स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला	संख्या	१००	१३०	१८०	२४०
४२	HIV AIDS Antiviral औषधि प्राप्त गर्ने	संख्या	-	-	-	-
४३	उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत	१५%	१२%	१०%	८%
४४	सुविधासम्पन्न अस्पताल	संख्या	-	१	१	१
४५	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक	संख्या	१	१	१	२
४६	स्वास्थ्य प्रयोगशाला	संख्या	१	२	३	४

स्वास्थ्य क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सूचक
१	विभिन्न महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम	विभिन्न महामारी तथा रोगहरूको नियन्त्रण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	विभिन्न महामारी तथा रोगहरूको नियन्त्रण धेरै मात्रामा भएको हुनेछ ।
२	आयुर्वेद सेवा विभिन्न कार्यक्रमहरू	जडिबुटी तथा आयुर्वेदिक उपचारको पहुँच नगरवासीमा पुर्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४५००	जडिबुटी तथा आयुर्वेदिक उपचारको पहुँच नगरवासीमा पुगेको हुनेछ ।
३	मेलम्ची नगर अस्पताल सञ्चालन अनुदान	वडास्तरका स्वास्थ्य चौकीमा सम्भव नभएका सेवाहरूको पहुँच सबै नगरवासीमा पुर्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	वडास्तरका स्वास्थ्य चौकीमा सम्भव नभएका सेवाहरूको पहुँच सबै नगरवासीमा पुगेको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
४	मेलम्ची प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा ब्लड बैंक कार्यक्रम	विरामीको स्वास्थ्य उपचारमा चाहिने ब्लडको परिपुर्ति गर्नको लागि	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२०००	मेलम्ची प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा ब्लड बैंक को स्थापना भएको हुनेछ ।
५	औषधि उपकरण खरिद तथा आवश्यक फर्निचरहरूको व्यवस्थापन	स्वास्थ्य चौकी तथा अस्पतालको लागि आवश्यक औषधी तथा फर्निचरहरूको परिपुर्ति गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००००	स्वास्थ्य चौकी तथा अस्पतालको लागि आवश्यक औषधी तथा फर्निचरहरूको परिपुर्ति भएको हुनेछ ।
६	सुत्केरी एम्बुलेन्स सेवा, पोषण भत्ता	सुत्केरीको लागि निशुल्क एम्बुलेन्स तथा पोषण भत्ताको व्यवस्था गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४०००	सुत्केरीको लागि निशुल्क एम्बुलेन्स तथा पोषण भत्ताको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
७	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका सम्बन्धि कार्यक्रम	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको कार्यमा प्रोत्साहन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५५००	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू प्रोत्साहित भई सेवा प्रवाहमा गुणस्तरियता कायम हुनेछ ।
८	बर्थिङ सेन्टर खोप सेवा केन्द्र सञ्चालन व्यवस्थापन	बालबालिकाको स्वास्थ्य उपचारको लागि खोप सेवा सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	सबै बालबालिकाले खोप प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
९	स्वास्थ्य शाखाको अन्य सबै कार्यक्रम	स्वास्थ्य सम्बन्धि आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१३०००	स्वास्थ्य सम्बन्धि अन्य आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएको हुनेछ ।

४.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

कुनै पनि समुदायको समुदायपिच्छे आफ्नै आफ्नै विशिष्ट पहिचान, जिवनशैली, धर्म, भाषा, संस्कृति, रितिरिवाज, परम्परा भेषभूषा र रहनसहन हुने गर्छन् । मेलम्ची नगरपालिका यस्ता मौलिक सांस्कृतिक विविधतामा धनि नगरपालिका हो यस नगरपालिकामा विभिन्न जाति धर्म, समप्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । क्षेत्री, बाहुन, तामाङ, मगर, गुरुङ्ग, दनुवार र माझी आदि जातिका मानिसहरूको बसोबास रहेको यस नगरपालिकामा हिन्दु, बौद्ध र क्रिश्चियन लगायतका धर्मालम्बीहरूको बसोबास रहेको सबै धर्म र सम्प्रदायका आ-आफ्नै छ । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आफ्नै खाले धर्म, संस्कृति र चालाचलन छन् । यस पालिका भित्र प्रचलित चाडपर्वहरूमा दशैं, तिहार, वैशाख संक्रान्ति, अक्षय तृतिया, मकर संक्रान्ति, नागपुजा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, तिज पर्व, जनैपूर्णिमा, कुसेऔंसी, ऋषिपञ्चमी, देवाली, माघेसंक्रान्ति, सरस्वती पूजा, महाशिवरात्री, फागुपूर्णिमा, चैत्राष्टमी र रामनवमी, हरिशयनी एकादशी, हरिवोधनी एकादशी, स्वस्थानी व्रत, मातातिर्थ औंसी, बालाचतुर्दशी, गणेश चौथी, पिपलपूजा आदि पर्दछन् । यी मध्ये दशैं,

तिहार, तिज, चैतदशैले सबैका लागि बढी महत्व राख्दछन् भने ल्होसार, घेवा जस्ता पर्व तथा रितिरिवाज तामाङ समुदायले मनाउछन् । नेवार समुदायले बाह्रमण क्षेत्रि समुदायले मनाउने चाडपर्वको अलावा म्ह पुजा, गाईजात्रा समेत मनाउने गर्दछन् ।

मेलम्ची नगरपालिका क्षेत्रभित्र महत्वपूर्ण धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलहरू रहेका छन् । यस क्षेत्रमा त्रिवेणिघाट, फट्केश्वर महादेव, ईन्द्रेश्वर महादेव, कोटदेवी, सितलादेवी, धौलेश्वर, कुण्डेश्वर, सिद्धेश्वर, कृष्ण मन्दिर, लगायत मठ मन्दिर, उर्गेन दोड छयोलिङ गुम्बा, उर्गेन क्षखोर्लिङ गुम्बा र डग्युर छेकथोक हेसाल किल्गुड लिङ्ग जमदार गुम्बा लगायत गुम्बाहरू रहेका छन् । विभिन्न धार्मिक मठ मन्दिर, पर्यटकिय स्थलहरू र चाडपर्वहरूमा नाचिने नाच एंव त्यसमा लाग्ने मेलाहरू यहाँका मौलिक संस्कृतिहरू हुन् । त्यसैले जाति, भाषा, धर्म, कला, साहित्य, पर्व, मेला साथै पुरातात्विक र सांस्कृतिक रूपले मेलम्ची नगरपालिका महत्वपूर्ण छ ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू

- जातिय, सांस्कृतिक एंव धार्मिक विविधता बीच पनि सद्भाव कायम हुनु ।
- धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको ।
- विभिन्न जातजातिका आ-आफ्ना मठ मन्दिर तथा गुम्बा रहेका ।
- दशै, दिपावली, होली, माघी, तीज, गाईजात्रा, म्ह पुजा शिवरात्री, लोसार, बुद्ध जयन्ति, कृष्णजन्माष्टमी क्रिसमसजस्ता चाडपर्वहरू प्रचलनमा रहेका ।
- आदिवासी जनजातिका विविध साँस्कृतिक सम्पदाहरू रहेकोले साँस्कृतिक सङ्ग्रहालय तथा साँस्कृतिक केन्द्रहरूको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना ।
- नगरपालिकालाई मौलिक संस्कृति र सभ्यताको केन्द्रको रूपमा विकास गरी साँस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
- माझी, दनुवार, तामाङ तथा अन्य विभिन्न जातजातिको संस्कृति उजागर गर्न होमस्टे सञ्चालन गर्न सकिने ।
- विविध समुदायहरूको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि शैक्षिक पर्यटनको गन्तव्यस्थल बनाउन सकिने
- सबै जातजातिहरूको आ-आफ्नै मौलिक नाच तथा पर्व अनुसारका मौलिक गित प्रचलनमा रहेका ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- सांस्कृतिक धरोहरको संरक्षण तथा संवर्द्धन गर्नका लागि दिर्घकालिन तथा प्रभावकारी कार्य योजना नबनेको ।
- विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्व बोकेका पूरातन धार्मिक सांस्कृतिक स्थलहरूको मर्मत संभार र उचित संरक्षण नहुँदा जीर्ण अस्थामा पुगेका,
- नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वका स्थलहरूसम्म यातायात पूर्वाधारको सुविधा पुर्याउन नसकिएकोले ति क्षेत्रहरूको प्रचार, प्रसार एंव पर्यटकिय क्षेत्रको रूपमा विकास हुन नसकेको ।

- कतिपय आदिवासी जनजातिहरू विपन्न अवस्थामा रहेकोले उनीहरूको सबलीकरणका लागि ठोस कार्यक्रमहरू नभएको ।
- नगरपालिका भित्रका सर्जक तथा कलाकारको उत्थान तथा वृत्ति विकास गर्न नसकिएको ।
- बाह्य संस्कृतिको प्रभावले मौलिक संस्कृतिको लोप भई मौलिक पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने अवस्थामा रहेको ।

दीर्घकालीन सोच

विविधतापूर्ण सुसंस्कृतिमा सौहार्दपूर्ण र सभ्य समाजको निर्माण

लक्ष्य

संस्कृति, भाषा, परम्परा, कला र साहित्यको उत्थान, संरक्षण र विकास मार्फत सभ्य र सौहार्द समाजको निर्माण गर्ने ।

उद्देश्यहरू

१. स्थानीय मौलिक पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।
२. संस्कृति, कला तथा साहित्यको विकासमा टेवा पुर्याउनु ।

रणनीति

१. स्थानीय मौलिक भाषा, कला, संस्कृति र साहित्यको अभिलेख व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी एवं व्यवस्थित बनाउने ।
२. सांस्कृतिक सम्पदाहरूलाई पुनरुत्थान, मर्मत संभार र संरक्षण गर्ने ।
३. भाषा, कला, संस्कृति तथा साहित्यलाई जिवन्त राख्ने ।
४. सांस्कृतिक, साहित्यिक भाषिक तथा कला सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण ।
५. कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व. २०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदामा सूचिकृत सम्पदा	संख्या	०	१	२	३
२	सांस्कृतिक सम्पदा मध्ये स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा)	संख्या	-	-	-	-

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
३	सौस्कृतिक वृत्त चित्र	संख्या	०	१	२	३
४	कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार	संख्या	-	-	-	-
५	सौस्कृतिक पात्रोमा समावेश गतिविधि (वार्षिक)	संख्या	०	०	१	२
६	सौस्कृतिक प्रतियोगिता तथा कार्यक्रम (वार्षिक)	संख्या	०	०	१	२
७	स्थानीय मातृभाषा पाठ्यक्रम	संख्या	-	-	-	-
८	साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक)	संख्या	०	१	१	२
९	झाँकी प्रदर्शनी (वार्षिक)	संख्या	१	१	२	३
१०	सौस्कृतिक केन्द्र	संख्या	०	०	१	१
११	सौस्कृतिक समिति	संख्या	०	१	१	१
१२	सौस्कृतिक उत्सव (Art and Literature Festival)	संख्या	०	०	१	१
१३	कला संग्रहालय	संख्या	०	०	०	१

संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सूचक
१	विभिन्न वडामा मन्दिर निर्माण तथा मर्मत संभार	धार्मिक आस्थालाई कायम गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३५०००	विभिन्न वडाहरूमा मन्दिर निर्माण तथा पुरातात्विक वस्तुहरूको मर्मत सम्भार भएको हुनेछ ।
२	विभिन्न वडामा बुद्ध मुर्ति, गुम्बा तथा माने निर्माण तथा मर्मत संभार	धार्मिक आस्थालाई कायम गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००००	विभिन्न वडाहरूमा मुर्ति, गुम्बा तथा माने निर्माण र मर्मत सम्भार भएको हुनेछ ।
३	विभिन्न वडामा चिहानेपाटी तथा मसान घाट निर्माण	मृत्युपछिका कार्यहरूलाई समुचित तरिकाले व्यवस्थापन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५०००	विभिन्न वडामा चिहानेपाटी तथा मसान घाट निर्माण भएको हुनेछ ।

४	विभिन्न वडाहरूमा बहुसांस्कृतिक/बहुआयामिक भवन निर्माण	विभिन्न सामाजिक कृयाकलापहरू संचालन गर्नको लागि भवन निर्माण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००००	नगरपालिका भित्रका सबै वडाहरूमा बहुसांस्कृतिक/बहुआयामिक भवनको निर्माण भएको हुनेछ ।
५	सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धि कला संग्राहलय, पाठ्यक्रम तथा वृत्तचित्र निर्माण	सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण गर्नु तथा महत्वपूर्ण विषयहरूको बारेमा वृत्तचित्र निर्माण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण भएको हुनेछ तथा महत्वपूर्ण विषयहरूको बारेमा वृत्तचित्रको निर्माण भएको हुनेछ ।
६	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय सांस्कृतिक तथा साहित्यिक प्रतियोगिता तथा कलाकार, सर्जक र कला पत्रकार सम्मान कार्यक्रम	कला तथा साहित्यको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	विद्यालय स्तरमा विभिन्न प्रतियोगिताहरू संचालन भई कला तथा साहित्यको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन भएको हुनेछ ।

४.४ लैङ्गिक समानता तथा जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरण

सामाजिक जागरणको पर्याप्तता नभएको, राजनैतिक चेतनाको परिपक्वता भइनसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गिय स्वरूपको समाजमा व्यापक रूपान्तरण समेत भइनसकेकोले नेपालमा लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान र सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक जस्ता समावेशी वर्गको कठिनाइहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भाग मै रहेका छन् । यस नगरपालिकामा महिला तथा समाजका समावेशी वर्गको सामाजिक आर्थिक तथा राजनैतिक शसक्तिकरण गर्दै दिगो शान्ति एंवम विकासमा उनीहरूको भुमिकालाई सशक्त बनाई नगरपालिकालाई अगाडी बढाउनको लागि महिला ज्येष्ठ नागरीक अपाङ्गता यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यकका लागि समय सापेक्ष सचेतना अभिवृद्धि र शसक्तिकरण गर्नुपर्दछ । समग्रतामा मुलप्रवाहिकरण समावेशिकरण जस्ता रणनीतिको आधारमा समतामय सम्पन्न समुदाय निर्माण गर्न विभिन्न विपन्न वर्गका लागि समयको प्रवाह संगै सार्थक पहल गर्ने उद्देश्य पुरा गर्नका लागि सान्द्रभिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नु पर्ने देखिन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- लैङ्गिक हिंसा निवारण कोष सञ्चालन कार्यविधि निर्माण गरी परिचालन गरिएको ।
- अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण कार्यविधि निर्माण भई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएको ।
- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण कार्यविधि निर्माण भई कार्यान्वयन भएको
- महिला, अपाङ्गता, ज्येष्ठ नागरीक, एकल महिलाहरूका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय दिवसहरू विशेष रूपमा मनाउने गरिएको ।

- महिलाहरूको जीविजोपार्जनका लागी शीपमूलक तालिम एवं प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको ।
- महिला सशक्तीकरणका लागि नेतृत्व विकास,क्षमता विकास,आत्मरक्षा सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका ।
- मानव बेचबिखन नियन्त्रण, घरेलु हिंसा एवं महिला विरुद्ध हुने अपराध नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएको
- नगरपालिकाले वर्षेनी जेष्ठ नागरिक,सासूबुहारी, न्यायिक समितिबाट मिलापत्र गरिएका दम्पति सम्मान गरिएको
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैंकमार्फत वितरण गर्ने गरेको ।
- नगरपालिकाको सहयोगमा सिलाई बुनाई तालिम, बाखा पालन,जुता बुन्ने तालिम जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको ।
- नगरपालिकाले टोल विकास संस्था, महिला समुह, आमा समुह लगायत समुदायमा आधारित संघ संस्थाहरूको गठन र परिचालन गर्ने नीति लिएको ।
- अपाङ्गता,बालबालिका,ज्येष्ठ नागरीक लगायतका समावेशी वर्ग सम्बन्धीत गैरसरकारी संघ संस्थाले नगरपालिका संग समन्वय गरी सञ्चालन गर्ने गरेको ।
- नगरपालिकाले आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा साँस्कृतिक सशक्तीकरण गर्दै नगर विकासमा नीति योजना तर्जुमा देखि कार्यान्वयन स्तर सम्म समावेशी अवधारण अनुरूप महिलाहरूको नेतृत्व र अर्थपूर्ण सहभागिता गराउन प्रोत्साहन गर्ने र महिलाहरूलाई आर्थिक रूपमा सबल बनाउन क्षमता र सिपको विकास गरी रोजगार र स्वरोजगारमूलक आय आर्जनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने नीति लिएको
- दलित वर्गमाथि हुने भेदभाव न्यूनीकरण गरी परम्परागत ज्ञान र सिपलाई व्यवसायीकरण गर्ने प्रयत्न गरिएको
- पराम्परादेखि चल्दै आएका आरनहरूलाई व्यवस्थित बनाउनका लागि आरन सुधार कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको ।
- दलित हक हितका बारेमा अभिमुखिकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरेको ।
- जनजातिको परम्परा संस्कृति जगेर्नाको लागि सञ्चालन हुने विभिन्न कार्यक्रमहरूमा नगरपालिका बाट आर्थिक सहयोग गर्ने गरिएको ।
- भौतिक संरचना निर्माण गर्दा महिलामैत्री, बालमैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउन जोड दिएको ।
- नगरपालिकाबाट आयोजना सञ्चालन गर्दा मुख्य पदाधिकारी महिला सहित ३३ प्रतिशत महिलाको अनिवार्यता गरी विकासमा महिला सहभागितालाई जोड दिएको ।
- मेलम्ची नगरपालिका भित्रका महिलाको नाममा दर्ता भएका व्यवसाय लाई राजश्वमा ५० प्रतिशत छुट गर्ने गरिएको ।
- अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण व्यवस्थित गरी सहायता सामाग्री वितरणमा नगरपालिकाले जोड दिएको
- मेलम्ची नगरपालिका भित्रका विपद् प्रभावित आर्थिक रूपले विपन्न एकल महिला,आर्थिक रूपले विपन्न तथा कोहि संरक्षक नभएको अपाङ्गता भएका व्यक्ति, कोहि संरक्षक नभएको ज्येष्ठ नागरीकहरूको घर संरक्षका लागि विशेष प्राथमिकतामा राखि प्राविधिक लागत अनुमानको आधारमा नगरपालिकाको विपद् व्यवस्थापन कोषबाट आर्थिक सहयोग गर्ने गरेको ।

- एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने ।
- नगरस्तरीय ज्येष्ठ नागरीक संजाल, एकल महिला संजाल, अपाङ्गता संजाल जस्ता समावेशी वर्गको सञ्जाल निर्माण गरी सकृय बनाइएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- भौतिक विकासका क्षेत्रहरू भन्दा सामाजिक विकासका क्षेत्रहरू कम प्राथमिकतामा पर्नु ।
- समाजमा महिलाको उत्पादनमूलक कार्यको मुल्याङ्कन नगरिनु ।
- महिलाको सामाजिक, आर्थिक र राजनैतिक निर्णयमा अर्थपूर्ण सहभागिताको कमि हुनु ।
- कार्यस्थलमा महिलाका लागि शिशु स्याहार केन्द्र र स्तनपानको प्रयास व्यवस्था नहुनु ।
- नगरपालिकामा सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, दलित सञ्जाल, महिला सञ्जाल, वृद्धाश्रम, बाल सुरक्षा तथा सुधार गृह जस्ता भवनहरूको अभाव रहेको
- महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने
- सामाजिक सौहार्दता, मेलमिलाप, शान्ति र समृद्धिका लागि सामाजिक विवेकको प्रयोग गरी सामाजिक अन्तरघुलनका साथै महिला शसक्तिकरण र सीमान्तकृत वर्गको मूल प्रवाहिकरण प्रभावकारी ढङ्गबाट गर्न नसकिएको ।
- बालविवाह तथा बहुविवाहलाई रोकथाम गर्नका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुदाँ पनि न्यूनिकरणमा कमि ल्याउन नसकिएको ।

दीर्घकालीन सोच

सभ्य, न्यायपूर्ण एवम् सामाजिक सौहार्दता सहितको उत्तरदायी नगर

लक्ष्य

सामाजिक न्याय, समानता तथा दिगोपनमा आधारित सहभागितामूलक विकास

उद्देश्यहरू

१. आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र राजनैतिक रूपमा पिछडिएका र अवसरबाट वञ्चित रहेका वर्गको विकासका गर्ने ।
२. महिला सशक्तीकरण गरी लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गर्ने, गराउने;
३. सडक मानव मुक्त पालिका निर्माण गरिनेछ ।
४. महिला हिंसा मुक्त पालिका निर्माण गरिनेछ ।
५. लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु

रणनीति

१. महिलाहरूलाई आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक राजनैतिक रूपमा मुलप्रवाहिकरण गर्ने ।
२. महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्ने ।
३. जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा र आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइ सञ्चालन गर्ने ।
४. अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाइ न्यूनिकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने ।
५. दलित, आदिवासी, अल्पसंख्यक जस्ता राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेका नागरिकहरूका सरोकारका विषयमा अध्ययन गरी मूलप्रवाहिकरण गर्ने ।
६. यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक ।
७. मानव बेचबिखन ओसारपसार नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाउने ।
८. सहयोगापेक्षी सडक आश्रीत मानव अचित व्यवस्थापन गरी सडक मानव मुक्त पालिका बनाइनेछ ।
९. लैङ्गिक हिंसा मुक्त नगरपालिका निर्माण गर्ने ।

लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	नगरपालिकामा महिला उद्यमीहरूको	संख्या	-	-	-	-
२	पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको	प्रतिशत	-	-	-	-
३	बालश्रमिकहरू (घटाउँदै लैजाने)	संख्या	-	-	-	-
४	दुव्र्यसन सुधार गृह	संख्या	-	१	१	१
५	बाल सुरक्षा/संरक्षण गृह	संख्या	०	१	१	१
६	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	संख्या	१	३	७	१०
७	सामाजिक सुरक्षामा योजनामा समावेश भएका नागरिक	प्रतिशत	-	-	-	-
८	सार्वजनिक निकायहरूको नीतिनिर्माण पदहरूमा रहेकामहिलाहरूको अनुपात	प्रतिशत	३५	४०	४५	५०
९	विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ वर्षउमेरका महिलाहरू	प्रतिशत	१५	१२	१०	८
१०	श्रम शक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात	प्रतिशत	३०	३५	३८	४०

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
११	निजी क्षेत्रको निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता	प्रतिशत	३०	३५	३८	४०
१२	सहकारी क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत)	प्रतिशत	२०	२५	३०	३५
१३	सार्वजनिक सेवाका नीतिनिर्माणका पदहरूमा रहेका महिला (कुल कर्मचारीहरूमध्ये महिलाको प्रतिशत)	प्रतिशत	१५	२०	२५	३०
१४	महिला उद्यमीहरूको सङ्ख्या	संख्या	४००	५००	६००	७००
१५	महिलाहरूको सम्पत्तिमाथिको स्वामित्व (जमिन र घर)	संख्या	५	१०	१५	२०

लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि समुदायमा आधारित पूनर्स्थापना तथा सहायक सामग्री वितरण	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहिचान गरि सहायक सामग्रीहरूको वितरण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	९००	नगरभित्रका अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूलाई सहायक सामग्री वितरण भएको हुनेछ ।
२	महिला तथा लक्षित वर्गहरूको लागि सिपमूलक तालिम तथा अभिमूखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन	महिला तथा विभिन्न लक्षित समुहका व्यक्तिहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	महिला तथा विभिन्न लक्षित समुहका व्यक्तिहरूले सिपमूलक तालिम प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
३	लोक सेवा तयारी कक्षा संचालन	सार्वजनिक सेवा प्रवेशको लागि नगरभित्रका विद्यार्थीहरूलाई तयारी कक्षा संचालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१८००	सार्वजनिक सेवामा प्रवेश गर्नको लागि विद्यार्थीहरूलाई टेवा पुगेको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
४	बालमैत्री, लैगिड हिंसा मुक्त पालिका घोषणाका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू	बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैगिड हिंसा मुक्त वडा तथा पालिका घोषणाका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैगिड हिंसा मुक्त वडा तथा पालिका घोषणाका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन भई बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैगिड हिंसा मुक्त वडा/नगर घोषणा भएको हुनेछ ।
५	बालगृह तथा जोखिममा रहेका महिला उद्धार तथा पूनर्स्थापना केन्द्र सञ्चालन	जोखिममा रहेका व्यक्तिहरूको उद्धार तथा संरक्षण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	जोखिममा रहेका व्यक्तिहरूको उद्धार तथा संरक्षण भएको हुनेछ ।
६	लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट परीक्षण (GRB Audit)	नगरपालिकाको बजेटमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटको अवस्थाको पहिचान गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	९००	लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटको परीक्षण (GRB Audit) भएको हुनेछ ।
७	विपन्न जेष्ठ नागरिक सम्मान तथा भजन कृतन सामग्री वितरण कार्यक्रम	जेष्ठ नागरिकहरूको सम्मानको लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	विभिन्न कार्यक्रमहरू मार्फत जेष्ठ नागरिकहरूको सम्मान भएको हुनेछ ।
८	अति विपन्न परिवार तथा असहाय बालबालिकाको विवरण तयारी र प्रकाशन	अति विपन्न परिवार तथा असहाय बालबालिकाहरूको अवस्था पहिचान गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	अति विपन्न परिवार तथा असहाय बालबालिकाहरूको अवस्था पहिचान भई तथ्यांक अभिलेख तथा अध्यावधिक भएको हुनेछ ।
९	नगर स्तरीय विभिन्न सञ्चाल गठन/पुनर्गठन	नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने विभिन्न कार्यक्रमहरूमा सहयोग तथा समन्वय गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	नगर स्तरीय विभिन्न सञ्चालहरूको गठन/पुनर्गठन भएको हुनेछ ।
१०	बालबालिकासंग हेल्लो उपमेयर तथा महिला शिक्षा कार्यक्रम	बालबालिका र महिलाहरूको समस्याको विषयका जनप्रतिनिधीहरूसंग साक्षात्कार गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	९००	बालबालिकासंग हेल्लो उपमेयर तथा महिला शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुनेछ ।
११	मानव बेचबिखन तथा ओसार-पसार नियन्त्रण अभियान तथा सहयोग	मानव बेचबिखन तथा ओसार-पसार नियन्त्रण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००	मानव बेचबिखन तथा ओसार-पसार नियन्त्रण भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१२	लक्षित वर्गका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन	लक्षित वर्गको उत्थानको लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	लक्षित वर्गको आर्थिक, सामाजिक क्षेत्रमा विकास भई विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका हुनेछन् ।

४.५ बालबालिका

“बालबालिकामा लगानि, ल्याउछ सुनौलौ विहानी” अर्थात बालबालिकामा लगानी गर्नु भनेको मानव पुँजीमा लगानी गर्नु हो। बालबालिकालाई दिइने उचित हेरचाह र पोषणले उनीहरूको हुर्कने, सिक्ने र गरिबीबाट उम्किन सक्ने क्षमतामा ठूलो प्रभाव पार्दछ। परिवारहरू, समुदायहरू र देशहरूकै गरिबीको चक्र भंग गर्न यसले सहयोग गर्नुका साथै समाजको दीर्घकालीन स्वास्थ्य, स्थिरता र समृद्धिमा पनि प्रभाव पार्दछ। हालको बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलि राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संशाधन कस्तो हुने छ भन्ने निर्धारण गर्दछ तसर्थ बालबालिकाको उचित हेरचाह, शिक्षा, पोषण, स्वास्थ्य जस्ता विषयहरू बाल अधिकारका अर्थात नागरिक दायित्व र जिम्मेवारीका मात्र विषय होइनन्, यी विषय आज हामीले भोलिको समाज र राष्ट्र निर्माणमा गरिने वृहद लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन् । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार, यस नगरपालिकामा २४.२८ प्रतिशत १४ वर्ष वा सो भन्दा कम उमेरका रहेको छ । यो जनसंख्यिक हिसावले जनसंख्याको ठूलो हिस्सा मानिन्छ । बालबालिकाको संख्या धेरै हुनाले राज्यले ठूलो रकम यी बालबालिकाको हेरचाह, स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा खर्च गर्नुपर्ने देखाउछ । हरके विद्यालयहरूमा बाल क्लब र बाल संजाल गठन गरिएको छ जसले बालबालिकाको हितमा कार्य गर्ने गर्दछ ।

सबलपक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- बालबालिकाको मौलिक अधिकार संरक्षणको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई आएको
- उनीहरूको राम्रो हेरचाह गरी असल समाज र नागरिक निर्माण गर्न सकिने
- संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको
- बाल संरक्षण तथा सम्बर्धन कार्यविधि, २०७७ र बाल संजाल गठन तथा पुनर्गठन निर्देशिका, २०७८ निर्माण भएको
- बाल कोषको स्थापना भई सञ्चालन भएको
- स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाई आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेको
- आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीमा रहेको
- वडास्तरीय तथा नगरस्तरीय बाल अधिकार समिति गठन भई क्रियाशिल रहेको
- बाल क्लब तथा बाल संजालहरूको गठन भई सक्रिय भएको

- नगरपालिकामा बाल कल्याण अधिकारीको व्यवस्था गरिएको
- सबै वडालाई बालमैत्री वडा घोषणाको लागि पूर्वाधार तथा प्रक्रिया भईरहको र ७ नं. वडा घोषणाको अन्तिम चरणमा रहेको
- कक्षा ८ सम्म विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम संचालनमा रहेको
- बालबालिकाको क्षेत्रमा कार्य गर्ने गैर सरकारी संस्थाले नगरपालिकासंग सहकार्य गर्ने गरेका ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- राज्यद्वारा बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानी पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको
- विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनुपरेको
- बालबालिकालाई उचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको
- बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नु चुनौती रहेको
- समयमै बालबालिका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको
- असहाय बालबालिकाको संख्या बढ्दै गएको
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूको संख्या बढ्दै गएको
- बालबालिकामा कुलत तथा जंक फुडको प्रयोग बढ्दै गएको
- बालबालिकामा सामाजिक संजालको दुष्प्रभाव बढ्दै गएको
- केही वडाहरूमा निकृष्ट बालश्रमको अवस्था देखिएको
- बाल विवाहको घटनाहरू बढ्दै गएको ।

दीर्घकालीन सोच

नैसर्गिक अधिकारको प्रत्याभूति सहित पूर्ण बालमैत्री समाज

लक्ष्य

बालबालिकाको अधिकारको पूर्ण सुरक्षा गर्दै बालमैत्री समाजको निर्माण गर्ने

उद्देश्यहरू

- बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु
- बालश्रम मुक्त, बालविवाह मुक्त र वातावरणमैत्री समाज निर्माण गर्नु
- बालमैत्री नगरपालिका बनाउनु ।

रणनीति

१. बाल अधिकारसम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने ।
२. अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
३. बालअधिकार सम्बन्धी नीतिगत सूधार तथा व्यवस्था ।
४. बालमैत्री नगरपालिका बनाउनको लागि सचेतना तथा जनचेतना अभियान सञ्चालन र पुर्वाधार निर्माण लगाएत सम्पूर्ण सूचक बमोजिमका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
५. बालमैत्री वडा घोषणा गर्ने ।

बालबालिका क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	बाल श्रमिकको (संख्या)	संख्या	-	-	-	-
२	असहाय बालबालिका (संख्या)	संख्या	५	०	०	०
३	पुर्नस्थापित बालबालिका संख्या	संख्या	-	-	-	-
४	विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको संख्या	संख्या	-	-	-	-
५	बालगृह संख्या संख्या	संख्या	०	०	१	१
६	बाल विवाह संख्या	संख्या	७	०	०	०
७	बाल उद्यान संख्या	संख्या	२	५	८	१०
८	पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका संख्या	संख्या	-	-	-	-
९	बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम संख्या	संख्या	२०	२३	२५	२७

बालबालिका क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

४.६ युवा, रोजगार तथा उद्यम

राष्ट्रिय युवा नीति २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ । देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन् । युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णतः सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन् । युवा उमेर जीवनकै सबैभन्दा बढी श्रम, सिर्जना र कर्म गर्ने उमेर हो । काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको यो जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांस हो । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये ५०.९७ प्रतिशत १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहका छन् । यो सक्रिय जनसंख्याको उपस्थिति तथा मानव संसाधन विकास तथा श्रम शक्तिका हिसाबले ठूलो जनसांख्यिक लाभ हो । यस प्रकारको युवा शक्तिलाई देशमै उपयुक्त रोजगारी दिनसके छोटो अवधि मै आर्थिक तथा सामाजिक

समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ । नगरपालिकाले सिलाइ कटाई, च्याउखेती, वेटर तालिम, प्लम्बर तालिम, तरकारी खेती, मोवाइल मर्मत, मोटर साइकल सर्भिसिङ्ग, इलेक्ट्रिसीयन तालिम आदि संचालन गरेको छ । त्यसैगरी बेरोजगार युवाका लागि प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत सार्वजनिक विकास निर्माणमा सहभागी गराइ १०० दिने रोजगारी दिइएको साथै मानव संसाधन विकास तालिम सम्बन्धी कार्यक्रम अन्तर्गत दुव्र्यसनी विरुद्ध जन चेतना अभियान, कम्प्यूटर तालिम आदि संचालन गर्दै आएको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- नगरपालिकामा १५ देखि ३९ उमेर समूहको जनसंख्या प्रतिशत भएको ।
- नगरपालिकाले सिलाइ कटाई, च्याउखेती, वेटर तालिम, प्लम्बर तालिम, तरकारी खेती, मोवाइल मर्मत, मोटर साइकल सर्भिसिङ्ग, इलेक्ट्रिसीयन तालिम आदि संचालन गर्ने गरेको ।
- नगरपालिकामा बेरोजगार युवाका लागि प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत नाला तथा सार्वजनिक स्थल सरसफाई कार्यक्रम, सडक सुधार कार्यक्रम सञ्चालन भएको ।
- नगरपालिकाले मानव संसाधन विकास तालिम सम्बन्धी कार्यक्रम अन्तर्गत दुव्र्यसनी विरुद्ध जनचेतना अभियान, कम्प्यूटर तालिम आदि संचालन गर्दै आएको ।
- युवा शक्ति नगरपालिकाको मानव संसाधनको महत्वपूर्ण स्रोत भएको ।
- नगरपालिकाको भावी समृद्धि युवाकोकाँधमा रहको ।
- युवा शक्तिमा रहेको जागरुकतालाई यथोचित सम्बोधन गर्न सके नगरपालिकाको विकासमा कायापलट हुनु सक्ने ।
- नगरपालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
- गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्र संग समन्वय गरी युवामैत्री तालिम, गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी आय आर्जनका गतिविधिमा आवद्ध गराउन सकिने ।
- नगरपालिकामा विभिन्न प्रयोगात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी युवाहरूलाई प्रतिस्पर्धात्मक तथा जागरुक बनाउन नसकिने ।
- उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरू नगरपालिकामै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- व्यवस्थित खेल र अन्य पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको
- ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन
- पूर्वाधारको विकास गर्न चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको
- युवाहरू विना सीप र तालिम वैदेशिक रोजगारमा जानु
- सीप अनुसारको पर्याप्त रोजगारीको अवसर नहुनु

दीर्घकालीन सोच

दक्ष र सीपयुक्त मानव संसाधन विकास

लक्ष्य

नगरपालिकाको युवा जनसंख्यालाई सो-रोजगार, उद्यमशिल तथा उच्च उत्पादनमुखी बनाउने।

उद्देश्यहरू

- श्रमशिल र सकृय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु।
- दिगो रोजगारी सिर्जनाको लागि साना ठुला उद्योगहरूलाई प्रवर्द्धन तथा प्रोत्साहन गर्नु।

रणनीति

- युवा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने।
- दक्ष र सिपयुक्त मानव संसाधनको विकास गर्ने।
- उद्योगहरूको सुचिकरण तथा वर्गिकरण गर्ने।
- उद्योगहरूको आधुनिकिकरण गर्ने।
- सम्भावना भएका उद्योगहरूको पहिचान गर्ने।
- पहिला विभिन्न सीपमूलक तालिम लिइ बेरोजगार भइ बसेकाहरूको पहिचान।
- श्रमिकको माग र आपूर्ति बीचमा सन्तुलन।

युवा, रोजगार तथा उद्यम क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	बेरोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत	५	४.५	४	३.५
२	पुरुष बेरोजगार	प्रतिशत	४५	४२	४०	३८
३	महिला बेरोजगार	प्रतिशत	५५	५२	५०	४८
४	न्यूनतम रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू	प्रतिशत	२०	१९	१८	१७
५	आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्यमीहरूको संख्या	संख्या	-	-	-	-
६	स्नातक तह उत्तीर्ण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवाको संख्या	संख्या	-	-	-	-

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
७	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट बञ्चित युवाको प्रतिशत	प्रतिशत	१०	९	८	७
८	काम अनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट सन्तुष्ट युवाको प्रतिशत	प्रतिशत	२५	२६	२७	२८
९	दुर्व्यसनमा फसेका युवाको प्रतिशत	प्रतिशत	-	-	-	-
१०	जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवाको संख्या	संख्या	-	-	-	-
११	अपराधिक कार्यमा संलग्न युवाको संख्या	संख्या	-	-	-	-

युवा रोजगार तथा उद्यम क्षेत्रको खर्च र आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

४.७ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

अनुशासन, राष्ट्रिय भाइचारा प्रदर्शनी गरी शारीरिक तन्दुरुस्ती कायम गर्न खेलकुद विकासको अहम् महत्व रहेको हुन्छ । विश्वका विकसित देशहरूले खेल पर्यटन मार्फत समृद्धि हासिल गरेको र विश्वस्तरमा पहिचान स्थापित गरेको पाइन्छ । उदाहरणको लागि स्पेन, इटली, इङ्गल्याण्ड, ब्राजिल फ्रान्स जस्ता यूरोपियन राष्ट्रहरू हाल खेल प्रवृद्धन मार्फत विश्व परिचित मात्र नभई खर्बौं डलरको कारोबार गर्दछन् । छिमेकी राष्ट्र भारतसमेत क्रिकेटका लागि प्रसिद्ध मानिन्छ । पूर्वाधार अभाव तथा व्यवसायिकताको अवसर नहुँदा नहुँदै पनि नेपाली खेलाडीहरू खेलकुदमा आवद्ध छन् किनकि खेलकुद विकास आर्थिक समृद्धिसँग पनि जोडिएको छ ।

सबलपक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- नगरपालिकामा प्राय सबै विद्यालयहरूको आफ्नै चौर (स्कुल कम्पाउण्ड भित्र) खेलमैदानहरू रहेको
- नगरपालिकाले नगर स्तरीय खेलकुद कार्यक्रमलाई आवश्यक प्रवर्धन र प्रोत्साहन गर्ने नीति लिएको (प्रत्येक वर्ष मेयर कप व्याडमिण्टन संचालन गर्ने साथै अन्य खेलकुदका अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने नीति अवलम्बन गरेको)
- स्वास्थ्यका लागि मनोरञ्जन भन्ने तथ्यलाई मनन गर्दै निजी क्षेत्रको साझेदारीमा नगर भित्र विविध किसिमका मनोरञ्जन स्थान विकासका लागि आवश्यक प्रोत्साहन गर्ने नीति लिएको
- विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरू मार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने

- खेलपूर्वाधारको विकास मार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- नगरपालिकामा भएका खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल व्यवस्थित एवं पूर्वाधारयुक्त हुन नसक्नु।
- नगरपालिका खुल्ला चौर, खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल प्राय पोखरीको किनार हुनाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिले पर्यावरणलाई असर पार्नु।
- नगरपालिका भर सार्वजनिक पुस्तकालय, सिनेमा हल तथा नाट्यशाला, स्वीमिङपुल, व्यायामशाला जस्ता अध्ययन तथा मनोरञ्जनस्थलको अभावमा हुनु।
- नगरपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको अभाव हुनु।
- सीमित बजेटका कारण नगरपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु
- व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहको ।
- भौगोलिक अवस्थिति सहज हुँदाहुँदै पनि एकीकृत खेलकुद जागरण अभावका कारण खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्न चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको
- खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको
- विभिन्न वडामा रहेका खुलाचौर तथा खेलमैदान स्तरउन्नति चुनौतीपूर्ण भएको ।
- ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन हुनु।
- आवश्यक पूर्वाधार नहुनु, खेल सामग्रीको अभाव हुनुर प्रतिस्पर्धात्मक खेलकुदको आयोजना नहुनु ।

दीर्घकालीन सोच

खेल क्षेत्रको सम्बर्द्धन स्वास्थ्य नागरिकको प्रवर्द्धन

लक्ष्य

नगरको विकासको लागि स्वस्थ र स्वच्छ नागरिक तयार गर्नु।

उद्देश्यहरू

नगरको विकासको लागि स्वस्थ र स्वच्छ नागरिक तयार गर्नु।

रणनीति

१. खेलकुद पूर्वाधारको प्रवन्ध गर्ने ।
२. खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण ।
३. खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने ।
४. स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने मनोरञ्जनात्मक कृयाकलापको अध्ययन गरी व्यवस्थित गर्ने ।
५. कभर्ड हल निर्माण गर्ने ।

खेलकुद तथा मनोरन्जन क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सुचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	व्यायामशालाको संख्या	संख्या	०	५	८	१०
२	सुविधा सम्पन्न खेलकुद रंगशालाको संख्या	संख्या	०	१	२	३
३	खेल मैदानको संख्या	संख्या	४	६	८	१०
४	थिएटर वा सिनेमा घरको संख्या	संख्या	०	०	०	१
५	बाल उद्यानको संख्या	संख्या	३	५	८	१०
६	पार्क तथा हरित उद्यानको संख्या	संख्या	३	५	८	१०
७	व्यवस्थित पिकनिक स्थलको संख्या	संख्या	३	३	४	४
८	व्यवस्थित पौडी पोखरीको संख्या	संख्या	०	०	१	१
९	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रको संख्या	संख्या	०	०	१	२
१०	साँस्कृतिक तथा कला केन्द्रको संख्या	संख्या	०	०	०	१

खेलकुद तथा मनोरन्जन क्षेत्रको कार्यक्रमहरुको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	वडागत खेलकुद कार्यक्रम	वडा भित्रका खेलाडीहरुको प्रोत्साहन गर्नु तथा समाजमा खेल भावनाको विकास गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००००	वडागत रुपमा खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
२	राष्ट्रपति रनिड सिल्ड प्रतियोगिता	विद्यालय खेलकुदमा आन्तरिक प्रतियोगिता तथा अन्तर विद्यालय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरि विद्यालय स्तरबाटै खेलकुद क्षेत्रको विकास गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३३००	विद्यालय स्तरमा राष्ट्रपति रनिड सिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन भएको हुनेछ ।
३	खेलकुद पूर्वाधार निर्माण तथा खेलकुद प्रतियोगिता	खेलकुदको पर्वद्धन तथा विकास गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२२५००	खेलकुद पूर्वाधारहरूको निर्माण भई खेलकुद प्रतियोगिताहरू नियमित रूपमा सञ्चालन भएका हुनेछन् ।
४	बहुउद्देशिय कभर्ट हलनिर्माण	खेलकुदको पर्वद्धन तथा विकास गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	बहुउद्देशिय कभर्ट हल निर्माण भएको हुनेछ ।
५	विद्यालयस्तरीय खेलमैदान मर्मत संभार तथा खेल सामग्री खरिद	विद्यालय स्तरमा पढाई संगै अतिरिक्त क्रियाकलापमा वृद्धि तथा खेलकुद क्षेत्रमा टेवा पुर्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	विद्यालय स्तरमा पढाई संगै अतिरिक्त क्रियाकलापमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
६	नगरपालिका स्तरीय रंगशाला निर्माण संभाव्यता अध्ययन	नगर भित्र खेल क्षेत्रको विकास तथा प्रोत्साहन गरि राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका खेलाडीहरूको उत्पादन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	नगरभित्र रहेका ठाँउहरूको पहिचान गरि रंगशाला निर्माणको लागि संभाव्यता अध्ययन भएको हुनेछ ।
७	वडा स्तरिय खेलमैदान तथा भवन मर्मत	वडा स्तरबाट नै खेल क्षेत्रको विकास गर्नु तथा खेलाडीहरूलाई हौसला प्रदान गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५०००	वडा स्तरका खेलमैदानहरूको निर्माण भएका हुनेछन् ।

४.८ सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण

नेपालको संविधानले धारा ४३ मा उल्लेखित सामाजिक सुरक्षाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। जसअनुसार आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुने छ भनी स्पष्ट पारिएको छ। सो अन्तर्गतका नागरिकहरूलाई नेपाल सरकारले

त्रैमासिक रूपमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउदै आएको छ । साथै नेपाल सरकार द्वारा विभिन्न सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रमहरू (जस्तै: स्वास्थ्य बिमा, विभिन्न प्रकारका रोगहरूको उपचार तथा औषधी सेवनको लागी मासिक रूपमा रकम वितरण आदी ।) संचालन हुँदै आएका छन् । मुलुकको दिगो विकास तथा समावेशी विकासका लक्ष्यको नतिजा प्राप्तमा बल पुर्याउन सामाजिक सुरक्षाले महत्वपूर्ण योगदान गर्न सक्छ । विद्यमान सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको आधारशिलामा टेकेर आवश्यक नितिगत र नियमनकारी प्रारूप तयार गर्दै सामाजिक सुरक्षा प्रणालीलाई अझ व्यापक, वित्तीय रूपले दिगो, सुदृढ तथा प्रभावकारी बनाउनु आजको आवश्यकता रहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- स्थानीय तहलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकार प्राप्त हुनु ।
- नेपाल सरकारदले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्राथमिकताका साथ लागु गर्नु ।
- योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुरुवात हुनु ।
- सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु ।
- सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रूपमा स्थापित हुनु ।
- सामाजिक सुरक्षालाई स्थानिय आर्थिक, सामाजिक विकासका अन्य क्षेत्रका निति र कार्यक्रमहरू सँग आबद्ध गर्दै लैजानु ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- भौगोलिक विकटताको कारण बैकिङ्ग संस्थाहरू सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण प्रायोजनको लागि दुर्गम क्षेत्रहरूमा स्थापित हुन नसक्नु ।
- सामाजिक सुरक्षाले समेट्नु पर्ने वर्गलाई समेट्न एकीकृत सूचना प्रणालीको व्यवस्था नहुनु साथै त्यस्ता वर्ग छुट्नु जानु ।
- आर्थिक रूपमा विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरि प्राविधिक दक्ष जनशक्तिको उत्पादन गर्न नसक्नु ।

दीर्घकालीन सोच

आधारभुत सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका सेवा सुविधाहरूमा सबै नागरिकको पहुँच भई समतामुलक समाजको निर्माण

लक्ष्य

जोखिममा रहेका सबै नागरिकहरूलाई सामाजिक सुरक्षाको दायरामा ल्याई आधारभुत सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभुति दिने ।

उद्देश्यहरू

१. सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु ।
२. न्युन आय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा एकल महिलाहरूलाई प्राविधिक सिपको विस्तार गर्नु ।
३. गर्भवती महिलाको संरक्षण, दिर्घ रोगीको लागी औषधीको व्यवस्थापन आदि कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नु ।
४. कुनै आपत्कालिन अवस्था आईपरेमा Risk Visualization Map को आधारमा सामाजिक संरक्षण गर्नु ।

रणनीति

१. सामाजिक सुरक्षा प्रणाली अन्तर्गत रहेका कार्यक्रमहरूको पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गराउने ।
२. प्राविधिक शिक्षाको पहुँच न्युन आयका परिवार समक्ष पुर्याउनु ।
३. स्वास्थ्य बिमा, एम्बुलेन्स, तथा शववाहन प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नु ।
४. आपतकालिन अवस्थामा प्राविधिको प्रयोग गर्नु ।

४.९ शान्ति सुरक्षा

गरिबी, सामाजिक विसंगति र अपराध मनोविज्ञानका कारण समाजमा विविध किसिमका अपराधिक घटनाहरू घट्ने गर्दछन् । यस्ता घटनाहरू न्यूनीकरण गर्न शान्ति, सुरक्षा र अमन चयनको प्रबन्ध राज्यले मिलाउने दायित्व हुनु आउँछ । यसर्थ नगरपालिकाले नगरमा शान्ति सुरक्षा कायम गर्न प्रत्येक वडामा प्रहरी चौकीहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने र आवश्यक सङ्ख्यामा दरबन्दी कायम गरी शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्नु आवश्यक छ । यसका साथै समयमै नगरपालिका प्रहरीको गठन गरी शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयन सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ । नगरपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. ११ मा सशस्त्र प्रहरी बल मेलम्ची बेस क्याम्प, वडा नं. ११ मा इलाका प्रहरी कार्यालय, वडा नं. १, ६ र १२ मा अस्थायी प्रहरी चौकी रहेको छ । त्यसैगरी नेपाली सेनाको ईन्द्रध्वज गुल्म रहेको छ । प्रत्येक वडामा शान्ति सुरक्षा र अमनचयन कायम गर्न प्रहरी चौकी सहित सुरक्षा निकायहरूलाई विस्तार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

दीर्घकालीन सोच

शान्ति सुरक्षाका हिसाबले सुरक्षित नगरपालिका

लक्ष्य

नगरपालिकाबासिलाई शान्ति सुव्यवस्थाका हिसाबलेपूर्ण सुरक्षित महसुस गराउने

उद्देश्यहरू

समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्न सहयोग पुर्याउने

रणनीति

१. सुरक्षा पूर्वाधारको विकास गर्ने ।
२. संस्थागत क्षमता विकासका कृयाकलाप सञ्चालन गर्ने ।

शान्ती सुरक्षा क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सुचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	प्रहरी बिटको संख्या	संख्या	४	४	५	६
२	प्रति वर्ष हुने अपराधिक क्रियाकलापका घटनाहरू	संख्या	५५	४०	३०	२०
३	नेपाल प्रहरी	संख्या	६१	६५	६८	७२
४	नगर प्रहरी	संख्या	०	०	०	५
५	सिसिटिभी जडान	संख्या	२५	३०	३५	४०

शान्ती सुरक्षा क्षेत्रको खर्च र आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

४.१० न्याय तथा कानून

नेपालको संविधान, २०७२ ले स्थानीय अधिकार क्षेत्रको विवाद निरूपण गर्नका लागि न्यायिक समितिको व्यवस्था गरेको छ । जसलाई स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ८ को दफा ४७ ले निरूपण वा मेलमिलापको माध्यमबाट समाधान गर्न सकिने २ फरक प्रकृतिका विवादलाई उपदफा (१) र (२) मा विभाजन गरेको छ । समाजमा देखिएका विवादहरूलाई संवादको माध्यमबाट समाधान गरि दिगो शान्ति स्थापना गर्ने उद्देश्यका साथ मेलमिलापको अवधारणा नेपालमा अवलम्बन हुँदै आइरहेको छ । "ठिला न्याय दिनु भनेको न्याय नदिनु सरह हो," भन्ने मान्यतालाई आत्मसात गर्दै न्यायिक समितिका कार्यहरूलाई अगाडि बढाउँदै लैजाने न्यायिक समितिको जिम्मेवारी रहेको छ । नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्र रहेर आवश्यकता बमोजिमका ऐन कानून तथा कार्यविधिहरू निर्माण गरेको छ भने सोही कानूनको अधिनमा रही विभिन्न कार्य सम्पादन गरिएको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- स्थानीय तहमा कानून निर्माणको संवैधानिक अधिकार निक्षेपण गरिएको ।
- संविधानमा न्यायिक समितिको परिकल्पना गरिएको ।
- न्याय सम्पादनमा स्थानीय नागरिकहरूको पहुँच बढ्नु ।
- स्थानीय तहबाट न्यायिक मुद्दाको निरूपण सहज ढंगबाट हुनु ।
- न्याय र कानून प्रति जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- नागरिकहरूमा कानूनी साक्षरता र ज्ञानको कमी हुनु ।
- न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरू जनप्रतिनिधि हुने व्यवस्थाले निष्पक्ष न्याय सम्पादनमा समस्या उत्पन्न हुन सक्ने ।

दीर्घकालीन सोच

मेलम्ची नगर :न्यायिक सुशासनमा अब्बल

लक्ष्य

समतामुलक न्याय सम्पादन गर्नु ।

उद्देश्यहरू

१. न्यायिक निरूपणका माध्यमबाट दिगो शान्ति स्थापना गर्ने ।

रणनीति

१. न्यायिक निरूपणलाई प्रभावकारी, पारदर्शी र सबल बनाउने ।

न्याय तथा कानून क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व. २०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	सुचिकृत मेलमिलापकर्ता संख्या	संख्या	५३	५५	५८	६०
२	न्यायिक समितिमा उजुरी संख्या	संख्या	२९	२६	२४	२२
३	अदालतमा जाने देवानी मुद्दा	संख्या	०	०	०	०

न्याय तथा कानून क्षेत्रको खर्च र आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

परिच्छेद-५

भौतिक पुर्वाधार तथा वातावरण क्षेत्र

५.१ सडक तथा यातायात

आर्थिक विकासको संवाहकको रूपमा रहेको सडक तथा यातायात क्षेत्रले भौतिक एवं सामाजिक पूर्वाधार जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, जलविद्युत, सञ्चार, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा शहरी एवं ग्रामिण विकासमा उल्लेखनिय योगदान पुर्याएको हुन्छ । सडक र यातायातको विकाससंगै स्थानीय उत्पादनहरूले बजारसम्मको सहज पहुँच पाउँछन् भने वरीपरीका अन्य बजार केन्द्र, शहर र पालिकाहरूसंग समेत गाढा सामाजिक आर्थिक अन्तरसम्बन्ध स्थापित हुन्छ । आर्थिक विकास संगै बहुआयामिक रूपमा अन्तर्सम्बन्धित रहेको सडक तथा यातायात क्षेत्रमा लगानी सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गरी सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकासको सन्दर्भमा ५ वर्षे आवधिक लक्ष्य, उद्देश्य, समस्या र चुनौती, संभावना र अवसर, रणनीति र कार्यनीति तथा विकासका कार्यक्रमहरूको प्राथमिकताकरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

सबलपक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
• नगरपालिका केन्द्रबाट वडा कार्यालयहरू जोड्ने सडकहरू विस्तार हुनु ।
• नेपालको पूर्व पश्चिम पहाडी भूभाग जोड्ने मध्य पहाडी लोकमार्ग मेलम्ची नगरपालिका हुँदै गएको ।
• नगरपालिकाका अधिकांश टोल बस्ति हरू सडक संजालले जोडिनु ।
• राजधानीसंग विभिन्न छोटो दुरीका सडकमार्ग हरूले जोडिएको ।
• हेलम्बु राजमार्ग नगरपालिका हुँदै गएको ।
• कतिपय वडाहरूमा कृषि सडकहरू विस्तार भएको जसको कारण कृषि उपजले सहज बजार पाउने ।
• गुफा डाँडा, धौले जस्ता केहि पर्यटकिय क्षेत्र सम्म पुग्ने सडकको विस्तार तथा स्तरोन्नतीको कार्य भईरहेको ।
• सडक निर्माणका अधिकांस योजनाहरू जनश्रमदान सहित उभोत्ता समितबाट हुने गरेकोले यसपति जनताको अपनत्व बढेको ।
• नयाँ ट्रयाक सकेसम्म नखोल्ने र खोल्न पर्ने अत्यावश्यक भए प्राविधिक अध्ययन प्रतिवेदन, नगर कार्यपालिकाको स्वीकृतिको आधारमा खोल्ने गरिएको ।
• सडक विस्तार तथा स्तरोन्नती कार्यमा संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट सहयोग प्राप्त हुने गरेको ।
• नगरका विभिन्न वडामा गरी १० वटा झोलुंगे पुल निर्माण भएका ।

दुर्बलपक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- कतिपय वडा तथा बस्ति सम्म पुग्ने कच्ची तथा अस्थायी सडक संरचना भएको कारण वर्षायाममा यातायात सञ्चालनमा तथा नगरपालिकाको कार्यालय सम्मको पहुँचमा कठिनाई भएको ।
- अव्यवस्थित सडक पूर्वाधार निर्माणको कारणले गर्दा पहिरो जस्ता प्राकृतिक विपदहरू निम्तिने गरेको ।
- भिरालो र कमजोर भु-धरातलको कारण सडक विस्तार , स्तरोन्नती गर्दा सडक संरचान निर्माण कार्यमा बढी लागत लाग्ने गरेको ।
- वर्षेनी जाने बाढि पहिरोको कारण सडक संरचनामा क्षति हुने गरेको ।
- सडक पूर्वाधारको विस्तार र स्तरोन्नति गर्न स्रोतको अभाव रहेको ।
- ठेक्काबाट सञ्चालित योजनाहरू समयमै सम्पन्न हुन नसकेको ।
- स्रोत साधनको अभावका कारण दिगो सडक पूर्वाधार निर्माण हुन नसकिने भएकोले वर्षेनि एउटै सडकको स्तरोन्नती र मर्मत संभारमा बजेट खर्च हुने ।
- २०७८ असार १ मा आएको इन्द्रावती नदि र मेलम्ची खोलामा आएको बाढीबाट यहाँ भएका २ वटा पक्की पुल पूर्ण रूपले बगाउदा वडा नं. ७,८, ९ र १० संगको सडक सञ्जाल विच्छेद भएको ।
- संघीय सरकारको क्षेत्राधिकार भित्र रहेको हेलम्बु राज मार्गमा पर्ने वडा नं. १३ को एक्लेवेशीमा रहेको रातो पहिरोमा पहिरो नियन्त्रणका लागि स्थायी संरचना नबनाएको कारण वर्षायाममा काभ्रे संग जोडिने सडक सञ्जाल जोखिमयुक्त रहेको ।
- पर्यटकिय स्थलहरूमा सडक र यातायातको सहज पहुँच नभएको ।
- २०७८ असार मा आएको इन्द्रावती नदि र मेलम्ची खोलामा आएको बाढिले अस्थायी बसपार्क र निर्माणाधिन बसपार्क पूर्ण रूपमा क्षति भएको कारण हालसम्म पनि बसपार्कको उचित व्यवस्था गर्न नसकिएको

दीर्घकालीन सोच

सहज र सुरक्षित सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता

लक्ष्य

नगरपालिकाभित्रका सडक सञ्जाल विस्तार,स्तरोन्नति र मर्मत संभार गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने

उद्देश्यहरू

१. गुणस्तरीय र दीगो सडक तथा यातायात पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु
२. नगरपालिका भित्र सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

रणनीति

१. नगरपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानमा सडक सञ्जाल विस्तार गर्ने ।
२. विद्यमान सडक तथा यातायात पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विस्तार गर्ने ।
३. सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।
४. सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।
५. पूर्वाधारको दिगोपना र गुणस्तरियता कायम गर्ने तथा वातावरण मैत्री प्रविधिमा जोड दिने ।

सडक तथा यातायात क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व. २०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	बाह्रै महिना सवारीसाधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने घरपरिवार प्रतिशत	प्रतिशत	२०	२५	३०	३५
२	घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसंख्या प्रतिशत	प्रतिशत	८०	८२	८४	८६
३	सडक घनत्व कि.मि.	कि.मि.	-	-	-	-
४	नगरपालिका केन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि.	९	१२	१५	१८
५	नगरपालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि.	-	-	-	-
६	नगरपालिकाको कालोपत्रे सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि.	१९.३९	३०	३५	४०
७	कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि.	४०	६०	८०	१००
८	सडकहरुमा व्यवस्थित नाला निर्माण	कि.मि.	३०	३५	४०	४५
९	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	संख्या	१६	१८	२२	२५
१०	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये साइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत	२	३	४	५
११	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये मोटरसाइकल भएको घरधुरी संख्या प्रतिशत	प्रतिशत	३५	४०	४५	५०
१२	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये कार, जिप, भ्यान भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत	१	१	२	३

सडक तथा यातायात क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	नगरस्तरिय सडकहरूको स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे गर्ने कार्य	नगरबासीहरूलाई सहज तथा सुविधायुक्त यातायातको पहुँचमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६५००००	नगरबासीहरूलाई सहज तथा सुविधायुक्त यातायातको पहुँचमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
२	कृषि सडकहरूको विस्तृत अध्ययन, विस्तार तथा स्तरोन्नति	कृषिजन्य सामग्रीहरूको ओसारपसारमा सहजता ल्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०९०	४५००००	कृषकहरूलाई कृषिजन्य सामग्रीहरूको ओसारपसारमा सहजता भएको हुने ।
३	पदमार्गनिर्माण/सिडि निर्माण/ गोरेटो बाटो निर्माण तथा झोलुङ्गे पुल निर्माण	नगरबासीहरूको दैनिक क्रियाकलापमा सहजता ल्याउनु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०९२	७५०००	नगरबासीहरूको दैनिकीमा सहजता आएको हुनेछ ।
४	सडक तथा यातायात गुरुयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण एवं सडक निर्माण कार्यमा वातावरण प्रभाव मुल्यांकन तथा लेखाजोखा	वातावरणमैत्री, विपद् उत्थानशिल तथा दिगो सडकहरूको निर्माण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५०००	वातावरणमैत्री, विपद् उत्थानशिल तथा दिगो सडकहरूको निर्माण भएको हुनेछ ।
५	निर्माण कार्यको गुणस्तर परीक्षणको लागि प्रयोगशाला निर्माण तथा व्यवस्थापन	नगरपालिका द्वारा सञ्चालित योजनाहरूको गुणस्तर कायम गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०९७	२५००	गुणस्तर परिक्षणको लागि प्रयोगशाला स्थापना भई निर्माणको गुणस्तर जाँच गर्ने कार्य सञ्चालन भएको हुनेछ ।
६	विविध सार्वजनिक निर्माण	नगरपालिका क्षेत्र भित्र आकस्मिक सार्वजनिक निर्माणको कार्य गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०९८	१८०००	नगरपालिका क्षेत्र भित्र सार्वजनिक निर्माणका कार्य भएको हुनेछ ।
७	साझेदारी कार्यक्रम ६०/४०	साझेदारी कार्यक्रम मार्फत नागरिकहरूको समेत लागत साझेदारी हुने गरी पूर्वाधार निर्माणको कार्य गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०९८	१५०००	नागरिकहरूले विकास प्रतिको अपनत्व लिनुको साथै दिगो विकास हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
८	मर्मत सम्भार कोष	नगर भित्र निर्माण भई जीर्ण भएका पूर्वाधारहरूको पुनर्निर्माण गर्नु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०९८	३००००	नगरपालिका भित्र निर्माण भएका पूर्वाधारहरूको निर्माण भई नागरिकहरूले सेवाको उपयोग गर्नेछन् ।

५.२ सिंचाई

यस मेलमची नगरपालिका भित्र कूल खेती योग्य जमनिको २१ प्रतिशत सिंचित क्षेत्र रहेको छ । कृषियोग्य भूमिमा बाह्र महिना सिंचाइ सुविधा पुऱ्याई कृषिको उत्पादकत्व बढाउन सिंचाइको दिगो व्यवस्था गर्न आवश्यक छ । परम्परागत सिंचाइ प्रणालीको मर्मत-सम्भार र नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाइ प्रणालीको माध्यमबाट सिंचित कृषि क्षेत्रको विस्तार भइरहेको छ । सिंचाइ पूर्वाधार निर्माणमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहसंग समन्वय गरी रणनीतिक महत्वका ठूला सिंचाइहरू संघबाट, मझौला सिंचाइहरू प्रदेशबाट र साना सिंचाइ स्थानीय तहबाट लगानी परिचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक देखिन्छ । सिंचाइ प्रणालीको निर्माण पछिको मर्मत-सम्भार, व्यवस्थापन एवम् सञ्चालनमा उपभोक्ता समितिको सक्रिय सहभागिता थप सुदृढ गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । सिंचाइको थप पूर्वाधार विकास र सम्पन्न सिंचाइ प्रणालीको सुदृढीकरण गरी व्यवस्थित बनाउन लगानी वृद्धि गर्न आवश्यक देखिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा भएको व्यवस्था बमोजिम स्थानीय साना सतह तथा भूमिगत सिंचाइ प्रणालीको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार, सेवा शुल्क निर्धारण र संकलन सम्बन्धी व्यवस्थापन गर्न सकिने छ ।

सबलपक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- सिंचाइको लागि पानीको स्रोतहरू प्रसस्त रहेको ।
- नगरपालिकाले सिंचाई पूर्वाधार निर्माण योजना प्राथमिकतामा राखी उक्त शीर्षकमा बजेट विनियोजन गर्ने गरेको र उपभोक्ताको २५ प्रतिशत जनश्रमदान हुने गरी २५/७५ श्रम साझेदारी सिंचाई कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको ।
- प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिंचाई कुलोहरू मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरिएको ।
- सिंचाई पूर्वाधार विकासका लागि संघ र प्रदेशले उचित लगानीको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने गरेको ।
- उपलब्ध जलश्रोतको संरक्षण गर्दै सिंचाई सहितको बहुआयामिक उपयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सही सदुपयोग हुन नसकेको हुँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो हुने गरेको ।
- परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलो तथा नहरहरूको मर्मत संभार नियमित र प्रभावकारी हुन नसकेको ।
- नदीजन्य प्रकोपका कारण कुलो तथा सिंचाइका आयोजनाहरूमा प्रत्येक वर्ष क्षति पुग्ने गरेको ।
- स्रोत साधनको अभावका कारण सिंचाईको पूर्वाधार निर्माणमा समस्या रहेको ।
- पूर्वाधार निर्माणको कार्य गर्दा सिंचाई कुलोहरूमा क्षति पुग्न गई सिंचाईमा समस्या भएको ।

दीर्घकालीन सोच

खेतीयोग्य जमिनमा बाह्रै महिना पूर्ण सिंचाईको उपलब्धता

लक्ष्य

नगरभित्रका सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा आधुनिक र दिगो सिंचाईको व्यवस्थापन गरी उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनमा योगदान पुर्याउने

उद्देश्यहरू

आधुनिक, दिगो र प्रभावकारी सिंचाई प्रणालिको प्रयोग मार्फत सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा पुर्याई कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्ने

रणनीति

१. आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमा बाह्रै महिना सिंचाई सुविधा पुर्याउने ।

सिंचाई क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	खेतीयोग्य जमिनमध्ये सिंचाई सुविधा पुगेको भूमि प्रतिशत	प्रतिशत	२१	३०	४०	५०
२	खेतीयोग्य जमिनमध्ये १२ महिना सिंचाई सुविधा पुगेको भूमि प्रतिशत	प्रतिशत	५	७	९	१२
३	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर) हेक्टर	हेक्टर	-	-	-	-

सिंचाई क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	सिंचाई कुलो निर्माण तथा मर्मत ७५/२५	खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधाको माध्यमबाट खाद्य उत्पादनमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४५०००	खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा पुगि खाद्य उत्पादनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
२	सिंचाई कुलो निर्माण तथा मर्मत	खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधाको माध्यमबाट खाद्य उत्पादनमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००००	खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा पुगि खाद्य उत्पादनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
३	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन	जलाधार क्षेत्रको पहिचान तथा नक्सांकन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	जलाधार क्षेत्रको पहिचान भई नक्सांकन भएको हुनेछ ।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

खानेपानी तथा सरसफाई सेवाले मानव जिवनमा बहुआयामिक प्रभाव पार्ने गर्दछ । स्वच्छ खानेपानी र सरसफाईले स्वस्थ मानव जिवनमा योगदान गरी समग्र देशको आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याएको हुन्छ । मेलम्ची नगरपालिका पानीको स्रोत प्रशस्त भएको क्षेत्र हो । यहाँ इन्द्रावती मेलम्ची जस्ता नदि, थुप्रै खोला नाला तथा पानीका मुहानहरू अवस्थित छन् । मेलम्ची पाश्चित्र २०७४ अनुसार यस नगरपालिकामा पाइप तथा धारा खानेपानी स्रोतबाट पानि भर्ने ९७.७७% अर्थात ११५६८ घरधुरी छन् तर ती धाराहरू अधिकांश सामुदायिक धाराहरू हुन् र हाल सम्म पनि नगरपालिकाको सबै क्षेत्रमा एक घर एक धारा अवधारणालाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिएको छैन भने निर्माण भएका सबै धारामा मिटर जडान गर्ने कार्य पनि पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकिएको छैन ।

सफा सुन्दर र स्वच्छ नगर सभ्यताको प्रमुख परिचायक हो । त्यसैगरी स्वस्थ जीवन जिउन हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ । शहरीकरणको सघनतामा वृद्धि नभएको र हालसम्म ग्रामीण परिवेशमा रहेकाले यो नगरपालिकामा अन्य सघन शहरी क्षेत्रमा जस्तो फोहोरमैला उत्सर्जन हुँदैन र फोहोर व्यवस्थापन मुख्य चुनौतीका रूपमा रहेको छैन । तथापि स्वच्छ पानी तथा सरसफाई मानवीय स्वास्थ्यलाई प्रभाव पार्ने प्रमुख तत्वहरू भएको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं.६ ले खानेपानी तथा सरसफाईलाई सुनिश्चितता गर्नुका साथै नेपालको संविधानले पनि खानेपानी तथा सरसफाई सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी थप खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

मेलम्ची नगरपालिका कार्यालयले हाल मेलम्चीको बजार क्षेत्रमा हसामा २ पटक फोहर उठाउने गरेको छ र फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि १ जना चालक र १ जना सहयोगी गरी जम्मा २ जना कर्मचारीहरू परिचालन गरिएको छ । मेलम्ची बजारबाट मात्रै हाल महिनामा ४० टन फोहर निस्कने गरेको र सो फोहरलाई धिताल बेंशी स्थित बगर क्षेत्रमा पुरेर किटनाशक औषधी माथिबाट छर्ने गरिएको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
<ul style="list-style-type: none"> • प्रसस्त जलस्रोतको उपलब्धता भएको । • हरेक हप्ताको २ पटक नगरले फोहोर संकलन गरी व्यवस्थापन गर्ने गरेको । • नगरले खानेपानी निर्माणका योजनालाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर बजेट विनियोजन गरेको । • संघ र प्रदेश बाट समेत खानेपानि योजनाहरूमा अनुदान प्राप्त हुने गरेको । • नगरपालिकामा पानी संरक्षण गरी दिगो रूपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने । • घरघरमा पानी संकलन ट्यांकी राख्न प्रोत्साहन गरेमा दीर्घकालीन हिसाबले पिउने पानीको समस्या समाधान गर्न सकिने । • फोहोरको वर्गीकरण, न्यूनीकरण र व्यवस्थापन गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालनमा ल्याउने नीति लिन सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
<ul style="list-style-type: none"> • पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको • सम्पूर्ण घरपरिवारलाई सुरक्षित र स्वच्छ पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको । • नगरपालिकाको अधिकांश सार्वजनिक स्थलमा शौचालयको व्यवस्था नभएको । • फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने । • २०७८ सालमा इन्द्रावती तथा मेलम्ची नगरमा आएको बाढिले ल्याण्डफिल साईड पूर्ण रूपमा क्षति गरेकोले फोहोरमैला केन्द्रको समस्या भएको ।

दीर्घकालीन सोच
स्वच्छ, सुरक्षित, सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई

लक्ष्य
नगरपालिका सम्पूर्ण बस्तीहरूमा स्वच्छ, सर्वसुलभ र दीगो खानेपानी तथा प्रभावकारी सरसफाइको व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्यहरू

१. नगरभित्र स्वच्छ खानेपानी सुविधाको सुनिश्चितता गर्नु ।
२. नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुर्याउनु ।

रणनीति

१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।
२. मुहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तर वृद्धि गर्ने ।
३. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको व्यवस्थापन गर्ने ।
४. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत)	प्रतिशत	३५	४२	५०	५८
२	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेका जनसंख्या	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५
३	प्रशोधित/सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	२०	२५	३५	४५
४	उन्नत सुधारिएका सरसफाइ सम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरू अरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन	प्रतिशत	२	३	५	७
५	आधारभूत शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात	प्रतिशत	८५	८७	९०	९४
६	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका परिवार	प्रतिशत	-	-	-	-
७	उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालन गरिएका खानेपानी आयोजना संख्या	प्रतिशत	७०	७५	८०	८५
८	संरक्षणमा समेटिएका खानेपानी मुहान संख्या	संख्या	१२०	१४०	१६०	१८०
९	आधुनिक र सुविधासम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार प्रतिशत	प्रतिशत	१५	२०	२५	३०

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१०	डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाई वर्गीकरण गर्ने घरपरिवार संख्या	संख्या	२००	३००	४००	५००
११	सामुदायिक हिसाबले संगठित रूपमा नियमित नगर घर तथा टोल सरसफाई कार्यक्रम संख्या (वार्षिक)	संख्या	५	२०	४०	५०

खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी नगरको छुट्टै कार्ययोजना निर्माण	खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी कार्ययोजना निर्माण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी कार्ययोजना निर्माण भएको हुनेछ ।
२	एक घर एक धारा कार्यक्रम	सबै नगरवासीहरूमा खानेपानीको सहज पहुँच पुर्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००००	नगरपालिकाभित्र खानेपानीको सहज पहुँचमा वृद्धि भई एक घर एक धारा निर्माण भएको हुनेछ ।
३	खानेपानी मुहान क्षेत्र पहिचान, संरक्षण तथा विवरण संकलन र खानेपानी संरचनाको निर्माण	सबै नगरवासीहरूमा खानेपानीको सहज पहुँच पुर्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०५०००	सबै नगरवासीहरूमा खानेपानीको सहज पहुँच पुगेको हुनेछ ।
४	सार्वजनिक स्थलमा तथा बजार केन्द्रमा शौचालय निर्माण	सार्वजनिक स्थलमा शौचालय निर्माण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	७०००	सार्वजनिक स्थलमा तथा बजार क्षेत्रहरूमा शौचालय निर्माण भएको हुनेछ ।
५	विभिन्न संघ संस्थासंग समन्वय गरी सामुदायिक स्तरमा प्रत्येक हप्ताको शनिवार सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन	सरसफाईयुक्त र स्वच्छ नगर निर्माण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	नगरपालिका भित्रको बजार र अन्य क्षेत्रहरूमा सरसफाई भएको हुनेछ ।

५.४ उर्जा

मेलम्ची नगरपालिकाका ९९% घरधुरीमा विद्युत सेवाको पहुँच पुगिसकेको छ। ज्यामिरे स्थित इन्द्रावती नदीमा नेशनल हाइड्रोपावर कम्पनीद्वारा स्थापित ७.५ मेगावाट क्षमता भएको इन्द्रावती तेस्रो विद्युत परियोजना हाल संचालनमा रहेको छ। यस नगरपालिकाभित्रका नदीनालाबाट ठुला तथा साना जलविद्युत निर्माणको राम्रो सम्भावना रहेको छ। यसैगरी, माइक्रो हाइड्रोको सम्भावना वडा नं ३ को दुईवटा स्थानमा पनि छ। इन्द्रावतीमा एउटा सब-स्टेशन र बाहुनेपाटी र मेलम्चीको बीचमा एउटा सब-स्टेशन गरी जम्मा २ वटा सब-स्टेशनहरूले ६६ के.भि. क्षमताको पावर यस नगरपालिकामा वितरण भएको छ। यस नगरपालिका भित्र करिब ३००० बिजुलीका पोलहरू मध्ये ३०% जति काठका पोलहरू रहेका छन्। यस नगरपालिकामा विद्युत प्रसारणका लागि करिब २०० वटा ट्रान्सफर्मरहरू जडान गरिएका छन्।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- नगरपालिकाका अधिकांश घरहरूमा विद्युत तथा पुगेको।
- नगरपालिकाभित्र प्रशस्त जलस्रोत भएकाले जलविद्युतको प्रबल सम्भावना भएको।
- नगरले विद्युत प्राधिकरण संग समन्वय गरी सडक बत्तिको कार्यक्रम संचालन गरिरहेको।
- नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने।
- परम्परागत उर्जाको प्रयोगलाई विस्थापित गरी आधुनिक तथा वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग बढ्दै गएको।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- सार्वजनिक सडक बत्तिहरूको पर्याप्त प्रबन्ध नभएको
- छरिएर रहेका बस्तीको कारण प्रसारण लाइन विस्तार खर्चिलो र जटिल भएको।
- मुख्य प्रसारण लाइन बाहेक नगरपालिकामा विद्युतीकरणका लागि प्रयोग भएका काठका पोलहरू जीर्ण तथा असुरक्षित रहेका।

दीर्घकालीन सोच

नविकरणिय, स्वच्छ, सर्वसुलभ र दिगो ऊर्जाको सुनिश्चितता

लक्ष्य

दिगो, वातावरण मैत्री र स्वच्छ उर्जामा नगरबासी सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्यहरू

१. ऊर्जामा सबै नगरबासीको पहुँच पुर्याउनु।
२. दिगो, वातावरणमैत्री, स्वच्छ, किफायती, गुणस्तरिय, सर्वसुलभ र भरपर्दो उर्जाको प्रवर्द्धन गर्नु।

रणनीति

१. विद्युतीकरण नभएका स्थानहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने ।
२. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
४. विद्युत चुहावट नियन्त्रण गर्ने ।

उर्जा क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत	९९	९९	९९	१००
२	वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार प्रतिशत	प्रतिशत	१	२	३	४
३	खाना पकाउनका निमित्त ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	४५	४१	३८	३५
४	खाना पकाउन एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	४०	४५	५०	५५
५	खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	५	१०	१५	२०
६	खाना पकाउन वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	०.५	१	२	३
७	विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिड मेसिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार प्रतिशत	प्रतिशत	२	४	७	१०

उर्जा क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	सोलार तथा सडक बत्ति जडान	रातको समयमा हुने चोरि चकारि तथा अन्य अनैतिक क्रियाकलापको रोकथाम गर्नु तथा बजारको सौन्दर्यतामा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२५००	बजारक्षेत्रमा रात्री समयमा उज्यालो हुनका साथै अनैतिक कृयाकलापहरूको रोकथाममा सहयोग पुग्नेछ ।
२	बायोग्यास, सुधारिएको चुलो, विद्युतिय चुलो लगायत वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन तथा जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन	दाउराको खपत कम गरि वैकल्पिक उर्जाको प्रवर्द्धन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२०००	वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
३	विद्युत प्राधिकरण संग समन्वय गरी विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था	विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण भएको हुनेछ ।
४	पर्यटकिय स्थलहरूमा आधारभूत विद्युत सेवा पुऱ्याउने	पर्यटकहरूको आवागमनमा वृद्धि गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	पर्यटकहरूको आवागमनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।

५.५ आवास,भवन तथा बस्ती विकास

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार मेलम्ची नगरपालिकाको जनघनत्व २६० प्रति वर्गकिलोमिटर रहेको छ भने नगरपालिका भित्र कुल ११,१८० घरधुरी रहेको छ । भौगोलिक विकटताको कारण यस पालिकाको जनसंख्या घट्दो क्रममा रहेता पनि व्यवस्थित आवास र एकिकृत बस्ती विकासको कार्य भईरहेको छ । मिति २०७२ सालको विनाशकारी भुकम्पबाट क्षति भएका सम्पूर्ण घरहरूको ९५ प्रतिशत पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ । मेलम्ची नगरपालिकाभित्र मेलम्ची तथा इन्द्रावती नदी किनारका केही भागहरू समथर रहेका छन् भने अन्य बस्तीहरू भिरालो र केही बस्तीहरू जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेका छन् । वि.सं. २०७८ सालमा आएको भिषण बाढिबाट इन्द्रावति र मेलम्ची नदि किनारका बस्ती, पूर्वाधार र खेतियोग्य जग्गा जमिनमा ठूलो क्षति पुगेको छ । तसर्थ यी नदि किनारका स्थानहरूमा आवास तथा बस्ती विकासको कार्य गर्न चुनौती रहेको छ । नगरपालिकाले नगर भित्रका बस्तीहरूमा शहरी योजना तथा भवन सम्बन्धि मापदण्ड र संहिता पालना गरी घरहरूको नक्सा पास गर्ने कार्य गरेको छ । व्यापक कमी हुने गरेको देखिन्छ । यसै पृष्ठभूमिलाई मध्यनजर गरी आवास,भवन

तथा बस्ती विकासका सन्दर्भमा पञ्चवर्षिय आवधिक लक्ष्य, उद्देश्य, समस्या र चुनौती, संभावना र अवसर, रणनीति र कार्यनीति तथा कार्यक्रमहरूको प्राथमिकताकरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
• भूकम्पबाट क्षति भएका ९५ प्रतिशत घरहरूको पूनर्निर्माण कार्य सम्पन्न भएको ।
• एकिकृत बस्तीहरूको अवधारणा अनुसार नगरभित्र ११ वटा एकिकृत बस्ती निर्माण गरिएको ।
• जोखिमयुक्त क्षेत्रमा बसोबास गरिरहेका घरधुरीहरूलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्न संभाव्यता अध्ययन गरिएको ।
• नगरपालिकाभित्र सुरक्षित आवास निर्माण गर्नको लागि भवन निर्माण मापदण्ड, २०७२ जारी गरी पूर्ण रूपमा लागु गरिएको ।
• २०७८ असार १ गते मेलम्ची तथा इन्द्रावति नदीमा आएको भिषण बाढिबाट प्रभावित व्यक्तिहरूको घर पूनर्निर्माण तथा नगरभित्रका पहिरो, आगलागी जस्ता विपद् प्रभावित व्यक्तिको घर संरक्षणको कार्य भईरहेको ।
• नगरपालिकाले एक वडा एक बहुआयामिक सामुदायिक भवन निर्माणको अवधारणा अगाडि बढाएको ।
• नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा सामुदायिक भवन निर्माणको क्रम जारी रहेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
• धेरै भिरालो जमिन र कमजोर भू-धरातलको कारण उक्त क्षेत्रका धेरै जस्तो बस्तीहरू पहिरोबाट प्रभावित तथा जोखिममा रहेको ।
• नदि तथा खोलाको किनारमा रहेका बस्तीहरू बाढिबाट प्रभावित तथा जोखिममा रहेको ।
• बाढि तथा पहिरोको जोखिम रहेका स्थानमा बस्ती विकास भएको ।
• छरिएर रहेको बस्तीका कारण विकास तथा सेवा सुविधा पुर्याउने कार्य सहज र प्रभावकारि हुन नसकेको ।

दीर्घकालीन सोच
पूर्ण सुरक्षित तथा आधारभूत सुविधासम्पन्न आवासको प्रत्याभूति

लक्ष्य
सुरक्षित र सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने

उद्देश्यहरू
१. न्युनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत बस्तीको विकास गर्नु

२. सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्नु

रणनीति

१. छरिएर रहेका तथा विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूलाई एकीकृत बस्तीको निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्दै लैजाने ।
२. सुरक्षित आवासको प्रत्याभूति गराउने ।
३. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने र निर्माण भएका सामुदायिक भवनहरूको अभिलेख राखि उपयोगिताको लागि नीति निर्माण गर्ने ।
४. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्न र अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

आवास, भवन तथा बस्ती विकास क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	बाह्रै महिना सवारीसाधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने असर झुपडीमा बस्ने परिवार	प्रतिशत	-	-	-	-
२	खरपरालले छाएको घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत	-	-	-	-
३	बाढी, डुबान तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुबिधायुक्त घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत	७०	८०	९०	१००
४	भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको संख्या	प्रतिशत	०.२	०.२	०.१	०
५	एकीकृत आवासमा छुट्टाछुट्टै घरमा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत	०.५	१	१.५	२
६	बहुतले आवास (अपार्टमेन्ट) मा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत	-	-	०.२	०.४

आवास, भवन तथा बस्ती विकास क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सूचक
१	वडा कार्यालय भवन र स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण तथा अपाङ्गमैत्री भवनहरूको निर्माण	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा सेवाग्राहीहरूलाई छिटो छरितो तथा व्यवस्थित रूपमा सुविधा उपलब्ध गराउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००००	अपाङ्गमैत्री वडा कार्यालय तथा स्वास्थ्य चौकी भवनहरूको निर्माण भई

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
					सहज सेवा प्रवाह भएको हुनेछ ।
२	बहु आयामिक सामुदायिक भवनहरू निर्माण	वडा स्तरका भेला, सार्वजनिक सुनुवाई तथा उपलब्धीमुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४५०००	सामुदायिक भवनहरूको निर्माण भई कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका हुनेछन् ।
३	विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी नक्सांकन गर्ने	जोखिममा परेका बस्तिहरूको स्थानान्तरणको लागि उचित ठाँउको पहिचान तथा व्यवस्था गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी आवश्यक कदम चालिएको हुनेछ ।
४	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह, निजि क्षेत्र तथा लक्षित वर्गको सहकार्यमा एकिकृत बस्ती निर्माण	तिनै तहका सरकारको उपस्थितिमा एकिकृत बस्ति निर्माण गरि जोखिममा परेका बस्तिहरूको स्थानान्तरण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००००	तिनै तहको सरकारका साथै निजि क्षेत्रको समन्वयमा एकिकृत बस्तिहरूको निर्माण हुनेछ ।
५	भवन निर्माण मापदण्डको कार्यान्वयनको लागि मजदुर तथा नगरवासीहरूलाई लागि अभिमुखीकरण तथा अनुगमन	मापदण्ड अनुसारका भवनहरूको निर्माण भई प्राकृतिक विपत्तिको जोखिम कम गराउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	भवन निर्माण मापदण्डको कार्यान्वयन भई प्राकृतिक विपत्तिको विरुद्धका संरचनाहरू तयार हुनेछन् ।

५.६ सूचना प्रविधि तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चारसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरेको छ । यस नगरपालिका भित्रका केहिमा क्षेत्रहरूमा बजार क्षेत्र विस्तर भएको र अन्य क्षेत्र भौगोलिक विकटताको कारणले केहि टाढा टाढा भएता पनि नेपाल टेलिकम तथा एनसेलले मोबाइल फोन सेवा प्रदान गरेका छ । नगरपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा मोबाइल टावरहरू भएकाले Network Coverage को हिसाबले स्थिति सन्तोषजनक नै भएतापनि गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ । यस नगरपालिका भित्र विभिन्न सेवा प्रदायक संस्थाहरूबाट इन्टरनेट सेवा प्रदान गरिएको छ भने अधिकांश क्षेत्रमा फाइबर इन्टरनेटको पहुँच पुगेको छ । यस नगरपालिकामा विभिन्न राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका जस्तै गोरखापत्र, कान्तिपुरआदिको सहजै आपूर्ति हुनुका साथै रेडियो मेलम्ची, रेडियो सिन्धु, रेडियो मिसन जस्ता एफ.एम रेडियोहरू समेत संचालनमा रहेको छ ।

कुनै पनि विकास योजनालाई सफल रूपमा कार्यान्वयन गर्न वस्तुनिष्ठ सूचनाको अनिवार्यता हुन्छ । नगरपालिकामा गरिने हरेक विकासका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाई कतिपय अवस्थामा परिमाणमा प्रतिबिम्बित गर्न मिल्दछ । तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै

यथार्थमा नगरपालिकाको स्थितिबारे थाहा पाउन सकिन्छ । यसका लागि हरेक सूचनालाई अध्यावधिक गर्ने सूचना तथा तथ्यांक प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ ।

सबलपक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
• नगरपालिकाको सबै क्षेत्रहरूमा मोबाइल Network Coverage र Internet Coverage पुगेको
• स्थानिय स्तरमा विभिन्न एफ.एमहरू संचालनमा रहेकोले स्थानिय सूचनाहरू सम्प्रेषण गर्न सहज भएको
• शिक्षा, स्वास्थ्य लगाएत सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा समेत सूचना प्रविधिको प्रयोग भई सेवा प्रवाह प्रभावकारी भएको र सुशासन कायम भएको
• सार्वजनिक खरिद र खर्चमा प्रविधिको प्रयोगले पारदर्शिता र मितव्ययिता कायम भएको
• संचार माध्यमको प्रयोगले जनचेतनाको स्तर बढि सूचनाको हक प्रत्याभुत गरेको
• विषद् व्यवस्थापनमा सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोग भएको
• नगरबासिहरू सूचना प्रविधि तथा संचारको क्षेत्रमा जागरुक रहेको
• आर्थिक कारोबारमा इ-पेमेन्ट बढ्दो प्रयोग भएको

दुर्बलपक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
• नगरपालिकाको सबै क्षेत्रहरूमा मोबाइल Network Coverage र Internet Coverage पुगेको भएपनि गुणस्तरमा समस्या रहेको ।
• नगरपालिका भित्रका शैक्षिक संस्थाहरू र अन्य सार्वजनिक निकायहरूमा द्रुत इन्टरनेट सुविधा विस्तार गर्नुपर्ने
• सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने
• नगरपालिकाबासीमा सञ्चारका सबै प्रविधि सँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
सूचना प्रविधि तथा संचारको प्रयोग गरि प्रविधिमैत्रि नगरपालिकाको स्थापना

लक्ष्य
नगरपालिकाको सम्पूर्ण क्षेत्रमा सूचना प्रविधि तथा संचारको अधिकतम र प्रभावकारी प्रयोग

उद्देश्यहरू
१. नगरपालिकाबासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने
२. सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा विद्युतिय शासनको अधिकतम उपयोग गर्ने

३. स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउन ।

रणनीति

१. सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।
२. नगरपालिकावासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।
३. क्षमता अभिवृद्धिमूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
४. विद्युतिय शासनको लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।
५. विद्युतिय शासन प्रणाली संचालनको लागि आवश्यक दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने ।
६. सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने ।

सूचना प्रविधि तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार संख्या	प्रतिशत	५५	६०	६५	७०
२	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको संख्या	प्रतिशत	३०	४०	५०	६०
३	रेडियोको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत	७०	८०	९०	१००
४	टेलिभिजनको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या प्रतिशत	प्रतिशत	३०	४०	५०	६०

सूचना प्रविधि तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सूचक
१	विद्यालयमा ईन्टरनेट तथा ई-हाजिरी जडान	विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूमा सूचना प्रविधीको पहुँचमा वृद्धि गर्नुको साथै शिक्षक तथा कर्मचारिको नियमित उपस्थिति गराउनु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००	सूचना प्रविधिको पहुँचमा वृद्धि हुनका साथै शिक्षक तथा कर्मचारिको नियमित उपस्थितिमा वृद्धि हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
२	सफ्टवेयर सञ्चालन	सूचना प्रविधिको माध्यमबाट कार्यमा सरलता तथा सहजता ल्याउनु ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४५००	नगरभित्रका आवश्यक विषय तथा क्षेत्रहरूमा सफ्टवेयर प्रणालीको जडान भएको हुनेछ ।
३	ई- लाइब्रेरी र ल्याब स्थापना	विद्यार्थीहरूको पठनपाठनमा सहजता ल्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५०००	विद्यार्थीहरूको पठनपाठनमा सहजता भएको हुनेछ ।
४	सूचना प्रविधि केन्द्र	नगरवासिहरूमा सूचना प्रविधि सम्बन्धी ज्ञानको विस्तार गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५०००	नगरवासिहरूले सूचना प्रविधि सम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गरेका हुनेछन् ।

परिच्छेद - ६

वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

६.१ वन, वातावरण, जलाधार संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन

नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रूपमा संसारमा परिचित छ। यस नगरपालिका पनि जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रमा सम्पन्न छ। नगरपालिकामा मेलम्ची नदि, इन्द्रावती नदि, तालामारांग खोला, सिन्धु खोला आदि जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रका रूपमा रहेका छन्। तथापि यस्ता जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ। समृद्धिका आधारहरू मध्ये जलस्रोत पनि एक हो। तसर्थ यस नगरपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र नगरपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ।

दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय प्रणाली सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ।

जलस्रोतमा प्रख्यात मेलम्ची नगरपालिकामा धेरै नदीनालाहरू छन्। ५,८७५ मिटर उचाइमा रहेको जुगल हिमालबाट उत्पन्न भएको मेलम्ची नदी सिन्धुपाल्चोक जिल्लाकै प्रमुख नदीहरू मध्ये एक हो। ५० वटा भन्दा बढी नदीनाला तथा खोल्साहरू मिश्रित यस मेलम्ची नदी ठूलो पनि छ। साथै काठमाडौं उपत्यकाको १७ करोड लिटर पानीको दैनिक मागलाई पुरा गर्न मेलम्ची नदीको बहाव मोड्न डिजाइन गरिएको महत्वकांक्षी परियोजना (मेलम्ची खानेपानी आपूर्ति परियोजना) ले गर्दा मेलम्ची नदी धेरै नै प्रख्यात भएको हो। मेलम्ची नदी, इन्द्रावती नदी, तालामाराङ खोला, सिन्धु खोला, सहरे बाघमारा खोला, जर्के खोला, काफले खोला, घाटे खोला र पड्सीङ खोला मेलम्ची नगरपालिकामा बग्ने प्रमुख नदी तथा खोलाहरू हुन् जुन नदीहरूको आधारमा यस नगरपालिकाका क्षेत्रलाई विभिन्न जलाधारमा विभाजन गरिएका छन्।

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेसन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्बन जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामीसामु छ। यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्षरूपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकाससम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन्। विकाससम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन विरुद्ध अभियान सञ्चालन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ।

मेलम्ची नगरपालिकाको स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, २०७५ बमोजिम विशेषतः बाढी, पहिरो, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, डढँलो जस्ता बहुप्रकोपको उच्च जोखिममा रहेको छ। यस मेलम्ची नगरपालिकामा २०७२ सालको महाभूकम्पले गर्दा मानवीय एवम् भौतिक रूपमा ठूलो क्षति व्यहोर्नु परेको थियो। यसका साथै गत वर्ष (२०७८) मेलम्ची तथा इन्द्रावती नदीमा आएको महाविनाशकारी बाढीबाट यस मेलम्ची नगरपालिकाका तटीय क्षेत्रमा रहेका तालामारांग र मेलम्ची क्षेत्रका मानिसहरू आर्थिक तथा भौतिक रूपमा

प्रभावित हुनुका साथै यस नगरपालिकाद्वारा निर्माण गरिएका सार्वजनिक संरचनाहरूमा समेत क्षति हुन पुग्यो । यस्ता प्रकोपहरू सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि यस्ता विपद्जन्य घटनाहरूबाट हुने जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । यसका लागि नगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारी लागू गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- नगरपालिकाको वन ऐन, २०७८ स्वीकृत भई कार्यान्वयन हुनु,
- दिगो वन व्यवस्थापन गरि वनमा आश्रित समुदायको जीवनस्तरमा सकारात्मक प्रभाव पार्नका लागि निरन्तर समन्वय र सहकार्य गरिनु,
- वन पैदावार, वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षणका लागि आवश्यक समन्वय गरिनु,
- वातावरण संरक्षण एवंम् सम्बर्द्धनका लागि आवश्यक ऐन निर्माण गरि कार्यान्वय गरिनु,
- जलश्रोत तथा जलाधार क्षेत्रहरूलाई उच्चतम उअप्योग गरि आर्थिक लाभ लिन सक्नु,
- विपद् व्यवस्थापन ऐन र कोष संचालन कार्यविधि, मनसुन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजनाको निर्माण गरिनु,
- आपतकालीन कोषमा आवश्यकता अनुसार पर्याप्त बजेट विनियोजन गरिनु,
- नगरपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिनु,
- विपद् पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुनर्लाभका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरू गरिनु,
- विपद् पोर्टलको निर्माण गरि विपद्जन्य घटनासंग सम्बन्धित अभिलेख, विवरण अध्यावधिक गरिनु,
- विपद्जन्य घटनाहरूको व्यवस्थापनको लागि नगर आपतकालीन कार्यसंचालन केन्द्रको स्थापना गरिनु,
- नगर विपद् व्यवस्थापन समिती र वडा विपद् व्यवस्थापन समितीको स्थापना भई सक्रिय रहनु,
- विपद् पूर्व चेतावनी प्रणालीको स्थापना गरिनु,
- विपद् खोज, उद्धार तथा राहत सामाग्रीको उचित व्यवस्थापन गरिएको,
- विपद् खोज उद्धार, पुनर्निमाण तथा पुनर्स्थापनाको कार्य प्रभावकारी रूपमा गरिनु,
- जोखिमयुक्त बस्ति/क्षेत्रहरूको भौगर्भिक अध्ययन गरिएको, आदि ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गर्न चुनौती हुनु,
- वन डडेलो तथा जथाभावी वन फडानीलाई नियन्त्रण गर्न नसकिनु,
- विकास र वातावरण विच सन्तुलन कायम गर्न नसकिनु,
- वन तथा वातावरण संरक्षणलाई आयआर्जन संग जोड्न चुनौती रहनु,
- वन तथा जैविक विविधताको संरक्षण सम्बन्धि जनचेतनामा कमि हुनु,
- जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असरलाई कम गर्न/गराउन चुनौती रहनु,
- विपद्जन्य घटनाहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संयन्त्र निर्माण गर्न चुनौती हुनु,
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि ठोस योजना र कार्यक्रम बनाई लागु गर्नका लागि प्राविधिक तथा आर्थिक श्रोतको अभाव हुनु,
- विपद् पश्चातको पुनर्निर्माण तथा पुनर्लाभका काम गर्न श्रोतको अभाव हुनु,
- जोखिमयुक्त वस्तीको स्थानान्तरण गर्नका लागि भौगर्भिक, सामाजिक तथा आर्थिक श्रोतको कमि हुनु
- जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजना निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्न कठिनाई हुनु आदि।

दीर्घकालीन सोच

उत्पादनशील वन, जैविक विविधता संरक्षण एवम् विपद् उत्थानशील पुवार्धार युक्त नगर

लक्ष्य

नगरपालिकालाई वातावरण मैत्री र विपद् एवम् जलवायु उत्थानशील हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

१. वन तथा जैविक विविधताको संरक्षण गरि सम्बृद्धि हासिल गर्नु
२. जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने
३. जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरि आर्थिक सम्बृद्धि हासिल गर्ने
४. नदिजन्य क्षेत्रहरूमा हुने कटानको समस्यालाई न्यूनीकरण गर्ने
५. प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद् बाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने
६. विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने
७. वातावरण मैत्री नगर घोषणा गर्ने

रणनीति

१. वन क्षेत्रको संरक्षण एवं विकास गर्नु ।
२. जैविक विविधताको नक्साकन तथा दस्तावेज निर्माण ।
३. जलवायु अनुकूलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने ।
४. जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने ।
५. जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने ।
६. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
७. बस्ति संरक्षण एवं नदि नियन्त्रण गर्ने ।
८. विपद् जोखिम क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने ।
९. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।
१०. विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्ने ।
११. विपद् व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।
१२. विपद् व्यवस्थापन कोषको प्रभावकारी परिचालन गर्ने ।
१३. स्थानीय संरचना निर्माण मापदण्ड प्रभावकारी बनाउने ।
१४. जनचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
१५. वातावरणमैत्री वडा घोषणा गर्ने ।
१६. स्वच्छ सफा वडा निर्माण गरिने ।

वन, वातावरण, जलाधार संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत	३७	३९	४२	४४
२	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (हेक्टर)	हेक्टर	२१९८	२२५०	२४००	२६००
३	वनस्पति उद्यान संख्या	संख्या	०	२	४	६
४	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र	रोपनी	-	५०	१००	२५०
५	वैज्ञानिक व्यवस्थापन प्रणाली लागु वनको क्षेत्र	प्रतिशत	-	-	-	-
६	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत	-	५	१०	१५
७	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र	प्रतिशत	-	-	-	-
८	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रूपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू	संख्या	-	-	-	-
९	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र	प्रतिशत	-	-	-	-

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१०	संकटासन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत	-	-	-	-
११	सामुदायिक वनभित्र निर्मित पोखरी संख्या	संख्या	१	३	५	७
१२	वायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या	-	-	-	-	-
१३	ताल, सिमसार र तलाउ-पोखरीहरूको संख्या	संख्या	१	३	५	७
१४	संकटासन्न तालहरू/पोखरीहरू	प्रतिशत	-	-	-	-
१५	संरक्षित सिमसार क्षेत्र	संख्या	-	-	-	-
१६	परम्परागत जैविक विधि अपनाई संरक्षण गरिएका पानीको मुहानहरूको संख्या	संख्या	-	-	-	-
१७	संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको संख्या	संख्या	१	३	५	७
१८	वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको संख्या	संख्या	१	२	४	५
१९	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको संख्या	संख्या	-	-	-	-
२०	विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको संख्या	संख्या	-	-	-	-
२१	विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या	संख्या	-	-	-	-
२२	विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	संख्या	-	-	-	-
२३	विपद्को बेला भेला हुने स्थानको संख्या	संख्या	४८	५०	५२	५५
२४	दमकल संख्या	संख्या	-	-	-	१
२५	एक्सकाभेटर संख्या	संख्या	२	२	३	३
२६	विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको संख्या	संख्या	३	३	४	५
२७	भूकम्प प्रतिरोधी घरको प्रतिशत	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५
२८	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको संख्या	संख्या	३	५	८	१०

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
२९	जलवायु अनुकूलनका वनस्पति तथा बालीनालीको संख्या	संख्या	-	-	-	-
३०	जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको संख्या	प्रतिशत	-	-	-	-
३१	जलवायुका असरलाई कम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको संख्या	संख्या	-	-	-	-
३२	नव हरित क्षेत्रको संख्या	संख्या	-	-	-	-
३३	वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको संख्या	संख्या	-	-	-	-
३४	सडक सौन्दर्यीकरण	कि.मि.	-	-	-	५

वन, वातावरण, जलाधार संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	वन तथा जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि अध्ययन, अनुसन्धान तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	वन तथा जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणको लागि आवश्यक अध्ययन गर्न	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	वन तथा जैविक विविधता तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणको लागि आवश्यक अध्ययन भई क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
२	स्थिति पत्र तयार	हालको विपद् व्यवस्थापनको अवस्थाको अध्ययन गरि आगामी दिनको आंकलन तथा भावी कार्ययोजनाको तयार गर्न	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धमा स्थिती पत्र तयार भएको हुनेछ ।
३	स्थानीय आपतकालिन कार्यसंचालनको लागि पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण, विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको विकास र खोज, उद्धार तथा पूर्व सूचना प्रणाली सम्बन्धी तालिम तथा पूर्व अभ्यास सञ्चालन	विपद्को बेलामा प्रतिकार्यको लागि तयार रहनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	४००	एकिकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण, विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको निर्माण भई खोज, उद्धार तथा पूर्वाभ्यास सञ्चालन भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
४	जोखिम युक्त घर बस्ति, सार्वजनिक सम्पत्ति/ संरचना संरक्षण तथा पहिरो नियन्त्रण	नगरबासिलाई सुरक्षित बसोबासको प्रत्याभुति दिलाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६०००	नगरबासीले सुरक्षित आवासको महसुस गरेका हुनेछन ।
५	विपद् व्यवस्थापन कोष	विपद् व्यवस्थापनका लागि आकस्मिक बजेट व्यवस्थापन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६००००	आकस्मिक विपद् व्यवस्थापन कोषको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
६	वृक्षारोपण कार्यक्रम	हरियाली प्रवर्द्धन गर्नु तथा भु क्षय को प्रकोप नियन्त्रण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१०००	हरियालीको प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।

६.२ फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा प्रदुषण नियन्त्रण

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सृजना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ । वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । वातावरण प्रदुषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । तसर्थ यस नगरपालिकामा समग्र वातावरण संरक्षण गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- फोहोरमैला व्यवस्थापनको काम अस्थायी रूपमा गरिएको
- पार्क तथा हरित क्षेत्र विस्तार गर्न नगरपालिकाले योजनाबद्ध रूपमा कार्य संचालन गरिएको
- नगरपालिकाका सार्वजनिक स्थल, नदी खोला किनार तथा अनुकूल स्थानमा वृक्षारोपण गरिएको
- यातायातका साधन र कलकारखानाहरू न्युन रहेका तथा हरियाली पर्याप्त भएका कारण तुलनात्मक रूपमा सहरी क्षेत्रभन्दा स्वच्छ वातावरण रहेको

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- फोहोरमैला व्यवस्थापनको दिर्घकालिन समाधान गर्न नसकिएको
- ल्याण्डफिल साइटको अभाव रहेको

- काठ दाउरालाई घरायसी इन्धनको रूपमा अत्यधिक प्रयोग गर्नाले घरायसी प्रदूषण बढेको
- वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकास बीच सामन्जस्यता स्थापित हनु नसकेको
- आम नागरिकमा वातावरण सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने

दीर्घकालीन सोच

स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो मेलम्ची

लक्ष्य

नगरपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

१. स्वच्छ र सफा नगरको निर्माण गर्नु
२. प्रदूषण नियन्त्रण गरी नागरिकहरूको स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउनु ।

रणनीति

१. सफा नगरको निर्माण गर्नु ।
२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई ।
३. प्रदूषण न्यूनीकरण गरि स्वस्थ, सफा नगर निर्माण गर्ने ।

फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा प्रदूषण नियन्त्रण क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	ल्याण्डफिल साईट निर्माण एवं सञ्चालन	फोहोर व्यवस्थापन गरि वातावर स्वच्छता कायम गर्न	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५०००	फोहोरमैला व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
२	कम्पोष्ट विन वितरण तथा अभिमुखिकरण कार्यक्रम	घरबाट उत्पादन हुने फोहोरलाई वर्गिकरण गरि जैविक मल बनाउन	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३००	घरबाट उत्पादन हुने फोहोरमैलाको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
३	स्थानीय सामाग्रीबाट उत्पादित वातावरणमैत्री झोला निर्माण कार्यक्रम	प्लाष्टिकजन्य झोलाहरूको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्नका साथै रोजगारी सृजना गर्न	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२०००	वातावरणमैत्री झोलाहरूको उत्पादनका साथै रोजगारीमा वृद्धि भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
४	प्लाष्टिक निषेधित नगर निर्माण	प्लाष्टिकजन्य वस्तुहरूको प्रयोगमा कमि ल्याई वातावरणिय स्वच्छता कायम गर्न	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२००	प्लाष्टिक निषेधित नगरको निर्माण भएको हुनेछ ।

परिच्छेद - ७

संस्थागत विकास,सेवा प्रवाह तथा सुशासन

७.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह

सुशासन र असल शासनको प्रत्याभूत लोकतान्त्रिक अभ्यासको पहिलो शर्त हो । वास्तविक रूपमा असल शासनको स्थापना गर्न सकेमात्र जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता रहन्छ । संविधानले अंगिकार गरेको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी, शासन शुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन् । यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्न सकेको खण्डमा सङ्घीय संविधानको मर्मअनुरूप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा सहजै पुर्याउन सकिन्छ । यसै कर्तव्यलाई ध्यानमा राखि नगरपालिकाले आफ्ना कार्यालय तथा सेवा प्रवाह गर्ने केन्द्रहरूमा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था गर्ने, कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम, नागरिक भेला, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, अनुगमन तथा नियन्त्रण कार्यप्रणालीलाई चुस्त, व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउने जस्ता कार्य गरिरहेको छ । आगामी दिनमा यी कार्यहरूलाई अझ सुदृढ गर्ने लैजानकोलागि योजनाबद्ध रूपमा नगरपालिका अगाडी बढीरहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू

- संविधानतः नगरपालिकाको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको,
- नगरपालिकाले नगरको समग्र विकासका लागि विभिन्न विषयगत विज्ञहरूको रोष्टर तयार पार्ने साथै विज्ञ परिचालन सम्बन्धी कार्यविधि बनाई प्रयोगमा ल्याउने नीति लिएको छ,
- जनादेश प्राप्त यूवाहरू निर्वाचित जनप्रतिनिधिको रूपमा आएको, यूवाहरूको संख्याको बहुमत रहेको,
- सेवा प्रवाहमा उच्चतम प्रविधिको प्रयोग गरी E-governance लागू गर्ने नीति अवलम्बन गरिएको,
- सुविधा सम्पन्न न्यायिक समितिको व्यवस्था भएको,
- सेवा प्रवाहका हरेक क्षेत्रमा प्रविधिको प्रयोग गरिएको छ । सरकारको पोर्टल तथा निजि संस्थाहरूको समेत सफ्टवेयर प्रयोग गरी सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त बनाइएको,
- लेखा, प्रशासन, जिन्सि, घटना दर्ता जस्ता नागरिकले प्रत्यक्ष प्राप्त गर्ने सेवाहरूमा सफ्टवेयरको प्रयोग गरिएको,
- भ्रष्टाचार विरुद्धको शुन्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गरेको,
- नगरपालिकाको प्रशासनिक भवन तथा अधिकांश वडाको सेवा आफ्नै भवनबाट संचालन हुने गरेको,

- ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत, विपन्न वर्ग र असहाय बालबालिकाको लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको,
- कर्मचारीहरू सेवाग्राहिमैत्री रहेको,
- नगरपालिका तथा मातहतका कार्यालयहरूमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गर्न सकिने अवस्था रहेको
- कार्यपालिकाको निर्णय ४८ घण्टाभित्र वेबसाइट मार्फत सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने गरेको,
- नगरपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको आचार संहिता बनाएर लागू गर्न सकिने,
- स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकताअनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने
- जनगुनासोलाई तत्काल सम्बोधन गर्नकोलागि अधिकृतस्तरको गुनासो अधिकारीको व्यवस्था गरिएको,
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण गरी लागू गरिएको,
- शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयन कायम गर्नकोलागि सुरक्षा खर्चको व्यवस्था गरिएको,
- सञ्चार माध्यम मार्फत नगरपालिकाको काम र विकास निर्माणका योजना सुसूचित गर्न सकिने,
- बालश्रम र महिला हिंसा नियन्त्रण गर्ने निति लिएको,

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

- स्थानीयवासीको राजनैतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको,
- संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको,
- नगरपालिका केन्द्र/वडा केन्द्रमा पर्याप्त भौतिक सामग्री (फर्निचर, कम्प्यूटर, ल्यापटप आदि) उपलब्ध नभएको,
- सबै वडा केन्द्रमा समान रूपले बहुउद्देश्यीय सेवा हलको व्यवस्था हुन नसकेको,
- जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन हुने संयन्त्रको अभाव हुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई सङ्घीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने,
- भ्रष्टाचार वृद्धि हुन सक्ने सम्भावना रहेको,
- समयमै राजस्व जम्मा नगरी अपचलन हुन सक्ने सम्भावना रहेको,
- जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वयमा कठिनाइ हुन सक्ने,
- राजधानीको नजिकै भएको कारण शहरमा बसाइसराइको क्रम बढेकोले यहाँको श्रोतहरूको सदुपयोग हुन नसकेको,
- संचारको गुणस्तरीय संरचनाको अभाव रहेको,

दीर्घकालीन सोच

नगरपालिकाको सरोकार, सुशासन सहितको जनमुखी सरकार

लक्ष्य

सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने

उद्देश्यहरू

१. भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमुखि बनाउने,
२. सेवाग्राहीमैत्री नगरपालिका बनाउने,

रणनीति

१. जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणालीको विकास गर्ने ।
२. नागरिकमैत्री पूर्वाधार सहितको चुस्त र पारदर्शि सेवा प्रवाहको विकास गरिनेछ ।
३. राष्ट्रसेवक तथा जनप्रतिनिधीहरूको क्षमता अभिवृद्ध गरिनेछ ।
४. सक्षम जनशक्ति तयार गरिनेछ ।
५. चुस्त र पारदर्शि सेवा प्रवाह गरिनेछ ।

सुशासन तथा सेवा प्रवाह क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सुचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षण संख्या	प्रतिशत	७०	८०	८५	९०
२	सार्वजनिक सुनुवाई संख्या	संख्या	१३	१४	१४	१४
३	अनुगमन संख्या	संख्या	२००	२२०	२५०	२५०
४	पूँजीगत बजेट खर्च प्रतिशत	प्रतिशत	७०	७५	८०	८५
५	लक्षित आयोजना सम्पन्न प्रतिशत	प्रतिशत	९०	९५	९५	९५
६	न्यायिक समितिबाट फछोँट मुद्धा (वार्षिक)	प्रतिशत	८२.७५	८४	८६	८७
७	जनगुनासो संख्या	संख्या	-	-	-	-
८	गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासा संख्या	संख्या	०	५	८	१०
९	कर्मचारी जनप्रतिनिधि तालिम अभिमुखीकरण संख्या	संख्या	१५	१७	१९	२१
१०	स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण संख्या	संख्या	३	५	५	५
११	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया संख्या	संख्या	५	६	८	१०
१२	लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम संख्या	संख्या	६	८	१०	१२

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१३	न्यायिक समितिमा दर्ता भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका संख्या	संख्या	०	०	०	०
१४	मानव अधिकार घुम्ती कक्षा संख्या	संख्या	०	१	२	३

सुशासन तथा सेवा प्रवाह क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	नियमित नागरिक सन्तुष्टी सर्वेक्षण तथा त्रैमासिक सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम सञ्चालन	नगरवासीहरूलाई नगरपालिकाले गरेका कार्यक्रमहरूको सम्पूर्ण जानकारी गराउनु तथा कामको सन्तुष्टिको परिक्षण गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००	नगरवासीहरूलाई नगरपालिकाले गरेका कार्यक्रमहरूको सम्पूर्ण जानकारी भएको हुनेछ तथा कामको सन्तुष्टिको विषयमा नगरवासिले आफ्ना जनप्रतिनिधीहरूलाई प्रत्यक्ष
२	नियमित घुम्ती शिविर सञ्चालन	दुर्गम भेगका नगरवासीहरूलाई सहज तथा समान सेवाको पहुँच दिलाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६००	दुर्गम भेगका नगरवासिहरूले सहज तथा समान सेवाको प्रत्याभुति गरेका हुनेछन् ।
३	गुनासो व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण तथा गुनासो व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन	नगरवासी मार्फत दैनिक कार्य सञ्चालनको क्रममा आउने गुनासो तथा सल्लाह सुझावको सम्बोधन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	६००	गुनासो व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माणको साथै नगरवासिको गुनासोको सम्बोधन भएको हुनेछ ।
४	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि तालिम	क्षमता विकास गराई कार्य सम्पादनमा निखारपन ल्याउनु, नविनतम प्रविधीको प्रयोगमा सहजता ल्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१००००	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारिहरूको सेवा प्रवाहमा निखारता आई सेवा प्रवाहमा नविनतम प्रविधी मार्फत कार्यसम्पादन भएको हुनेछ ।
५	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कार	कर्मचारिलाई थप उत्प्रेरित गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५०	कर्मचारिहरू उत्प्रेरित भएका हुनेछन् ।
६	कार्यालय सामग्री खरिद, छपाई तथा सूचना प्रकाशन	कार्यालयको दैनिक कामकाज सञ्चालन गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३६०००	कार्यालयको दैनिक कामकाज सहजताका साथ सञ्चालन भएको हुनेछ ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत (रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
७	तलबभत्ता लगायत प्रशासनिक खर्च	कर्मचारीको पारीश्रमिक भुक्तानी गर्नु।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	२०००००	कर्मचारीहरूलाई तलब दिई उत्प्रेरित हुनेछन्।
८	अन्य चालु खर्च	कार्यालय सञ्चालनको अन्य कार्य गर्नु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	७००००	कार्यालय चुस्त र दुरुस्त सञ्चालन हुनेछ।

७.२ राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५७ को अनुसूची ८ मा उल्लिखित राजस्वका विभिन्न शिर्षकहरूमा स्थानीय राजस्व संकलनको अधिकार स्थानीय तहले संकलन गर्ने गरी संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ मा भएको व्यवस्था बमोजिम राजस्व संकलन, व्यवस्थापन, परिचालन र राजस्व सम्बन्धी नीति तथा कानून निर्माणको अधिकार समेत स्थानीय तहमा रहेको छ । नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा भएको व्यवस्था बमोजिम यस मेलम्ची नगरपालिकाले कानून निर्माण गरी प्रत्येक वर्ष राजस्व तथा करका दरहरू निर्धारण गरी राजस्व संकलन गर्दै आइरहेको छ । स्थानीय राजस्वको प्रभावकारी परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुँदा राज्यको स्रोत र साधनको व्यापक दुरुपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ । तसर्थ: राजस्व संकलन र लेखा व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी, पारदर्शी र प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक देखिन्छ । मेलम्ची नगरपालिकाले राजस्व संकलन र लेखा व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन कर संकलन प्रणाली र स्थानीय सञ्चित कोष व्यवस्थापन प्रणाली जस्ता प्रविधिमैत्री प्रणालीको प्रयोग गरी कार्य गर्दै आइरहेको छ । यी पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्यांक व्यवस्थापन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थालाई सुदृढ गर्नुपर्ने भएकोले यो खण्ड तयार पारिएको छ ।

दीर्घकालीन सोच

दीर्घकालिन राजस्व तथा वित्तीय व्यवस्थापन

लक्ष्य

सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरी तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्ने

उद्देश्यहरू

स्थानीय राजस्व परिचालनलाई प्रभावकारी, पारदर्शी र प्रविधिमैत्री बनाई वित्तीय व्यवस्थापनलाई अब्बल बनाउने ।

रणनीति

१. सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने ।
२. आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने ।

राजस्व परिचालन, वित्तिय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन क्षेत्रसंग सम्बन्धित नतिजा सुचक र लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आ.व.२०७९/०८० को उपलब्धी	मध्यमकालिन खर्च संरचना		
				२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
१	तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आवद्ध सूचना प्रणाली संख्या	संख्या	१५	१५	१५	१५
२	करदाता शिक्षा कार्यक्रम संख्या	संख्या	६	१०	१३	१३
३	कूल बजेटमा आन्तरिक राजस्व वा करको हिस्सा (प्रतिशत)	प्रतिशत	२५	२८	३०	३२
४	कूल स्वीकृत बजेटको खर्च प्रतिशत (वार्षिक)	प्रतिशत	७०	८०	८५	८७
५	दर्ता भएका व्यवसाय संख्या	संख्या	८००	१०००	१२००	१३००
६	बजार अनुगमन संख्या (वार्षिक)	संख्या	२	४	५	६

राजस्व परिचालन, वित्तिय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन क्षेत्रको कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
१	बजार अनुगमन, व्यवस्थापन तथा राजस्व परिचालन	बजारमा अखाद्य वस्तुहरूको विक्री, वितरणमा रोक तथा नगरवासीहरूलाई सुरक्षित खाद्यान्नको प्रत्याभुति दिलाउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	३०००	बजारमा अखाद्य वस्तुहरूको उत्पादन तथा विक्री वितरणको अन्त्य भएको हुनेछ ।
२	करदाता शिक्षा कार्यक्रम र उत्कृष्ट करदाता सम्मान तथा पुरस्कार	करदाता शिक्षा सबै करदाताहरू समक्ष समान रुपले प्रवाह गर्न तथा राजस्व वृद्धिको लागि करदातालाई प्रशिक्षण गर्न ।	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	७००	करदाता शिक्षा सबै करदाता समक्ष पुगेको हुनेछ र कर तिर्नको लागि सम्पूर्ण करदाता सक्षम भएका हुनेछन् ।

क्र.स	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि	लागत(रु.हजारमा)	आगामी ३ वर्षको उपलब्धि सुचक
३	राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण	राजस्व स्रोत पहिचान गर्नु, दायरा फराकिलो पार्नु तथा राजस्व वृद्धि गर्न	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	५००	आन्तरिक राजस्वका सम्भावित क्षेत्रहरूको पहिचान भई राजस्वका स्रोत, क्षेत्र र दायरामा वृद्धि हुनेछ ।
४	करदाता पहिचानका लागि घरधुरी सर्वेक्षण, घर नम्बर दर्ता कार्यक्रम तथा घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन	सबै घरधुरी र व्यवसायलाई करको दायरामा ल्याउनु	२०८०/०८१ देखि २०८२/०८३	१५००	सबै व्यवसायहरू दर्ता भएका हुनेछन् साथै नगरभित्रका सबै घरधुरी करको दायरामा समावेश भएका हुनेछन् ।

अनुसूची

१. आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण

क. कृषि

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व. २०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व. २०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व. २०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	कृषि यान्त्रिकरण(५० प्रतिशत अनुदानमा मल्ट्रिकप थ्रेसर, ब्याट्रि/न्याफ स्याक स्प्रेयर,मिनिट लर लगायत अन्य यन्त्र वितरण)	१६५०	०	१६५०	२०००	०	२०००	२२००	०	२२००	P1	२	३	३
२	भकारो सुधार कार्यक्रम	५००	०	५००	१०००	०	१०००	१५००	०	१५००	P2	२	२	२
३	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम(लागत साझदारीमा थोपा सिंचाई सहितको टनेल निर्माण, फलफुल बगैचा स्थापना, उन्नत तरकारि तथा फलफूलको बिउँ वितरण आदि कार्यक्रम)	३४००	०	३४००	४०००	०	४०००	४३००	०	४३००	P1	२	२	१

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
४	बालि विकास तथा रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम	६५०	०	६५०	७००	०	७००	१०००	०	१०००	P1	२	३	१
५	साना सिंचाई मर्मत	१२५०	०	१२५०	१३००	०	१३००	१५००	०	१५००	P1	९	३	१
६	बगैचा सुधार कार्यक्रम	३००	०	३००	४००	०	४००	६००	०	६००	P1	३	३	१
७	माटो सुधार कार्यक्रम	७३०	७३०	०	९००	९००	०	१२००	१२००	०	P2	३	३	१
८	बालि संरक्षण कार्यक्रम(जैविक विषादी वितरण, किट नाशक ढसिनाशक विसादी वितरण लगायत)	८००	८००	०	१०००	१०००	०	१५००	१५००	०	P1	३	३	२
९	आलु प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२००	२००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	P1	३	३	१
१०	कृषि तथ्यांक संकलन तथा सेवा व्यवस्थापन	१४२०	१४२०	०	१५००	१५००	०	१६५०	१६५०	०	P2	३	३	३
११	मौरी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	४००	४००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	P1	३	३	१
१२	च्याउ पर्वर्द्धन कार्यक्रम	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	P1	३	३	१
१३	मसला प्रवर्द्धन कार्यक्रम	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	P1	३	३	१
१४	स्कुल अफ हर्टिकल्चर	४००	४००	०	४००	४००	०	५००	५००	०	P1	३	३	१
१५	कृषक तालिम र कार्यालय सञ्चालन	८००	८००	०	८००	८००	०	१०००	१०००	०	P1	३	३	२

क्र.सं.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१६	प्रविधि परामर्स सेवा केन्द्र स्थापना	०	०	०	५००	५००	०	०	०	०	P2	३	३	२
१७	नगर प्रमुख उत्कृष्ट कृषक सम्मान	०	०	०	२००	२००	०	२००	२००	०	P2	३	३	३
१८	कृषि मेला प्रदर्शनी	०	०	०	४००	४००	०	४००	४००	०	P2	३	३	३
जम्मा		१३३००	५५५०	७७५०	१६९००	७५००	९४००	१९३५०	८२५०	१११००				

ख.पशु

क्र.सं.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	पशु विमामा कृषकले ब्यहोर्ने रकमको ५० प्रतिशत अनुदान कार्यक्रम	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	P1	२	२	३
२	कृषि तथ्याङ्क संकलन तथा विश्लेषण प्रणाली सुधार र मोबाइल एप निर्माण	२००	२००	०	२००	२००	०	२००	२००	०	P1	२	३	३
३	पशु सुत्केरी प्रोत्साहन कार्यक्रम	३५००	३५००	०	३५००	३५००	०	३५००	३५००	०	P1	२	२	३
४	मागमा आधारित कार्यक्रम	५००	५००	०	४००	४००	०	४००	४००	०	P1	२	३	३

क्र.सं.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
५	कृषक समुहको माग र आवश्यकताका आधारमा स्थलगत घुम्ती तालिम	२००	२००	०	२००	२००	०	३००	३००	०	P2	२	३	३
६	कृषक समुह गठन परिचालन	१५०	१५०	०	१५०	१५०	०	१५०	१५०	०	P1	२	३	३
७	७५ प्रतिशत अनुदानमा हिउँदे, वर्षे तथा बहुवर्षिय घाँसको विउ विरुवा वितरण कार्यक्रम	४००	४००	०	४००	४००	०	४००	४००	०	P1	२	२	२
८	एकिकृत घुम्ती पशु स्वास्थ्य शिविर संचालन	१००	१००	०	१५०	१५०	०	१५०	१५०	०	P1	२	३	३
९	नगर प्रमुख उत्कृष्ट कृषक पुरस्कार कार्यक्रम	२५०	२५०	०	२५०	२५०	०	२५०	२५०	०	P2	२	३	३
१०	साना किसान लक्षित गोठेमल सुधार सहितको गोठ सुधार	२००	०	२००	३००	३००	०	३००	३००	०	P1	२	२	२
११	सामुदायिक तथा छाडा कुकुर बन्ध्याकरण शिविर संचालन कार्यक्रम	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	P2	२	३	३
१२	पशु उपचारका लागि औषधि खरिद तथा खोप कार्यक्रम संचालन	२०००	२०००	०	२००	२००	०	२००	२००	०	P1	२	३	३
१३	पशुपन्छी महामारी रोग नियन्त्रण	३००	३००	०	३५०	३५०	०	३५०	३५०	०	P1	२	३	३

क्र.सं.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१४	पशु शाखाको प्रशासनिक खर्च	१७००	१२००	५००	१८००	१०००	८००	१०००	१०००	०	P2	२	३	३
१५	पशु पंक्षि तथा मत्स्य तथ्यांक संकलन	०	०	०	२५	२५	०	२५	२५	०	P2	२	३	३
१६	आधारभुत पशुपंक्षी प्रयोगशाला सञ्चालन	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	P1	२	३	३
१७	स्थानीय जातको पशुपंक्षी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	०	०	०	०	०	०	४००	४००	०	P1	२	३	२
१८	कृषि मेला प्रदर्शनी	०	०	०	२००	२००	०	२००	२००	०	P2	२	२	३
१९	पशु कृषक भ्रमण	०	०	०	०	०	०	५००	५००	०	P2	२	२	३
जम्मा		११५००	१०८००	७००	१०२२५	९४२५	८००	१०४२५	१०४२५	०				

ग. बैंक, वित्तिय तथा सहकारी

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	COPOMIS सञ्चालन र प्रयोग सम्बन्धि तालिम तथा प्रशिक्षण	३००	३००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p1	१	३	३
२	नगर सहकारी सञ्चाल गठन तथा परिचालन, कृषि सहकारी संस्थामा	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p1	१	३	३

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
	उद्यमशिल विकास र कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन गोष्ठी, तालिम र प्रशिक्षण													
३	सहकारी आधारशिला तालिम,प्रशिक्षण तथा सहकारीगत रुपमा विवरण अध्ययन तथा अनुसन्धान	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	p2	१	३	३
४	गरिवी निवारण कोषद्वारा प्रवर्द्धित सामुदायिक संस्थामा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन,अनुगमन तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रतिवेदन	२००	२००	०	२००	२००	०	२००	२००	०	p1	१	३	३
५	सहकारी शिक्षा, प्रशिक्षण, गोष्ठी, तालिम,अनुगमन, निरीक्षण तथा तथ्यांक अद्यावधिकरण	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p2	१	३	३
६	मिति २०७९/१२/२० गते सहकारी दिवसको अवसरमा सहकारी सम्मान तथा एकीकरण प्रोत्साहन कार्यक्रम	१००	१००	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	१	३	३

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
७	सहकारी लेखा तथा वित्त व्यवस्थापन र सहकारी कोष व्यवस्थापन तालिम	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p1	१	३	३
८	सहकारी एकिकरण प्रोत्साहन कार्यक्रम	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p1	१	३	३
९	बैंक तथा सहकारी साक्षरता अभिवृद्धि कार्यक्रम	०	०	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p2	१	३	३
१०	बैंक खाता नभएका घर धुरीको लगत संकलन	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०	p2	१	३	३
११	उद्यमी तथा बैंकहरुबिच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	०	०	०	५०	५०	०	५०	५०	०	p2	१	३	३
१२	बिउ पुजि कार्यविधि निर्माण कार्यक्रम	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०	p2	१	३	३
जम्मा		२२००	२५००	०	२४००	३३००	०	२४००	३१५०	०				

घ. खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	लघु उद्यम कार्यक्रम	२४८३	२४८३	०	३५००	३५००	०	४०००	४०००	०	p1	१	२	३
२	गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम कार्यक्रम	११००	११००	०	०	०	०	०	०	०	p1	१	२	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
३	उद्योगका लागि करारमा दिन सकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन	०	०		१००	१००	०	०	०	०	p2	९	३	३
४	दश लाखसम्मको उद्योग लगानी प्रस्तावको लागि वित्तीय संस्थाहरूसंग अभिमुखिकरण	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	९	३	३
५	औद्योगिक ग्रामको डि.पि.आर निर्माण	०	०	०	५००	५००	०	०	०	०	p1	९	३	३
६	औद्योगिक सडक पहिचान तथा सडक स्तरोन्नती	०	०	०	०	०	०	२०००	०	२०००	p1	९	३	३
७	एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	९	३	२
८	कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	९	३	२
९	औद्योगिक श्रमिक तथा श्रम सूचना प्रणालीको निर्माण	०	०	०	२००	२००	०	०	०	०	p2	९	३	३
१०	बजार अनुगमन तथा निरीक्षण	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	p2	९	३	३
११	उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रम सञ्चालन	७००	७००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	p2	३	३	२
१२	हाट बजार पूर्वाधार निर्माण	०	०	०	१५००	०	१५००	०	०	०	p1	२	३	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१३	कृषि उपज प्याकेजिड, लेबलिड गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डिड सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया	०	०	०	१००	१००	०	२००	२००	०	p1	२	३	३
		५२८३	५२८३	०	८२००	६७००	१५००	८५००	६५००	२०००				

२.सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण

क.शिक्षा

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	सबैका लागि शिक्षा आधारभुत तह	१८०३००	१८०३००	०	१९००००	१९००००	०	२००५००	२००५००	०	p2	४	२	३
२	माध्यामिक तह	५६९००	५६९००	०	६९०००	६९०००	०	६५५००	६५५००	०	p2	४	२	३
३	विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना	१०००९०	१०००९०	०	१००५०९	१००५०९	०	११२०००	११२०००	०	p2	४	३	३
४	प्रदेश शशर्त शिक्षा	२८४०	२८४०	०	२८४०	२८४०	०	२८४०	२८४०	०	p2	४	२	३
५	शैक्षिक सुधार तथा विकास कार्यक्रम	६३८०	६३८०	०	६५००	६५००	०	६७००	६७००	०	p2	४	२	३

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
६	शिक्षकहरुलाई गोल्डेन ह्याण्डसेक कार्यक्रम	१०००	१०००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	४	२	३
७	विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम	८१००	८१००	०	८२००	८२००	०	८३००	८३००	०	p1	४	२	३
८	बालमैत्रि कक्षा कोठा व्यवस्थापन	१५०००	१५०००	०	०	०	०	०	०	०	p1	४	१	३
९	स्थानीय पाठ्य पुस्तक लेखन तथा प्रकाशन	१५००	१५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	४	२	३
१०	नगर शिक्षण सिकाई अनुदान	१००००	१००००	०	१००००	१००००	०	१००००	१००००	०	p2	४	२	३
११	बालविकास सहजकर्ता र विद्यालय कर्मचारीको पारिश्रमिक	१८००	१८००	०	१८००	१८००	०	१८००	१८००	०	p2	४	१	३
१२	शिक्षक तथा कर्मचारी तालिम	२५००	२५००	०	२०००	२०००	०	२०००	२०००	०	p2	४	२	३
१३	उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम	२५००	२५००	०	२५००	२५००	०	२५००	२५००	०	p2	४	२	३
१४	नगर शिक्षा कोष	१५००	५००	१०००	१५००	५००	१०००	१५००	५००	१०००	p2	४	२	३
१५	बहु कक्षा बहु भाषा शिक्षण व्यवस्थापन	७००	७००	०	७००	७००	०	७००	७००	०	p2	४	२	३

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१६	विद्यालयहरुको लागि शैक्षिक सामग्री खरिद	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	p2	४	३	३
१७	विद्यालय आध्यात्मिक शिक्षा सञ्चालन	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	४	२	३
१८	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	४	२	३
१९	आधारभूत तह कक्षा ५ र ८ लगायत अन्य विद्यालय स्तरिय परिक्षाको व्यवस्थापन	०	०	०	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	p2	४	१	३
२०	छोटो अवधिको प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम सञ्चालन	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	p1	४	२	३
२१	शिक्षा शाखाको अन्य कार्यक्रम	२९५८५	२९५८५	०	३०५००	३०५००	०	३२५००	३२५००	०	p2	४	२	३
जम्मा		४२१८१५	४१९८१५	२०००	४२२७४१	४२०७४१	२०००	४५१५४०	४४९५४०	२०००				

ख. स्वास्थ्य

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
१	क्षयरोग नियन्त्रण कार्यक्रम	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p2	३	२	३
२	उपचारात्मक सेवा कार्यक्रम	३२००	३२००	०	३५००	३५००	०	३६००	३६००	०	p2	३	२	३
३	नर्सिङ तथा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	२२००	२२००	०	२५००	२५००	०	२५००	२५००	०	p1	३	१	३
४	आयुर्वेद सेवा कार्यक्रम	११००	११००	०	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	p1	३	२	३
५	स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम	८०००	०	८०००	८८००	०	८८००	९०००	०	९०००	p1	३	२	३
६	प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	५४६००	५४६००	०	५५५००	५५५००	०	५७५००	५७५००	०	p2	३	२	३
७	महामारी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम	१००	१००	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p1	३	२	३
८	स्वास्थ्य व्यवस्थापन कार्यक्रम	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p1	३	२	३
९	परिवार कल्याण कार्यक्रम	९९००	९९००	०	०	०	०	०	०	०	p1	३	२	३
१०	एक विद्यालय एक नर्स कार्यक्रम	२४८०	२४८०	०	२४८०	२४८०	०	२४८०	२४८०	०	p2	३	१	३
११	मेलम्ची नगर अस्पताल सञ्चालन अनुदान	२०००	२०००	०	२०००	२०००	०	२०००	२०००	०	p2	३	२	३
१२	महिला सुरक्षा तथा एड्स नियन्त्रण कार्यक्रम मञ्च, मेलम्ची ११	२५००	२५००	०	०	०	०	०	०	०	p1	३	१	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
१३	नगर आयुर्वेद कार्यक्रम	१९००	१९००	०	२०००	२०००	०	२०००	२०००		p2	३	२	३
१४	वडागत स्वास्थ्य कार्यक्रम	१४००	१४००	०	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	p2	३	२	३
१५	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र एकिकृत सेवा केन्द्र सञ्चालन खर्च	६५००	६५००	०	६५००	६५००	०	६५००	६५००	०	p2	३	२	३
१६	मेलम्ची प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा ब्लड बैंक कार्यक्रम	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	p2	३	२	३
१७	औषधि उपकरण खरिद	१०५७०	८५७०	२०००	१००००	१००००	०	१००००	१००००	०	p2	३	२	३
१८	स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन खर्च	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	१५००	१५००	०	p2	३	२	३
१९	सुत्केरी पोषण भत्ता	१८००	१८००	०	१८००	१८००	०	१८००	१८००	०	p1		१	३
२०	महिला स्वास्थ्य सेविका सम्बन्धि कार्यक्रम	१७३७	१७३७	०	१८००	१८००	०	१८००	१८००	०	p1	३	१	३
२१	बर्थिङ सेन्टर खोप सेवा केन्द्र सञ्चालन व्यवस्थापन	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	p2	३	१	३
२२	सुत्केरी एम्बुलेन्स सेवा(दुई तर्फि)	१२००	१२००	०	१२००	१२००	०	१२००	१२००	०	p1	३	१	३
२३	स्वास्थ्य शाखाको अन्य कार्यक्रम	६१६८	६१६८	०	६५००	६५००	०	६८००	६८००	०	p2	३	२	३
२४	स्वास्थ्य सम्बन्धि स्थानिय मापदण्ड तयार	०	०	०	२००	२००	०	२००	२००	०	p1	३	३	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
२५	स्वास्थ्य संस्था रेकर्डिङ तथा रिपोर्टिङ सफ्टवेयर जडान	०	०	०	४००	०	४००	०	०	०	p2	३	३	३
२६	नगर अस्पताल आधुनिक इन्सिनेटरको व्यवस्था मिलाउने	०	०	०	२०००	०	२०००	०	०	०	p1	३	३	३
२७	नगरपालिका भित्र सार्वजनिक पार्क, योगा हल आदि व्यवस्थापन	०	०	०	१०००	१०००	०	०	०	०	p2	३	३	३
जम्मा		१२१९५५	१११९५५	१००००	११५८८०	१०४६८०	११२००	११५३८०	१०६३८०	९०००				

ग. लैंगिक समानता तथा जेष्ठ नागरिक, बालबालिका अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरण

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि समुदायमा आधारित पूनर्स्थापना कार्यक्रम	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p1	५	१	३
२	महिला सिपमुलक तालिम	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p1	५	१	३

क्र. स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
३	लोक सेवा तयारी कक्षा संचालन	६००	६००	०	६००	६००	०	६००	६००	०	p2	४	२	३
४	अपाङ्गता सहायक सामाग्री वितरण	२५०	२५०	०	२५०	२५०	०	२५०	२५०	०	p2	५	१	३
५	क र ख वर्गका अपाङ्गलाई स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	३	१	३
६	सुनौलो भविष्य छनोट कार्यक्रम	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p2	३	२	३
७	वडास्तरमा बालमैत्रि स्थानीय शासन सम्बन्धि अभिमुखिकरण	५५०	५५०	०	५५०	५५०	०	५००	५००	०	p2	५	१	३
८	विद्यालय छाडेर बसेका किशोर किशोरिहरुलाई सिप विकास तालिम	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	५	२	३
९	लैंगिक हिंसा मुक्त पालिका घोषणाका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरु	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	५	१	३
१०	महिला सहकारी मार्फत उद्यम संचालन	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p1	५	१	३
११	मागमा आधारित जनजाती लक्षित कार्यक्रम	७५०	७५०	०	७५०	७५०	०	८००	८००	०	p1	५	२	३
१२	मागमा आधारित दलित लक्षित कार्यक्रम	७५०	७५०	०	८००	८००	०	८००	८००	०	p1	५	२	३

क्र. स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१३	बालगृह तथा जोखिममा रहेका महिला उद्धार तथा पूनर्स्थापना केन्द्र सञ्चालन	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	५	१	३
१४	लैङ्गिक उत्तरदायि बजेट परीक्षण (GRB Audit)	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	p2	५	१	३
१५	विपन्न जेष्ठ नागरिक सम्मान कार्यक्रम	४००	४००	०	४००	४००	०	४००	४००	०	p2	११	२	३
१६	सेवा प्रदायकहरुलाई बालमैत्री व्यवहार सम्बन्धी तालिम	०		०	०	०	०	०	०	०	p2	५	१	३
१७	बालमैत्री वडा घोषणा कार्यक्रम	२०० ०	२०० ०	०	२०० ०	२०००	०	२०००	२०००	०	p1	५	१	३
१८	बालगृह स्थापनाको लागि संभाव्यता अध्ययन	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०	p2	५	१	३
१९	अति विपन्न परिवार तथा असाहाय बालबालिकाको विवरण तयारी र प्रकाशन	०		०	०	०	०	०	०	०	p2	५	१	३
२०	नगर वडा संजालका बालबालिकालाई उदघोषण तथा नेतृत्व विकास तालिम	३००	३००	०	३००	३००	०	३०००	०	३०००	p2	५	१	३
२१	प्रत्येक वडामा भजन कृतन सामाग्री वितरण	०		०	०	०	०	०	०	०	p2	११	२	३
२२	नगर स्तरीय महिला सञ्चाल गठन	१५०	१५०	०	५०	५०	०	५०	५०	०	p2	५	१	३

क्र. स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
२३	बालबालिकासंग हेल्लो उपमेयर कार्यक्रम	२००	२००	०	२००	२००	०	२००	२००	०	p2	५	१	३
२४	उपप्रमुखसंग महिला शिक्षा	५००	५००	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	५	१	३
२५	मानव बेचबिखन तथा ओसार-पसार नियन्त्रण अभियान तथा सहयोग	१५०	१५०	०	१५०	१५०	०	१५०	१५०	०	p1	५	१	३
२६	दिवसीय कार्यक्रम	८२५	८२५	०	८२५	८२५	०	८२५	८२५	०	p1	५	२	३
२७	महिला शाखाको अन्य विभिन्न कार्यक्रम	३८६०	३८६०	०	४०००	४०००	०	४०००	४०००	०	p2	५	१	३
२८	यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकहरुका लागि सिपमुलक तालिम	५०	५०		५०	५०	०	५०	५०	०	p1	५	१	३
२९	लक्षित वर्गका लागि आरन सुधार कार्यक्रम	०	०	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p1	५	२	३
३०	सार्वजनिक स्थलमा अपांगमैत्रि संरचना निर्माण	०	०	०	२०००	२०००	०	२०००	२०००	०	p2	५	१	३
जम्मा		१३०८५	१३०८५	०	१५७२५	१५७२५	०	१८३७५	१५३७५	३०००				

घ. संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	गोल्मा राजारानी मन्दिर निर्माण, मेलम्ची ९	५०००	०	५०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
२	शितलादेवी मन्दिर निर्माण, मेलम्ची ९	१०००	०	१०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
३	सातकन्यादेवी मन्दिर निर्माण, मेलम्ची ९	१५००	०	१५००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
४	विभिन्न वडामा मन्दिर निर्माण तथा मर्मत संभार	५१००	०	५१००	६०००	०	६०००	६०००	०	६०००	p2	११	२	३
५	कटुञ्जे मानेडाँडा माने निर्माण, मेलम्ची ११	२०००	०	२०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
६	घुम्ने माने निर्माण, मेलम्ची ८	२०००	०	२०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
७	झाँक्रे मूर्ति निर्माण मेलम्ची १	७००	०	७००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
८	धार्ना माने निर्माण, मेलम्ची ७	१०००	०	१०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
९	याङ माने निर्माण, मेलम्ची ९	१०००	०	१०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
१०	उर्गेन क्षर्खोलिङ्ग गुम्बा, मेलम्ची ८	१०००	०	१०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
११	विभिन्न वडामा गुम्बा तथा माने निर्माण	०	०	०	४०००	०	४०००	४०००	०	४०००	p2	११	३	३
१२	विभिन्न वडामा चिहानेपाटी तथा मसान घाट निर्माण	१७००	०	१७००	४०००	०	४०००	४०००	०	४०००	p2	११	३	३
१३	सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धि पाठ्यक्रम निर्माण	०	०	०	२००	२००	०	०	०	०	p2	११	२	३
१४	सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धि वृत्त चित्र निर्माण	०	०	०	०	०	०	२००	२००	०	p2	११	३	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१५	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय सांस्कृतिक तथा साहित्यिक प्रतियोगिता	२००	२००	०	२००	२००	०	२००	२००	०	p1	११	२	३
१६	कला संग्रहालय निर्माण	०	०	०	१०००	१०००	०	०	०	०	p1	११	३	३
१७	सांस्कृतिक महोत्सव सञ्चालन	०	०	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	p1	११	३	३
१८	कलाकार, सर्जक तथा कला पत्रकार सम्मान कार्यक्रम	०	०	०	२००	२००	०	२००	२००	०	p2	११	३	३
१९	पिपलचौर बहुसांस्कृतिक भवन निर्माण	२५००	०	२५००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
२०	दनुवारगाँउ सत्संग भवन संरक्षण	५००	०	५००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
२१	सोलाड सत्य समाज भवन संरक्षण	१०००	०	१०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
जम्मा		२६२००	२००	२६०००	१६६००	२६००	१४०००	१५६००	१६००	१४०००				

ड. खेलकुद

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	वडागत खेलकुद कार्यक्रम	३०७५	२०७५	१०००	३०७५	२०७५	१०००	३०७५	२०७५	१०००	p2	३	२	३
२	राष्ट्रपति रनिड सिल्ड प्रतियोगिता	१००	१००	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	३	२	३
३	खेलकुद पूर्वाधार निर्माण	७५००	०	७५००	७५००	०	७५००	७५००	०	७५००	p2	३	२	३
४	विविध खेलकुद प्रतियोगिता	२५००	२५००	०	२५००	२५००	०	२५००	२५००	०	p2	३	२	३

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
५	बहुउद्देश्य कभर्ट हलनिर्माण	०	०	०	५०००	०	५०००	५००	०	५००	p1	३	३	३
६	विद्यालयस्तरीय खेलमैदान मर्मत संभार	०	०	०	०	०	०	५००	५००	०	p2	३	३	३
७	विद्यालयय खेल सामग्री खरिद	०	०	०	५००	०	५००	५००	०	५००	p2	३	३	३
८	नगरपालिका स्तरीय रंगशाला निर्माण संभाव्यता अध्ययन	०	०	०	२००	२००	०	०	०	०	p2	३	३	३
९	अन्तर विद्यालय खेलकुद प्रतियोगिता	०	०	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	३	२	३
१०	वडास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता	०	०	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	३	२	३
११	लडलडगुरेडाँडा सामुदायिक भवन प्रोटेक्शन वाल तथा मैदान निर्माण	१५००	०	१५००	०	०	०	०	०	०	p1	३	३	३
१२	सिमचौर खेलमैदान तथा भवन मर्मत	३००	०	३००	०	०	०	०	०	०	p1	३	३	३
१३	सालेडाँडा खेलमैदान र खेलमैदान जाने ट्रयाक	१०००	१०००	०	०	०	०	०	०	०	p1	३	३	३
जम्मा		१४६७५	५६७५	१०३००	१९८७५	५८७५	१४०००	१५६७५	६१७५	९५००				

३. पूर्वाधार विकास क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण

क.सडक तथा यातायात

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
१	मेलम्ची गैरीगाँउ सुनखानी लागार्चे सडक स्तरोन्नती	३००००	०	३००००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
२	बाहुनेपाटी माझीगाँउ डाँडाथोक बाँसबारी भञ्ज्याङ सडक	३००००	०	३००००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
३	दुवाचौर भट्टार तालामाराङ सडक कालोपत्रे	२००००	०	२००००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
४	जिरोकिलो सोतिखोला हैबुङ पार्टी भञ्ज्याङ सडक	२००००	०	२००००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
५	मेलम्ची गुफा पर्यटकिय सडक स्तरोन्नति	३००००	०	३००००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
६	पिप्ले ओखेनीचौर सडक	२००००	०	२००००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
७	वडा कार्यालय, नगरपालिका,प्रमुख	१५०९२५	०	१५०९२५	२०००००	०	२०००००	२०००००	०	२०००००	p1	११	२	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
	बस्ति र बजार केन्द्र जोड्ने सडक स्तरोन्नती													
८	कृषि सडकहरुको विस्तृत अध्ययन	०	०	०	२०००	२०००	०	०	०	०	p2	९	३	३
९	कृषि सडकहरुको विस्तार तथा स्तरोन्नती	३५००	०	३५००	५०००	०	५०००	६०००	०	६०००	p1	९	२	३
१०	पदमार्ग निर्माण/सिडि निर्माण/ गोरेटो बाटो निर्माण	१५०००	०	१५०००	१६०००	०	१६०००	१८०००	०	१८०००	p1	११	२	३
११	झोलुङ्गे पुल निर्माण	४०००	०	४०००	४०००	०	४०००	४०००	०	४०००	p2	११	३	३
१२	सडक तथा यातायात गुरुयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण	०	०	०	२००००	२००००	०	०	०	०	p2	११	३	३
१३	सडक निर्माण कार्यमा वातावरण प्रभाव मुल्यांकन तथा लेखाजोखा	०	०	०	५००	५००	०	५००	५००	०	p2	११	३	३
१४	निर्माण व्यवसायी तथा उपभोक्ता समितिलाई अभिमुखिकरण	७००	७००	०	७००	७००	०	७००	७००	०	p2	११	२	३
१५	निर्माण कार्यको गुणस्तर परीक्षणको लागि	०	०	०	२०००	०	२०००	०	०	०	p1	११	३	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
	प्रयोगशाला निर्माण तथा व्यवस्थापन													
१६	विविध सार्वजनिक निर्माण	५०००	०	५०००	५०००	०	५०००	१००००	०	१००००	p1	११	२	३
१७	साझेदारी कार्यक्रम ६०/४०	१००००	०	१००००	१००००	०	१००००	१००००	०	१००००	p1	११	२	३
१८	मर्मत सम्भार कोष	१००००	०	१००००	१००००	०	१००००	१००००	०	१००००		११	२	३
जम्मा		३४९१२५	७००	३४८४२५	२७५२००	२३२००	२५२०००	२५९२००	१२००	२५८०००				

ख.सिंचाई

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
१	सिंचाई कुलो निर्माण तथा मर्मत ७५/२५	१५०००	०	१५०००	१५०००	०	१५०००	१५०००	०	१५०००	p1	२	२	२
२	सिंचाई कुलो निर्माण तथा मर्मत	९२००	०	९२००	९५००	०	९५००	१००००	०	१००००	p1	२	२	२
३	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन	०	०	०	१५००	१५००	०	०	०	०	p2	२	३	२
जम्मा		२४२००	०	२४२००	२४५००	०	२४५००	२५०००	०	२५०००				

ग.खानेपानी तथा सरसफाई

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
१	खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी नगरको छुट्टै कार्ययोजना निर्माण	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०	p2	६	३	३
२	एक घर एक धारा कार्यक्रम	१०४००	०	१०४००	३२८५०	०	३२८५०	३५३५०	०	३५३५०	p1	६	२	३
३	पर्यटकिय स्थल पिकनिक स्पट लगायत सार्वजनिक स्थलमा खानेपानी निर्माण	०	०	०	०	०	४०००	०	०	५०००	p1	६	३	३
४	खानेपानी मुहान क्षेत्र पहिचान तथा विवरण संकलन	०	०	०	१०००	०	१०००	०	०	०	p2	६	३	३
५	खानेपानी संरचनाको निर्माण, मर्मत संभार तथा स्तरोन्नती	३५९००	०	३५९००	३६०००	०	३६०००	०	०	४०००	p1	६	३	३
६	सार्वजनिक स्थलमा तथा बजार केन्द्रमा शौचालय निर्माण	२३००	०	२३००	३०००	०	३०००	०	०	५०००	p1	६	३	३
७	पानीको मुहान वरपर सफाई तथा मुहान संरक्षण	०	०	०	५००	०	५००	०	०	५००	p1	६	३	३
८	विभिन्न संघसंस्थासंग समन्वय गरी सामुदायिक स्तरमा प्रत्येक हप्ताको शनिवार सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन	०	०	०	१००	०	१००	१००	०	१००	p2	६	३	३
जम्मा		१०४००	०	१०४००	३२८५०	०	३६८५०	३५३५०	०	४०३५०				

घ.उर्जा

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जल वायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	सोलारबत्ती जडान	५००	०	५००	१५००	०	१५००	१५००	०	१५००	p2	७	३	२
२	सडक बत्ती जडान	०	०	०	१५००	०	१५००	१५००	०	१५००	p2	७	३	३
३	बायोग्यास, सुधारिएको चुलो, विद्युतिय चुलो लगायत वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	०	०	०	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	p2	७	२	१
४	वैकल्पिक उर्जा प्रयोग गर्नका लागि जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन	०	०	०	१००	०	१००	१००	०	१००	p2	७	२	१
५	विद्युत प्राधिकरण संग समन्वय गरी विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था	०	०	०	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	p2	७	३	३
६	पर्यटकिय स्थलहरुमा आधारभूत विद्युत सेवा पुऱ्याउने	०	०	०	५००	०	५००	५००	०	५००	p2	७	३	३
जम्मा		५००	०	५००	५१००	०	५६००	५६००	०	५६००				

ड.आवास, भवन तथा बस्ती विकास

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	३ नं. स्वास्थ्यचौकी निर्माण	१००००	०	१००००	०	०	०	०	०	०	p1	३	२	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
२	४ नं. वडा कार्यालय निर्माण	१५०००	०	१५०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
३	७ नं. वडा कार्यालय भवन	५०००	०	५०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
४	९ नं. वडा कार्यालय भवन निर्माण	२०००	०	२०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
५	१२ नं. वडा कार्यालय भवन निर्माण	१५०००	०	१५०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	२	३
६	१० न. वडा कार्यालय परिसर	२०००	०	२०००	०	०	०	०	०	०	p1	११	३	३
७	बहु आयामिक सामुदायिक भवन	२२२००	०	२२२००	०	०	१५०००	०	०	१५०००	p1	११	२	३
८	सामुदायिक भवन निर्माण	१००००	०	१००००	०	०	१००००	०	०	१५०००	p1	११	२	३
९	विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी नक्सांकन गर्ने	०	०	०	१५००	०	१५००	०	०	०	p2	१५	३	३
१०	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह, निजि क्षेत्र तथा लक्षित वर्गको सहकार्यमा एकिकृत बस्ती निर्माण	०	०	०	१००००	०	१००००	१००००	०	१००००	p2	११	२	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
११	निर्माण भएका भवनहरुलाई अपांगमैत्री बनाउने	०	०	०	५००	०	५००	५००	०	५००	p2	११	३	३
१२	भवन निर्माण मापदण्डको कार्यान्वयनको लागि अभिमुखीकरण तथा अनुगमन	०	०	०	२००	२००	०	२००	२००	०	p2	११	३	३
१३	भवन तथा आवास निर्माण सम्बन्धी मजदुर तथा नगरवासीहरुलाई अभिमुखीकरण	०	०	०	५००	५००	०	५००	५००	५००	p2	११	२	३
जम्मा		२५०००	०	२५०००	०	०	०	०	०	०				

च.सूचना प्रविधि तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान (रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान (रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान (रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	विद्यालयमा ईन्टरनेट जडान	१२५	०	१२५	१५०	०	१५०	२००	०	२००	p2	४	३	३

२	विद्यालयमा ई-हाजिरी जडान	१५०	०	१५०	१७५	०	१७५	२००	०	२००	p2	९	३	३
३	सफ्टवेयर सञ्चालन	१५००	१५००	०	२०००	२०००	०	२०००	२०००	०	p2	९	३	३
४	ई- लाइब्रेरी स्थापना	०	०	०	३००	०	३००	३००	०	३००	p2	४	३	३
५	सूचना प्रविधि केन्द्र	०	०	०	५०००	०	५०००	०	०	०	p2	४	३	३
६	विद्यालयमा ICT ल्याब व्यवस्थापन कार्यक्रम	१५००	०	१५००	१५००		१५००	१५००		१५००	p2	४	३	३
जम्मा		३२७५	१५००	१७७५	९९२५	२०००	७९२५	४२००	२०००	२२००				

४. वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण

क. वन, वातावरण, जलाधार संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
१	विपद् व्यवस्थापन कोष	२००००	०	२००००	२५०००	०	२५०००	२५०००	०	२५०००	p2	१५	२	२
२	वृक्षारोपण कार्यक्रम	०	०	०	५००	०	५००	८००	०	८००	p2	१५	२	१
३	वन तथा जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	५०	०	५०	५०	५०	०	५०	५०	०	p2	१५	२	१
४	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि अध्ययन, अनुसन्धान तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	०	०	०	१००	१००	०	१००	१००	०	p2	१५	२	१

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				
५	जोखिम युक्त घर, सार्वजनिक सम्पत्ति/ संरचना संरक्षण तथा पहिरो नियन्त्रण	२७००	०	२७००	४०००	०	४०००	४५००	०	४५००	p2	१५	३	२
६	स्थिति पत्र तयार	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०	p2	१५	३	२
७	विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको विकास, सञ्चालन र मर्मत	०	०	०	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	p2	१५	३	२
८	स्थानीय आपतकालिन कार्यसंचालन केन्द्रको सञ्चालन तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	०	०	०	२००	२००	०	२००	०	२००	p2	१५	२	२
९	एकिकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण	०	०	०	१५००	१५००	०	०	०	०	p2	१५	३	२
१०	खोज, उद्धार तथा पूर्व सूचना प्रणाली सम्बन्धी तालिम तथा पूर्व अभ्यास सञ्चालन	०	०	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	p2	१५	३	३
जम्मा		२२७५०	०	२२७५०	३३४५०	२९५०	३०५००	३२६५०	११५०	३१५००				

ख. फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा प्रदुषण नियन्त्रण

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत				

१	ल्याण्डफिल साईट निर्माण एवं सञ्चालन	१००००	०	१००००	५०००	०	५०००	०	०	०	p1	६	३	१
२	कम्पोष्ट विन वितरण तथा अभिमुखिकरण कार्यक्रम	१००	०	१००	१००	०	१००	१००	०	१००	p2	६	२	१
३	स्थानीय सामाग्रिबाट उत्पादित वातावरणमैत्री झोला निर्माण कार्यक्रम	०	०	०	१०००	०	१०००	१०००	०	१०००	p1	६	२	१
४	प्लाष्टिक निषेधित नगर निर्माण	०	०	०	१००	०	१००	१००	०	१००	p2	६	३	१
जम्मा		१०१००	०	१०१००	६२००	०	६२००	१२००	०	१२००				

५ .संस्थागत विकास , सेवा प्रवाह तथा सुशासन क्षेत्र अन्तर्गत त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण एवं कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण र सांकेतिकरण

क. सुशासन तथा सेवा प्रवाह

१. नीति कानून, न्याय तथा सुशासन

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	गुनासो व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण	०	०	०	२००	२००	०	०	०	०	P2	16	3	3
२	अन्य आवश्यक नीति निर्माण	०	०	०		५००	०		५००	०	P1	16	3	3
जम्मा		०	०	०	२००	७००	०	०	५००	०				

२.संस्थागत विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाह

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	नियमित नागरिक सन्तुष्टी सर्वेक्षण	०	०	०	०	०	०	३०	३०	०	P2	१६	२	३
२	नियमित घुम्ती शिविर सञ्चालन	२००	२००		२००	२००	०	२००	२००	०	P1	१६	२	३

क्र.स.	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिकता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजीगत				
३	गुनासो व्यवस्थापन तालिम	०	०	०	२००	२००	०	२००	२००	०	P2	१६	३	३
४	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि तालिम	३००	३००	०	३००	३००	०	३००	३००	०	P1	४	२	३
५	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कार	५०	५०	०	५०	५०	०	५०	५०	०	P2	१६	२	३
६	त्रैमासिक सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम	८००	८००	०	८००	८००	०	८००	८००	०	P2	१६	३	३
७	न्यायीक समिति सञ्चालन कार्यक्रम	३०००	३०००	०	३०००	३०००	०	३००	३००	०	P2	१६	३	३
८	कर्मचारी पारिश्रमिक	६६१५५	६६१५५	०	७०२००	७०२००	०	७७३००	७७३००	०	P2	१	२	३
९	पदाधिकारी मासिक शुल्क	१२०००	१२०००	०	१२०००	१२०००	०	१२०००	१२०००	०	P2	१	२	३
१०	पत्रपत्रिका, छपाई तथा सूचना प्रकाशन	२०००	२०००	०	२२००	२२००	०	२३००	२३००	०	P2	१६	३	३
११	कर्मचारी भ्रमण खर्च	१०००	१०००	०	१२००	१२००	०	१५००	१५००	०	P2	१	२	३
१२	उपभोक्ता हक हित संरक्षण कार्यक्रम	७००	७००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	P1	२	२	३
१३	प्रोत्साहन भत्ता	८१००	८१००	०	९०००	९०००	०	९०००	९०००	०	P2	१	२	३
१४	सेवा परामर्श खरिद	३०००	३०००	०	३०००	३०००	०	३०००	३०००	०	P2	९	३	३
१५	फर्निचर खरिद	५०००	५०००	०	६००००	६००००	०	६०००	६०००	०	P2	९	३	३
१६	मेसनरी औजार खरिद	२०००	२०००	०	२०००	२०००	०	२०००	२०००	०	P2	९	३	३
१७	कार्यालय सामग्री खरिद	१००००	१००००	०	१०२०	१०२०	०	१०५०	१०५०	०	P2	९	३	३
१८	सवारी साधन मर्मत	६०००	६०००	०	६०००	६०००	०	६०००	६०००	०	P2	१५	३	३
१९	इन्धन खर्च	६०००	६०००	०	६२००	६२००	०	६५००	६५००	०	P2	१	३	३
२०	घरभाडा	३०००	३०००	०	३०००	३०००	०	२५००	२५००	०	P2	१	३	३
२१	अनुगमन तथा मुल्यांकन खर्च	९००	९००	०	१०००	१०००	०	१०००	१०००	०	P2	१	३	३
२२	बिमा तथा नविकरण खर्च	०	०	०	०	०	०	०	०	०	P1	३	२	३
२३	महंगि भत्ता, स्थानीय भत्ता र पोशाक भत्ता	४००००	४००००	०	४००००	४००००	०	४००००	४००००	०	P2	१	२	३
२४	अन्य चालु खर्च	०	०	०	०	०	०	०	०	०	P2	१	२	३
जम्मा		५००	५००	०	७००	७००	०	७३०	७३०	०				

ख. राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

क्र.स	कार्यक्रम	आ.व.२०८०/०८१ को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८१/०८२को अनुमान(रु.हजारमा)			आ.व.२०८२/०८३ को अनुमान(रु.हजारमा)			प्राथमिक ता क्रम	दिगो विकास लक्ष्य	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
		कुल	चालु	पुजीगत	कुल	चालु	पुजी गत	कुल	चालु	पुजीगत				
१	बजार अनुगमन तथा राजस्व परिचालन	१०००	१०००	०	११००	११००	०	११००	११००		P1	३	३	३
२	बजार व्यवस्थापन	५००	५००	०	६००	६००		६००	६००		P2	११	३	३
३	प्रदेश राजस्व फिर्ता	११४९६३	११४९६३	०	११००००	११००००	०	११००००	११००००	०	P2	१७	३	३
४	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	०	०	०	७००	७००	०	७००	७००	०	P1	४	२	३
५	राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण	०	०	०	५००	५००		०			P1	८	३	३
६	उत्कृष्ट करदाता सम्मान तथा पुरस्कार	०	०	०	५००	५००		५००	५००	०	P1	८	३	३
७	करदाता पहिचानका लागि घरधुरी सर्वेक्षण तथा घर नम्बर दर्ता कार्यक्रम	०	०	०	७००	७००	०	७००	७००	०	P1	८	३	३
८	घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन	०	०	०	५०००	५०००	०	५००	५००	०	P1	८	३	३
जम्मा		११६४६३	११६४६३	०	११९१००	११९१००	०	११४१००	११४१००	०				